Київський національний університет імені Тараса Шевченка
Київський відділ Українського географічного товариства

Наталія Мезенцева
Ольга Кривець

ГЕНДЕР І ГЕОГРАФІЯ В УКРАЇНІ

Монографія

Київ
Ніка-Центр
2013

УДК 911.3:330.322:631:664
ББК 65.049(4Укр)
М44

Рецензенти:

В.О. Джаман, доктор географічних наук, професор
Чернівецький національний університет імен Юрія Федьковича
О.В. Гладкий, доктор географічних наук, доцент
Київський національний університет імені Тараса Шевченка
В.С. Грицевич, кандидат географічних наук, доцент
Львівський національний університет імені Івана Франка

Рекомендовано до друку Вченою радою географічного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка (протокол №4 від 16 квітня 2013 року)

Мезенцева Н.
М44 Гендер і географія в Україні : Монографія / Наталія Мезенцева, Ольга Кривець. – К. : Ніка-Центр, 2013. – 194 с.
ISBN 978-966-521-347-5

У монографії викладено теоретичні та методичні основи географічного дослідження гендерних співвідношень та гендерної ідентифікації. Здійснено огляд зарубіжних досліджень з гендерної географії. Проаналізовано особливості та регіональні відміни гендерних співвідношень в політичній сфері та державному управлінні, на ринку праці стосовно зайнятості, безробіття, оплати праці, можливостей кар'єрного зростання, в освітньо-науковій сфері та соціально-демографічних процесах стосовно тривалості життя, рівня смертності, поширення соціальних негараздів, насильства по відношенню до жінок. Проведено типізацію регіонів України за індикаторами гендерних співвідношень. Виявлено регіональні відміни сприйняття гендерних ролей в суспільстві шляхом соціологічного опитування молоді методом семантичного диференціалу. Обґрунтовано напрями удосконалення гендерної політики.

Для широкого загалу фахівців з проблем державного управління, географів, соціологів, психологів, демографів, істориків, викладачів, аспірантів, студентів та наукових працівників.

УДК 911.3:330.322:631:664
ББК 65.049(4Укр)

ISBN 978-966-521-347-5

© Н.І.Мезенцева, О.О.Кривець, 2013

ЗМІСТ

Передмова 5

Розділ 1. Теоретичні основи гендерних суспільно-географічних досліджень 7
1. Поняття гендеру та гендерної культури 7
2. Гендерна географія як напрям наукових досліджень 10

Розділ 2. Зарубіжні дослідження з гендерної географії 16
1. Зарубіжна гендерна географія 16
2. Міжнародні організації в структурі гендерних досліджень..... 26

Розділ 3. Методологія гендерних суспільно-географічних досліджень 30
1. Методологія та методика гендерних суспільно-географічних досліджень 30
2. Методи гендерних досліджень 36

Розділ 4. Регіональний аналіз гендерних співвідношень в політичній та управлінській сферах України 39
1. Гендерні відміни в політичній сфері 39
2. Гендерні співвідношення в державному управлінні 41

Розділ 5. Регіональний аналіз гендерних співвідношень на ринку праці та в освітньо-науковій сфері України 51
1. Гендерні співвідношення на ринку праці 51
2. Гендерні відміни конкурентоспроможності на ринку праці.... 61
3. Гендерні співвідношення в освітній та науковій діяльності.... 65

Розділ 6. Гендерний аналіз демографічних показників та поширення соціальних негараздів в регіонах України 73
1. Демографічні аспекти гендерних співвідношень в регіонах.... 73
2. Гендерні відміни поширення соціальних негараздів 83

Розділ 7. Інтегральна оцінка гендерних співвідношень в регіонах України 90
1. Вплив соціально-економічних показників на гендерні співвідношення в регіонах 90
2. Типізація регіонів України за співвідношенням гендерних індикаторів 96

Розділ 8. Гендерна ідентифікація в регіонах України 106
1. Гендерні стереотипи в суспільстві 106
2. Регіональні відміни сприйняття гендерних ролей в Україні.... 108

Розділ 9. Громадські організації жінок і чоловіків в Україні..... 117

Розділ 10. Напрями оптимізації гендерної політики в Україні 120
1. Гендерні проблеми України 120
2. Стратегія державного регулювання гендерної рівності в Україні 122

Розділ 11. Гендерна політика Скандинавських країн 131
1. Гендерна політика в Скандинавських країнах 131
2. Гендерні співвідношення у Фінляндії 135

Список використаних джерел 138
Додатки 151

ПЕРЕДМОВА

Міжнародний досвід становлення і розвитку гендерних досліджень та формування гендерної політики узагальнений у найважливіших міжнародних документах. У Порядку денному XXI століття необхідною умовою переходу до сталого розвитку передбачено, щоб всі програми, проекти, законодавство щодо соціального розвитку та охорони навколишнього середовища враховували чинник гендерної рівності. На IV Пекінській конференції із становища жінок у 1995 році було сформульовано концепцію гендерної рівності та гендерної демократії у суспільстві. На Саміті Тисячоліття ООН в Нью-Йорку однією з восьми глобальних цілей розвитку третього тисячоліття названо досягнення гендерної рівності в суспільстві. На Всесвітньому саміті зі сталого розвитку у Йоганнесбурзі (2002) пріоритетними напрямами розвитку людини було названо освіту, професійне навчання, працезабезпечення, вирішення гендерних проблем і розвиток молоді. Все це підтверджує, що для людської спільноти характерний процес гендерної інтеграції, тобто впровадження гендерної складової в усі сфери життєдіяльності населення.

Вирішення проблеми підвищення ролі жінки в українському суспільстві актуалізує дослідження представників різних наук, у тому числі і суспільної географії. Аналіз зарубіжних публікацій з гендерної географії, міжнародних документів щодо забезпечення гендерної рівності в суспільстві підтверджують необхідність суспільно-географічних досліджень, спрямованих на виявлення гендерних диспропорцій на ринку праці, в державному управлінні, в демографічній сфері, поширенні соціальних негараздів, аналізі причин, що їх зумовлюють, з метою підвищення гендерної культури в суспільстві.

Дослідженнями гендерних проблем в Україні займаються представники гуманітарних наук – філософи, соціологи, політологи, історики, психологи, демографи, економісти. Їх дослідження включають передусім психологічні, галузеві та вікові аспекти. Окремі суспільно-географічні аспекти проблеми розкрито у колективних роботах Інституту демографії та соціальних досліджень. Однак, системні суспільно-географічні дослідження даної проблематики фактично відсутні. Саме тому проблеми гендерної географії залишаються поза увагою.

Гендер ми розглядаємо як соціальну стать людини, соціально-рольовий її статус і поведінку, які визначають соціальні можливості чоловіків і жінок у доступі до владних політичних та управлінських структур, в професійній діяльності, освіті та сімейні ролі. Відповідно, гендерна географія як складова соціальної географії повинна вивчати територіальні відміни гендерних співвідношень в суспільно-географічних процесах та гендерну ідентифікацію в регіональному соціумі.

Гендерну ситуацію в Україні характеризують ряд закономірностей: гендерні диспропорції зростають відповідно до підвищення рівня державного чи господарського управління; гендерні відміни зростають з підвищенням освітньо-кваліфікаційного рівня; гендерний розрив зростає із підвищенням рівня соціально-економічного розвитку території та рівня життя населення. Територіальний прояв гендерних співвідношень в суспільно-географічних процесах обумовлений рядом чинників: державною стратегією гендерної політики; законодавчим та інституціональним забезпеченням гендерної політики; рівнем соціально-економічного розвитку території та якістю життя населення; рівнем урбанізації території; спеціалізацією господарства; способом життя та ментальністю населення; поширеними гендерними стереотипами в суспільстві. Досягнення вищого рівня гендерної культури в українському суспільстві пов’язане із забезпеченням рівного доступу чоловіків та жінок до владних і політичних інституцій, зниженням негативного впливу соціально-економічних чинників на стан здоров'я, рівень смертності та тривалість життя чоловіків, зниженням гостроти проблеми дискримінації жінок на ринку праці.

Ми щиро вдячні доктору географічних наук, професору Василю Олексійовичу Джаману, доктору географічних наук Олександру Віталійовичу Гладкому, кандидатам географічних наук, доцентам Володимиру Степановичу Грицевичу та Анатолію Леонідовичу Мельничуку за змістовні поради та наукову підтримку нашої праці.

Ми висловлюємо вдячність фундації „Національні наукові та культурно-мистецькі зв’язки українського та фінського народів «Київ – Тампере»”, з якою співпрацювали в рамках постійно діючого семінару з вивчення досвіду європейських країн щодо підвищення гендерної рівності та ролі жінки в суспільстві, який проводився за сприяння Посольства Фінляндської Республіки в Україні.

Розділ 1
ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ГЕНДЕРНИХ СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

1. Поняття гендеру та гендерної культури

Відміни соціальної та економічної поведінки чоловіків і жінок виникли в результаті певних уявлень про роль чоловіків і жінок, норми їх поведінки. Для їх означення використовується поняття „гендер".

Гендер (від грецького Genus – походження) – соціальна стать, що визначає поведінку людини в суспільстві і те, як ця поведінка сприймається [45, с. 143].

Гендер – це соціальний статус, який визначає індивідуальні можливості у сфері освіти, професійної діяльності, можливості доступу до влади, сімейну роль. На відміну від терміну "стать", що характеризує біологічну ідентифікацію чоловічого і жіночого, поняття "гендер" відображає відмінності в соціальних ролях, поведінці, ментальних характеристиках між жінками і чоловіками [52].

Поняття "гендер" відноситься до соціальних відмінностей і відносин між чоловіками і жінками, які є набутими, здатними змінюватися з часом і відмінними в різних суспільствах і культурах. Ці відмінності і відносини є соціально обумовленими і засвоюються в процесі соціалізації. Поняття "гендер" відрізняється від поняття "стать", оскільки воно відноситься не до фізичних відмінностей між чоловіками і жінками, а до соціально сформованих відносин і ролей чоловіків та жінок [37, с. 1].

Гендер визначають як один з показників соціальної та економічної організації суспільства, основні риси особи та її соціальні позиції, які розглядаються членами суспільств як жіночі або чоловічі [53, с. 128].

Під *гендером* розуміють соціальну стать, соціокультурний конструкт, що приписує чоловіку та жінці не лише стиль одягу і поведінки (відповідно чоловіча чи жіноча), а й певні, залежно від

статі, психологічні якості та різновиди діяльності, що різняться між собою [113, с. 109].

Концепція гендеру не фокусується на проблемах жінок, а вивчає гендерні відношення чоловіків і жінок.

Однією з перших робіт, де були чітко визначені термінологічні відмінності між поняттями „стать" і „гендер", була стаття антрополога Г. Рубін "Обмін жінками", в якій гендер визначався як набір домовленостей, за допомогою яких суспільство трансформує поняття біологічної статі як предмету суспільної діяльності.

На нашу думку, *гендер* означає соціальну стать людини, соціально-рольовий її статус і поведінку. Цей статус визначає соціальні можливості чоловіків і жінок у доступі до владних політичних та управлінських структур, в професійній діяльності, освіті, сімейні ролі та репродуктивну поведінку.

В багатьох суспільствах жінок і чоловіків не лише сприймають, але і оцінюють по-різному, обгрунтовуючи це гендерними особливостями, різницею в їх здібностях, відмінностями у розподілі влади між ними.

Гендерна ідентичність є результатом ідентифікації людини (індивіда) чи групи людей за соціальною статтю, соціально-рольовим статусом і поведінкою. Вона є усвідомленням людиною своєї належності до певного гендеру.

Гендерні стереотипи є набором загальноприйнятих норм і суджень, які стосуються суспільних ролей чоловіків і жінок та норм їх поведінки. Гендерні ролі і норми не мають універсального змісту і значно відрізняються в різних суспільствах, регіонах і країнах.

Гендерні ролі визначають як прищеплені навички поведінки в даному суспільстві або соціальній групі, де люди традиційно сприймають якісь види діяльності, завдання і обов'язки як чоловічі або жіночі [37, с. 5]. Такі уявлення залежать від віку, кастової, расової, етнічної приналежності, культури, релігії, а також від географічних, економічних і політичних передумов.

Зміни гендерних стереотипів відбуваються під впливом економічних, природних або політичних змін, зокрема під впливом заходів, спрямованих на соціально-економічний розвиток, інтеграції та глобалізації.

Гендерна рівність – рівність перед законом (включаючи однаковий доступ до людських ресурсів, ресурсів виробництва, а також рівність в отриманні винагороди за рівноцінну працю) і рівність

можливостей щодо використання своїх можливостей, інтересів та прийняття рішень незалежно від статі людини [52].

Гендерна рівність – це рівність між чоловіками і жінками, яка пов'язана з ідеєю про те, що всі люди, як чоловіки, так і жінки, мають право вільно розвивати свої особисті здібності і здійснювати вибір без обмежень, заснованих на стереотипах, жорсткому закріпленні гендерних ролей і упередженнях [37, с. 2]. Гендерна рівність передбачає дотримання рівних можливостей чоловіків і жінок щодо отримання освіти, роботи, посади, кар'єрного росту.

Гендерна нерівність є одним з проявів соціально-економічної диференціації населення, що зумовлює різні можливості самореалізації жінок та чоловіків в суспільстві. Поширеною є *дискримінація за ознакою статі* – нерівне звернення відносно чоловіків та жінок при працевлаштуванні, наданні доступу до освіти, ресурсів, допомоги тощо [37, с. 7]. Така дискримінація може бути прямою і непрямою. Пряма дискримінація за ознакою статі виникає тоді, коли спостерігається різне ставлення до жінок та чоловіків, що витікає із законів, нормативних документів або практики. Непряма дискримінація виникає тоді, коли закони і норми є гендерно нейтральними, а в реальному житті притаманна дискримінація представників однієї статі. Проявом такої дискримінації є вимоги, які не мають відношення до виконання даної роботи і яким зазвичай можуть відповідати лише чоловіки. Непряма дискримінація виникає, як правило, ненавмисно.

Гендерний розрив – це відмінність між чоловіками і жінками в будь-якій сфері з усього, що стосується ступеня їх участі, доступу до ресурсів, розміру винагороди, реалізації прав, повноважень та впливу, а також використання благ та переваг [37, с. 7].

Особливої уваги заслуговує неоднаковий розмір заробітної плати чоловіків та жінок за аналогічну виконану роботу та різниця у середній заробітній платі. В контексті даної проблеми застосовується поняття "гендерний розрив у заробітній платі", яке відображає різницю між середніми заробітками чоловіків і жінок та ілюструє нерівний їх доступ до сфер діяльності чи ресурсів.

Жінки є менш конкурентоспроможними на ринку праці через *професійну сегрегацію за статевою ознакою.* Тобто, для жінок і чоловіків характерні різні види професійної діяльності, різні рівні економічної активності і зайнятості. При цьому жінки, порівняно з чоловіками, обмежуються вужчим вибором професій (горизонтальна

сегрегація) і посідають нижчі за статусом та кваліфікацією посади (вертикальна сегрегація).

Ще одним проявом гендерного розриву є незначна частка жінок в найвищих рангах державних управлінців. Такій ситуації сприяє багато чинників, одним з яких є *"скляна стеля"* – образний вираз, що означає невидимий штучний бар'єр, який формується під впливом стереотипів і є перепоною жінкам на шляху до керівних посад. Невидимий бар'єр формується комплексом різних структур, як правило, в організаціях з домінуванням чоловіків [37, с. 11].

Гендерна демократія є системою волевиявлення жінок і чоловіків як рівних громадян у правах і можливостях, які законодавчо закріплені та реально забезпеченні, діях, розбудові державних структур з урахуванням гендерних інтересів.

Гендерна рівноправність визначається як рівне оцінювання суспільством подібностей та відмінностей між чоловіком і жінкою та розрізнення ролей, які вони виконують. Ознаками гендерної рівноправності в суспільстві є гендерний баланс та гендерний паритет.

Гендерний баланс передбачає рівномірні розподіл доходів, представництво в управлінських та політичних структурах, рівномірне завантаження при веденні домашнього господарства і громадських справ, досягнуті рівень освіти, рівень захворюваності і тривалість життя. *Гендерний паритет* є принципом рівного представництва та рівноправності жінок і чоловіків в усіх сферах життєдіяльності населення.

Під впливом гендерного балансу в суспільстві формується *гендерна культура*, як сукупність статево-рольових цінностей, потреб, інтересів і форм діяльності в житті суспільства, що обумовлюються демократичним устроєм та інституціями.

2. Гендерна географія як напрямок наукових досліджень

Активні суспільні трансформації, що відбувалися в XX столітті призводили до суттєвих змін способу життя та суспільних норм. Внаслідок цього сформувались нові наукові напрямки у суспільній географії. Одним із таких напрямків стала гендерна географія.

Гендерна географія виникла в американській та англійській географічних школах в 70-х роках XX століття. Як складова суспіль-

ної географії вона почала розвиватись майже одночасно в США та Великій Британії. З 1970-х років гендерні ролі, відносини, їхня взаємодія з місцем, просторовими процесами, ландшафтами та навколишнім середовищем стали інноваційними та широковідомими сферами географічного дослідження [181, с. 254].

Гендерна географія як актуальний напрям наукових суспільно-географічних пошуків має чітко виражене об'єктно-предметне поле досліджень.

В „Географічному енциклопедичному словнику" гендерна географія визначається як галузь соціальної географії, що вивчає роль жінок у суспільному житті, особливості їх зайнятості в процесі праці, а також чинники, які зумовлюють нерівноправне становище жінок в різних країнах [32, с. 194].

На думку Н. Зубарєвич при дослідженні соціального розвитку регіонів найважливішою є оцінка гендерних відмін в економічній сфері (нерівних можливостей на рину праці, різниці у добробуті), освіті та стані здоров'я і тривалості життя населення. Завданням такого дослідження є оцінка гендерної рівності, її просторових проявів та динаміки. Важливим, на думку вченої, є знайти відповідь на питання про те, чи є зв'язок між двома типами нерівності – територіальною та гендерною, чи можуть вони, накладаючись один на одну, посилювати відмінності у соціальному розвитку регіонів [2, с. 240].

Я. Олійник та А. Степаненко вважають, що до предмету дослідження гендерної географії входять: теоретичні засади гендерних відносин у територіальному вимірі; виявлення регіональних особливостей андроцентризму всієї сучасної культури; вивчення в регіональному вимірі системи гендерних ролей; вивчення соціальних інститутів і структур (сім'я, школа, мас-медіа, громадська думка), що спонукають людей дотримуватися належних їм соціостатевих ролей [8, с. 50]. На їх думку, гендерні дослідження охоплюють такі складові: влада, політика, гендер; гендер, злочинність і закон; гендер, комунікація та засоби масової інформації; гендер і здоров'я; гендер і вік; гендер і сім'я; гендер, робота, праця; гендер і сексуальність [8, с. 50]. А. Степаненко вважає гендерну географію складовою соціальної географії, що належить до блоку галузевих дисциплін поряд із політичною та електоральною географією, географією рівня і якості життя населення, медичною географією та рядом інших дисциплін.

Л. Нємець вважає, що суспільна географія має всі необхідні теоретико-методологічні засади для дослідження гендерних проблем. Вона визначає наступні напрямки таких досліджень для України: гендерні аспекти соціального розвитку окремих територій та регіонів в цілому; визначення умов та факторів формування гендерних проблем; дослідження динаміки гендерної нерівності в територіальному аспекті [7, с. 160].

На нашу думку, **гендерна географія** є суспільно-географічною наукою, яка вивчає регіональні відміни гендерних співвідношень в суспільно-географічних процесах, регіональні особливості гендерної ідентифікації та сприйняття гендерних ролей в суспільстві.

О. Топчієв визначає *суспільно-географічний процес* як динамічні зміни компонентів та геокомплексів, розвиток ландшафтної оболонки Землі та її складових частин, еволюцію територіальної організації суспільства як результат його взаємодії з природним середовищем [158, с. 354]. Він наголошує на тому, що суспільно-географічному процесу притаманні певні кількісні та якісні параметри.

Л. Нємець під соціально-географічним процесом розуміє послідовну закономірну зміну ситуацій в розвитку різних соціумів в історичному і географічному контексті [83.с. 127].

Під суспільно-географічним процесом ми розуміємо динамічний розвиток суспільства у просторово-часовому вимірі, що має причинно-наслідковий характер.

Ми вважаємо, що *об'єктом* вивчення гендерної географії *є* гендерні співвідношення в різних суспільно-географічних процесах в регіонах та гендерна ідентифікація в регіональному соціумі, а *предметом* – територіальні відміни гендерних співвідношень та гендерної ідентифікації.

Найчіткіше територіальні відміни гендерних співвідношень проявляються у працересурсних, соціально-демографічних, політичних, управлінських та освітньо-наукових процесах. Вони стосуються міжрегіональних диспропорцій та диспропорцій між містами і сільською місцевістю.

Регіональний прояв гендерних співвідношень в суспільно-географічних процесах обумовлений такими ***чинниками***:

- державною стратегією гендерної політики, законодавчим та інституціональним її забезпеченням;

- рівнем соціально-економічного розвитку території та якістю життя населення;

- рівнем урбанізації території та спеціалізацією господарства;
- способом життя та ментальністю населення;
- поширеними гендерними стереотипами в суспільстві.

Основними напрямками досліджень з гендерної географії в Україні є:

1. Дослідження **гендерних співвідношень в регіонах** України в політичних та управлінських процесах, на ринку праці, в освітній та науковій діяльності, в соціально-демографічних процесах.

В *політичних та управлінських* процесах:

- аналіз гендерних співвідношень у найвищих органах законодавчої та виконавчої влади в Україні (Верховній Раді, Кабінеті Міністрів України, органах судової влади);
- аналіз гендерних співвідношень серед керівників регіонального рівня та в органах місцевого самоврядування;
- аналіз гендерних співвідношень серед державних службовців;
- аналіз гендерних співвідношень в політичній сфері;
- аналіз електоральних гендерних співвідношень.

В *працересурсних* процесах:

- аналіз гендерних співвідношень зайнятості та безробіття населення;
- аналіз гендерних співвідношень заробітної плати та доходів населення;
- аналіз гендерних співвідношень в кар'єрних можливостях та досягненнях;
- аналіз гендерних можливостей бізнесової діяльності.

В *соціально-демографічних* процесах:

- аналіз співвідношень чоловіків і жінок та тривалості їх життя;
- аналіз гендерних співвідношень рівня смертності населення;
- аналіз поширення соціальних негараздів серед чоловіків і жінок (злочинності, алкоголізму, наркоманії, суїциду, згвалтувань, торгівлі людьми та насильства в сім'ї).

В *освітньо-наукових* процесах*:*

- аналіз гендерних співвідношень в освітній галузі;
- аналіз гендерних співвідношень в науковій сфері.

2. Дослідження **динаміки та особливостей гендерних співвідношень** у регіонах України.

3. Дослідження **взаємовпливу гендерних індикаторів та індикаторів соціально-економічного розвитку** регіонів.

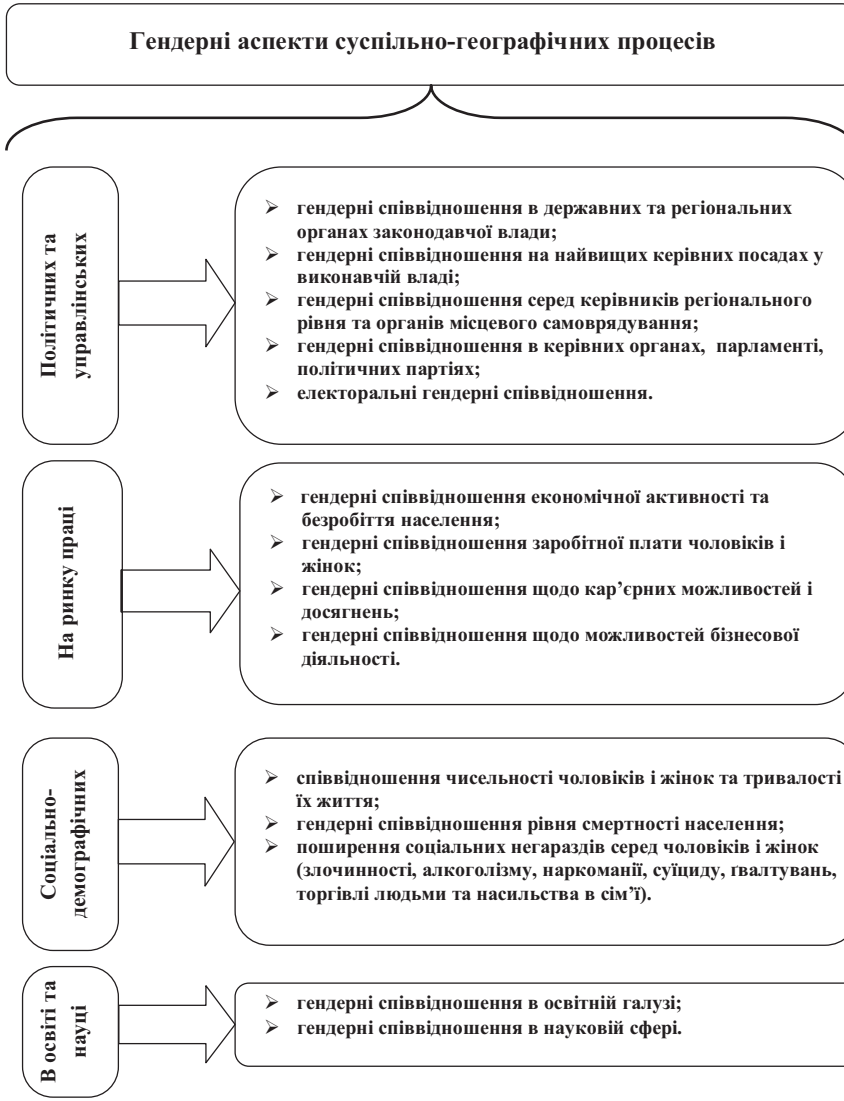

Рис. 1.1. Гендерні аспекти суспільно-географічних процесів

4. Дослідження **регіональних відмін гендерної ідентифікації, стереотипів** та **трансформацій гендерних ролей** в суспільстві.

В усіх сферах життєдіяльності людини інтенсивно розвиваються процеси гендерної інтеграції, що передбачають впровадження гендерної складової в усі сфери життєдіяльності суспільства з метою усунення дискримінації за статевою ознакою. Цей процес тісно переплетений з поняттям гендерної політики.

Гендерна політика – це утвердження партнерства статей у визначенні і втіленні політичних цілей, завдань і методів їх досягнення в діяльності різних структур (державних органів, політичних партій тощо) [37, с. 7]. Метою гендерної політики є підтримка досягнення рівності між чоловіками та жінками для забезпечення сталого розвитку суспільства. Цього можна досягти шляхом забезпечення рівноправної участі чоловіків і жінок у прийнятті рішень та підтримки всіх членів суспільства у реалізації своїх громадянських прав.

Стратегічні гендерні інтереси включають законодавчо закріплені права, захист від домашнього насильства, рівну заробітну плату, рівні можливості участі у процесах державного управління та бізнесової діяльності, запобігання різним формам сексуальної експлуатації жінок тощо.

Гендерна політика взаємозв'язана із соціальною та регіональною політикою. Вся її діяльність спрямована на підвищення рівня соціальної безпеки в державі та регіонах, під якою розуміють постійну доступність достатньої кількості соціальних гарантій і благ для нормальної життєдіяльності населення [97, с. 121].

Забезпечення соціальної безпеки пов'язане з визначенням соціальних пріоритетів та загроз в державі чи регіоні. Соціальними пріоритетами держави є: соціальна стабільність; підвищення життєвого рівня населення; збереження генофонду нації та зміцнення здоров'я громадян; формування сучасного середнього класу; збереження трудоресурсного потенціалу; створення ефективної системи соціального захисту; забезпечення гендерної рівності в суспільстві. Основними внутрішніми загрозами регіональної соціальної стабільності є міжрегіональні диспропорції в рівні життя населення, високий ступінь диференціації доходів населення регіонів та соціальних верств, поширення бідності, криміналізація суспільства [97, с. 127]. Гендерний аспект визначених загроз соціальної безпеки регіонів і держави суттєво впливає на рівень національної безпеки.

Розділ 2
ЗАРУБІЖНІ ДОСЛІДЖЕННЯ З ГЕНДЕРНОЇ ГЕОГРАФІЇ

1. Зарубіжна гендерна географія

Наприкінці 60-х років XX століття в суспільствознавстві сформувався новий напрям наукових досліджень, який був присвячений аналізу статевих взаємин із акцентом на з'ясування місця жінки в цих взаєминах. Він отримав назву гендерних досліджень. Найбільш гендерно сенситивними виявилися психологія, соціологія, філософія та філологія, згодом географія. Основним досягненням гендерних досліджень різних наук було те, що у своїх теоретичних та емпіричних положеннях вони орієнтувалися не лише на суб'єктів-чоловіків, але й суб'єктів-жінок. Чоловічу модель поведінки в гендерних дослідженнях не вважають нормою в суспільстві і на її підставі не оцінюють поведінку жінок в суспільному житті.

Рис. 2.1. Концепт зарубіжної гендерної географії

Зарубіжна гендерна географія впродовж свого розвитку мала такий концепт: дослідження гендерних ролей на початковому етапі розвитку; дослідження гендерних співвідношень з середини 80-х до початку 90-х років XX ст.; дослідження гендерної ідентифікації на сучасному етапі розвитку.

Традиційно першість у гендерних дослідженнях мали вчені англо-американської школи суспільної географії.

В ***„Енциклопедії суспільної географії"*** Г. Пітцла (2004), сказано, що вражаюча кількість досліджень останнім часом сконцентрована на просторових аспектах гендерних відмінностей. Основним результатом таких досліджень в культурній географії є усвідомлення того, що жінки в будь-якому суспільстві сприймаються не так позитивно, як чоловіки [177, с. 83].

Г. Пітцл вважає, що в усіх культурних групах населення можна знайти різні аспекти гендерної нерівності. Автор розмірковує над тим, що лише демографічний факт сприяє жінкам щодо гендерної нерівності: жінки живуть довше, ніж чоловіки. Однак, рівень оплати праці у жінок нижчий, ніж у чоловіків, навіть коли робота має складність і відповідальність однакового з чоловіком ступеня. Значно менша кількість жінок, порівняно з чоловіками, зайнята у середньому та великому бізнесі, має достойне кар'єрне зростання в корпоративній ієрархії.

На думку Г. Пітцла, гендерна нерівність характерна як для розвинених країн, так і ще більшою мірою для країн, що розвиваються. Як приклад автор наводить те, що більшість культур в країнах, що розвиваються, ставляться прихильніше до народження дітей чоловічої статі. Вбивства ненароджених та новонароджених дівчаток (характерні, наприклад, для Китаю 1980-х років) є негативною ілюстрацією фаворитизму наданого чоловічій статі [177, с. 85].

У ***„Соціальній географії"*** за редакцією П. Панеллі (2009) зазначається, що формування гендерної географії відбувалося в 70-80-х роках XX століття. Суспільні географи досліджували гендерні співвідношення у всіх сферах життєдіяльності та інтерпретували всі відміни за допомогою картографування і аналізу відмінностей просторових моделей та умов. Суспільні географи цього періоду намагались пояснити ці умови, проаналізувавши соціально-економічну політику влади на різних рівнях (дім, місцевість, міста, регіони, нації) [184, с. 54].

У першій половині 80-х років XX століття праці суспільних географів були спрямовані на виявлення гендерної нерівності. В другій половині 1980-х років в працях розкривались теоретичні засади гендеру. Мова йшла про необхідність розробки концепції, за допомогою якої можна пояснити, як гендерні нерівності формуються. Ранні теоретики пояснювали гендерні відміни за допомогою теорії гендерних ролей, відповідно з якою гендерні ролі чоловіків та жінок будуть розподілені відповідно їх очікуванням у таких сферах, як види праці, інтереси в економіці та політичних справах [184, с. 57].

Впродовж 1980-х років відбувся перехід від рольової теорії до гендерних стосунків (відношень). Це стало суттєвим поштовхом для розвитку гендерної географії. Гендерні ролі розглядали як сталі та лімітовані форми, що пояснюються за допомогою гендерних стосунків, гендерних співвідношень. Теорія гендерних стосунків фокусувалася на динамічних соціальних процесах, що поширюються досить нерівномірно по території.

У 1990-х роках на етапі зародження постмодерністських теорій суспільні географи прийшли до висновку, що основою гендеру є гендерна різниця. Вони зазначали, що гендер – це конструкт, який бере за основу гендерні подібності, які асоціюють чоловіків і жінок з простором, виробництвом, діяльністю та виражаються поведінкою, інтересами [184, с. 67].

Зокрема, Тіверс на прикладі дослідження урбанізованих територій доводив, що без гендерного аналізу дослідження будуть неповними. Монк та Хенсон в географічній періодиці опублікували ряд статей, в яких наголошували на важливості появи в географії гендерних напрямів дослідження. Суспільні географи досліджували гендерні співвідношення у різних галузях економіки, розкривали сутність диференціації жінок на ринку праці, рівень оплати праці чоловіків і жінок, сфери зайнятості жінок в сільській місцевості та містах, гендерний розподіл праці різних верств населення.

В середині 1990-х років суспільні географи прийшли до висновку, що гендер є сукупністю процесів, що спричинені гендерною ідентичністю. Ідентифікація може змінюватися і пристосовуватись до варіативних, транзитних і швидкоплинних культурних процесів. Ідентифікація асоціюється з виглядом, місцем та діями. Культурні процеси об'єднують ідентифікацію і простір разом, щоб сформувати соціальні очікування.

Претт та Хенсон показали, як місце роботи та місце проживання по-різному впливають на формування гендерної ідентифікації, провівши опитування чотирьох різних груп населення в Ворчесторі в США. Вони прийшли до висновку, що різні гендерні ідентифікації стосуються жінок, які проживають в різних місцевостях. Одне з порівнянь ілюструє цей зв'язок. У Мейн Саусі, де значна кількість іспаномовного населення і іммігрантів з Азії, що працюють робітниками на фабриці, ідентифікація жінки включає стабільність і толерантність до нудної, повторюваної роботи, що потребує умілих рук. Тому, досить багатий середній клас, що проживає в Вестбороу, ідентифікує жінку як важкопрацюючу, залежну і схильну до позитиву та поваги [184, с. 74].

Літтл показав різні шляхи формування гендерної ідентифікації у сільській місцевості, на прикладі британських сіл. Він довів, що ідентифікація утверджується згідно з поняттям про сільський спосіб життя та місце жінки в ньому. Він виявив, що сільська жінка асоціюється з сім'єю, оселею та обмеженнями у суспільній діяльності [184, с. 75].

Суспільні географи також досліджували процеси, що впливають на формувань чоловічої ідентифікації, і виявили, що стереотипи поширюються і формуються в різних місцевостях і сферах зайнятості по-різному [184, с. 56; 178, с. 235].

В ***„Словнику суспільної географії"*** Д. Грегорі, Р. Джонстона, Дж. Претт, М. Ворса та С. Вотмор (2009) автори розмірковують про те, що останнім часом в гендерних дослідженнях змістився головний акцент від відносно статичних гендерних ролей до гендерних відносин, тобто до вивчення того, як будуються багатогранні гендерні відносини у всіх сферах життя. Акцент був зроблений на різниці між фемінізмом і маскулінізмом – видами існування гендеру залежно від ситуації та поєднання расових, класових, релігійних, статевих, національних та інших соціальних і географічних відмінностей [185, с. 244].

Автори вважають, що ставлення до гендера в географії тривалий час не було відокремлене від поняття біологічної статі такою самою мірою, як в інших дисциплінах. Внаслідок аналітичних процедур спричинилися два гендери – чоловічий і жіночий, які є основними характеристиками гендерних відносин. На їх думку, стать і гендер є однаково соціально важливими.

„Словник суспільної географії" містить огляд розвитку феміністичної географії, яка походить із жіночого руху 1960-х років і має значне інституційне забезпечення: постійні доповіді феміністичної географії з'являються в Progress in Human Geography and Urban Geography; написані навчальні посібники з феміністичної географії та феміністичний словник суспільної географії [185, с. 247].

На думку авторів, у роботах феміністичних географів можна виділити такі спільні тенденції:

- феміністичну географію позиціонують як міждисциплінарне субполе. Феміністичні географи проектують взаємозв'язки між усіма аспектами життя через субдисциплінарні кордони економічної і соціальної, політичної і культурної географії;

- більшість феміністичних географів розділяють думку, що ситуативні знання є важливішими, ніж окремі і універсальні знання;

- феміністичні географи намагаються зазначити специфіку процесів у окремих місцях;

- феміністичні знання корелюють із політичними поглядами на соціальні трансформації, але допускають велику кількість варіацій [185, с. 250].

Важливим завданням феміністичних географів в 1970-х роках було звернути увагу на жінок, розвиваючи географію жінок. Метою такої діяльності була гендерна рівність. На той час враховувались два основні вихідні положення: жіночий досвід та сприйняття часто відрізнялися від досвіду та сприйняття чоловіків; доступ до багатьох можливостей (від оплачуваної найманої праці до обслуговування) для жінок був обмеженим. Це дало змогу сфокусуватися на окремих індивідах, ролі жінки як доглядальниці, домогосподарки у співіснуванні з існуючими просторовими структурами, плануванням оздоблення помешкання, доступністю транспорту та інших видів послуг тощо. Критика географічного жіночого підходу полягала в тому, що гендерна нерівність пояснена концепцією гендерних ролей, яка обмежує концентрацію уваги на жінці протиставленій чоловічій статі, на стосунках між чоловіками та жінками і випливає з нединамічної соціальної теорії, що зображає жінок пасивними одержувачами ролей.

Позитивними діяннями феміністичних географів того періоду були спроби реструктуризувати місто так, щоб зменшити гендерну нерівність та покращити якість життя. В містах увага англо-американських феміністичних географів була сконцентрована на

соціальному та просторовому відокремленні приміських будинків від місць прикладання праці. На їх думку, ізоляція жінок як домогосподарок у передмістях виникла в результаті спільного впливу стратегії домогосподарства робітничого класу, політики уряду та чоловічої ваги в сім'ях і торговельних організаціях [185, с.257].

З кінця 1980-х років феміністична географія перемістила свою увагу від питання гендеру і класу до ширших географічних понять – ідентичності та розбіжностей. Феміністичні географи все більше уваги приділяли різниці гендерних відносин на фоні сексуальних нахилів, расових, етнічних, вікових, релігійних, статевих, національних стосунків. Фокусуючись на чисельних ідентифікаціях та уявленнях, акцент було зміщено від матеріальних і просторових обмежень до можливості стабілізації.

В 2000-х роках феміністичні географи розвинути аспекти дослідження. Вони переосмислюють критичну геополітику для розвитку політики безпеки, що базується на безпеці громадянина і приділяє менше уваги суспільству в цілому. Державне насилля, утиски та тортури чоловіків і жінок, тероризм, ремаскулінізація та мілітаризація повсякденного життя – це ті теми, які привернули увагу феміністичних географів в сучасному світі [185, с. 263; 174, с. 154; 181, с. 122].

В ***„Енциклопедії суспільної географії"*** Б. Варфа (2006) мова йде про те, що ще від самого витоку у 1970-х роках американська феміністична географія фундаментально вплинула на всі напрямки суспільної географії. Розгляд будь-якої субдисципліни в суспільній географії неможливий без врахування вагомого доробку феміністичних географів і його впливу на географічні теорії, практики та методи. Внесок феміністичних географів в суспільну географію полягає, насамперед, в тому, що вони підняли питання присутності жінок в географії та питання місця і ролі жінок на ринку праці [176, с. 157].

Так, феміністичні географи звернули увагу на невелику кількість жінок у професіях академічної суспільної географії. Вони припускають, що переважаюча більшість чоловіків у складі суспільної географії, як в минулому, так і зараз, вплинула на те, що вивчалося і вивчається у географії. Дослідження та наукова робота у суспільній географії є універсальною, але представники феміністичної географії прийшли до висновку, що універсальні уявлення про побудову світу належать чоловічому світосприйняттю.

Вони вважають, що переважаюча більшість чоловіків у географії та недостатня схоластична увага до життя жінок та властивих їм тем, стають ще більшою перепоною для жінок на шляху до входження у цю сферу.

Феміністичні географи дослідили різницю матеріальних світів чоловіків та жінок. Їхньою мотивацією було показати, що в житті жінки та чоловіки керуються різним світоглядом. Вони доводять, що ідентичність жінок відбувається завдяки гендерним соціальним розумінням простору та навколишнього середовища [176, с. 163].

Впродовж 70-80-х років XX ст. феміністичні географи досліджували вплив на жінок економічних змін та реструктуризації. Попереднє економічне вчення ігнорувало різницю між життям жінок та чоловіків і вважало, що лише життя чоловіків є нормою. Феміністичні географи доводили, що гендерний розподіл праці обмежив можливості жінок займати високооплачувані посади. Жінки традиційно ізолювалися в гетто (певні райони, частини міста), виконуючи роботу, яка позначалася як «жіноча», роботу «рожевих комірців», роботу низького рівня кваліфікації у сфері послуг, роботу у неформальному секторі [176, с. 167].

Феміністичні географи намагалися поєднати гендерну економіку з соціальним життям та культурним простором і довести, що вони є взаємозалежними. На їх думку гендерний поділ праці пояснює способи побудови регіонів, міст та передмість, щоб відображати та відновлювати гендерну різницю. Відокремлення таких понять як робота та дім відображають домінантні гендерні норми, які розміщують жінок у приватний простір домогосподарств, а чоловіків у громадських місцях (жінки знаходяться в передмісті, чоловіки в місті).

Б. Варф пише про те, що в усьому світі вважається, що чоловіки утримують жінок економічно, а жінки повинні берегти сімейне вогнище і створювати домашній затишок. Тому, коли жінки ідуть на роботу заради заробітної плати, їх вважають придатними лише для роботи по догляду та для роботи, яка є менш престижною чи перспективною порівняно із чоловічою роботою. Феміністичні географи доводять, що участь жінок у трудовому процесі сформована соціальними стосунками гендера, класу, раси, місця проживання, простору, а також расистських ідеалів, що лежать в основі простору та практики [176, с.169].

Феміністичні географи вважають, що географія як дисципліна неадекватно визначила та теоретизувала гендерні стосунки, які мають значний вплив на повсякденне життя, навколишнє середовище, економіку та політику.

На думку Б. Варфа, географічні вивчення гендера запропонували проникнення у гендерну конструкцію простору і важливість місця для гендерного життя. Гендерна географія вирізняється з-поміж інших наук своїм ставленням до розуміння гендера та статі. З другої половини 1970-х років гендерні ролі, стосунки, втілення та їхня взаємодія з місцем, просторовими процесами, ландшафтами та навколишнім середовищем стали важливими сферами географічних досліджень. Ця концептуалізація є центральною у застосуванні географами понять гендер/стать та їх використанням для пояснення різних теорій [176, с. 171].

Гендерна географія концентрує свою увагу не лише на жінках, а включає в поле дослідження чоловіків та інші форми гендера/статі (наприклад, транссексуальних індивідів). Визначною рисою феміністичної географії в цьому питанні є політична мотивація до аналізу. Гендерна географія не пов'язана з політикою або феміністичними методологіями. Це вирізняє гендерну географію від феміністичної.

В „Енциклопедії суспільної географії" Б. Варфа йдеться про те, що до кінця 1970-х років географічне вчення не визнавало гендера і представляло лише географію чоловіків. Визнаючи відсутність жіночої складової, географія як наука домоглася, щоб жінок додали до географічного дослідження. Це вчення створило „географію жінок" [176, с. 173].

Вдалим доробком географії жінок стали атласи, які містять інформацію про працевлаштування жінок, інциденти домашнього насилля, доступні притулки для жінок, що потерпають від насилля, способи штучного запліднення, аборти, показники шлюбів та розлучень тощо. Однак зосередження уваги лише на жінках не давало відповіді на питання, як чоловіки та жінки впливають один на одного, як вони по-різному використовують простір, створюючи власний гендерний простір. Тому суспільно-географічне вчення сконцентрувалось на вивченні основних громадських місць для чоловіків (робочі місця, громадський транспорт тощо) та жінок (переміщення жінок на роботу, до школи, дитячого садка, маркету тощо). Були виявлені відміни за місцем розташування, регіональні, національні

особливості, вплив глобалізації на гендерні ролі та стосунки. Представники гендерної географії з'ясували, що гендерні ролі і гендерні стосунки не співпадають у різних місцях та у різний час [176, с.175].

З кінця 1990-х років чоловіки та маскулінізм опинилися в центрі уваги гендерної географії. Вивчаючи розбіжності між чоловіками, як і розбіжності між чоловіками та жінками, географи дослідили, як окремі представники маскулінізму стали підпорядкованими простору та часу (наприклад, як чоловіки робочого класу Шефілда відрізняються від професіоналів фінансової сфери у Нью-Йорку).

Б. Варф визначає, що у постструктуральній гендерній географії досліджуються межі та відміни між чоловіком і жінкою. Це розуміння гендера/статі вбачає в гендері/статі щось таке, що ми періодично робимо, щоб стати чоловіком, жінкою, а не те, ким ми насправді є. Порушення закону гендера, таке як трансвестити, транссексуальні та інтерсексуальні індивіди ілюструє той факт, що гендер і стать не обов'язково пов'язані термінами чоловік – маскулінізм, жінка – фемінізм. Гендери часто мають певні коди і норми, що стосуються чоловіків та жінок. Дотримання правил поведінки, гендерних норм та просторова і часова зміна цих норм демонструє поділ на статі. Ці категорії з'являються, щоб бути природними і люди, які не підходять до цих категорій, вважаються ненормальними [176, с. 178; 179, с. 274].

За останнє десятиліття гендерна географія набула поширення у Швейцарії, Німеччині, Австрії, Швеції, Іспанії, країнах Азії, Латинської Америки, Центральної та Східної Європи (Польща, Угорщина, Румунія, Сербія та ін.). Зокрема, в Інституті географії Сербської Академії наук у 2007 році відбулася презентація проекту «Гендер в географії». В 2007 році японські вчені опублікували «Гендерний атлас Японії».

Значного розвитку гендерні дослідження набули у Скандинавських країнах. Тут сформовані центри гендерних досліджень при університетах. Наприклад, у Фінляндії з 1987 року функціонує Інститут гендерних досліджень при Гельсінському Університеті, з 1989 року – Центри гендерних досліджень в Університах Йоенсуу, Ювяскеля та Лапландському університеті в Рованіємі. Гендерні дослідження активно розвиваються в університетах Турку і Тампере.

В країнах Азії релігійні та культурні чинники не сприяють розвитку ідей гендерної рівності, хоча існує необхідність дослідження гендерних проблем в більшості із них. В окремих країнах сформовано центри гендерних досліджень, але подолання гендерних диспропорцій в них є досить проблематичним.

Сучасні гендерні географічні дослідження у зарубіжних країнах сконцентровано на гендерних аспектах міграцій, зайнятості, проблемах гендерної ідентифікації, гендерних аспектах територіального та міського планування. Зокрема, численні дослідження присвячено вивченню жіночих міграцій та гендерних проблем зайнятості у найрізноманітніших аспектах – від сільської місцевості до світових міст, від міграцій домогосподарок до міграцій жінок-академіків. В Росії гендерний підхід використано при дослідженні соціального розвитку регіонів. Завданням такого дослідження є оцінка гендерної нерівності, її просторових проявів та динаміки. Науковий пошук таких досліджень спрямований на те, щоб виявити, як територіальна та гендерна нерівності, накладаючись одна на одну, впливають на відмінності у соціальному розвитку регіонів [56, с. 240].

У рамках *Міжнародного Географічного Союзу* діє окрема **Комісія з питань гендеру та географії**, членами якої є представники понад 60 країн з усіх частин світу. Щороку комісія організовує одне або два засідання для розширення співробітництва серед науковців, здійснює наукові видання результатів гендерних досліджень в географії.

Центральною темою Комісії з питань гендеру та географії в період 2008-2013 років стало розширення та підтримка гендерних наукових досліджень не лише в англо-американському центрі, але і в різних регіонах світу, де здійснюються такі дослідження. Комісією було проведено ряд симпозіумів та конференцій з метою підвищення ролі та значення гендерних досліджень географів та забезпечення співпраці і взаємодії між дослідниками щодо методології досліджень та розвитку гендерних програм. Зокрема, було проведено міжнародні симпозіуми, за матеріалами яких опубліковано тематичні збірки – «Феміністичні географи в усьому світі» (Барселона, редактор – М. Д. Г. Рамон); «Громадські простори і соціальне різноманіття" (Цюріх, редактор Е. Бюхлер), що включає матеріали стосовно гендерного характеру міських громадських просторів: планування і дизайну, використання і привласнення простору, перетинів між

державним і приватним; "Жінки Азії: стать, міграції та робота" (Тайбей, редактор – Н. Чіанг). Спеціальний випуск під назвою "Перспективи викладання географії та гендер в постсоціалістичному, нео-ліберальному світі" виданий за редакцією Дж. Монк включає матеріали досліджень, представлені на зустрічах в Угорщині та Румунії у 2009 році. В 2013 році в Японії проводиться конференція «Стать, влада і знання: створення глобальної мережі через локальну чутливість".

Найширше коло питань гендерної географії охоплює чотирьохтомне видання «Гендер і розвиток: критичні концепції у дослідженнях розвитку» (Лондон, редактор Дж. Момсен), де розкрито історію формування гендерної географії, охарактеризовано офіційні документи, висвітлено проблеми гендерного поділу праці, гендерні аспекти культури та охорони здоров'я. Питання гендерної географії висвітлюються у фаховому журналі «Гендер, місце і культура».

2. Міжнародні організації в структурі гендерних досліджень

Гендерні дослідження в країнах світу здійснюються рядом міжнародних структур і спрямовані на обгрунтування індикаторів гендерної рівності.

ПРООН щорічно розраховує *індекс розвитку з урахуванням гендерного фактора* (ІРГФ) і *показник розширення можливостей жінок* (ПРМЖ).

За допомогою індексу розвитку з урахуванням гендерного фактора корегується показник Індексу людського розвитку (ІЛР) для визначення гендерної рівності за основними його вимірами: тривалістю життя, рівнем освіченості та рівнем матеріального добробуту. При однакових можливостях людського розвитку для чоловіків і жінок певної країни ІРГФ дорівнював би ІЛР.

Україна за показником ІРГФ займала рейтингові позиції від 55 до 65 з понад 140 країн світу, для яких він розраховувався. Досить високі позиції зумовлені тим, що в Україні відсутні гендерні відмінності у доступі до базової та професійної освіти, жінкам притаманні високі, за міжнародними стандартами, рівні економічної активності та зайнятості. Однак ці сприятливі потенційні можливості поєднуються із суттєвими гендерними диспропорціями у політиці,

найвищих органах державного управління, у кар'єрному зростанні, рівні оплати праці.

За ПРМЖ Україна займає невисокі рейтингові позиції. Це зумовлено тим, що в Україні жінки незначною мірою присутні у представницьких органах влади та на вищих рівнях державного управління.

Індекс гендерної нерівності (ІГН) ілюструє нерівності між досягненнями жінок та чоловіків за напрямами: репродуктивне здоров'я, присутність у парламенті та економічна діяльність. Індекс гендерної нерівності включає гендерний індекс для жінок та гендерний індекс для чоловіків. Вони визначаються на основі складових індексів за трьома вимірами. Індекс репродуктивного здоров'я жінок визначається за двома показниками: рівень материнської смертності та коефіцієнт народжуваності серед підлітків і презентує вимір здоров'я (для даного виміру аналіз здійснюється лише для жінок). Індекси розширення прав та можливостей жінок і чоловіків та індекси економічної активності жінок та чоловіків розраховуються за показниками рівня економічної активності жінок та чоловіків, кількості жінок та чоловіків з щонайменше середньою освітою та показника розподілу кількості місць в парламенті між чоловіками і жінками. Ці індекси презентують два виміри – розширення прав та можливостей і ринок праці.

З 2005 року Всесвітній економічний форум визначає *індекс гендерної нерівності*, оцінюючи його за чотирма складовими нерівності між чоловіками та жінками: участь в економічній діяльності; освітні можливості; участь у політичних процесах; здоров'я і тривалість життя. Лідерами рейтингу щоразу є Швеція, Норвегія та Фінляндія. В 2010 році Україна за індексом гендерної нерівності посіла 63 місце із 134 країн світу з коефіцієнтом балансу 0,68 (коефіцієнт 1,0 відповідає абсолютній рівності у можливостях) [138].

Комплексний гендерний підхід (Gender Mainstreaming) затверджений як глобальна стратегія досягнення гендерної рівності у сфері економічного розвитку Платформою дій четвертої Конференції ООН із становища жінок в Пекіні в 1995 році. Він передбачав врахування двох складових. Насамперед, це нове розуміння цілей і завдань політики: що потрібно зробити для того, щоб у всіх соціальних проектах і рішеннях враховувалося те, який вплив вони будуть чинити на жінок і який – на чоловіків. По-друге, це нове

бачення інструментів політики: помічати соціальну нерівність статей у будь-якому плануванні та прийнятті рішень і усувати його [175, с. 435; 188].

Під комплексним гендерним підходом розуміють оцінку наслідків для чоловіків та жінок будь-якої планованої дії у сфері законодавства, політики або програм в будь-якій області і на всіх рівнях. Комплексний гендерний підхід є стратегією інтеграції інтересів чоловіків і жінок в процес розробки, реалізації, моніторингу і оцінки всієї політики і програм в політичній, економічній і соціальній сферах таким чином, щоб гендерна нерівність зменшувалась. Кінцевою метою застосування комплексного гендерного підходу є досягнення гендерної рівності.

Комплексний гендерний підхід припускає дії, спрямовані на здійснення гендерного аналізу з метою виявлення фактів нерівності між чоловіками і жінками; забезпечення рівних можливостей для чоловіків і жінок та вживання заходів у випадках вираженої нерівності; розробку гендернозбалансованого бюджету; проведення гендерного аудиту.

В системі ООН комплексний гендерний підхід використовується в різних сферах – економічний розвиток, включаючи скорочення бідності, ринок праці, розвиток жіночого підприємництва, мікрокредитування, охорона здоров'я, освіта, сільське господарство тощо. Для інкорпорування гендерної перспективи в бюджетну політику самої ООН, її внутрішній бюджетний процес було створено Міжвідомчий комітет з проблем жінок та гендерної рівноправності. З метою подальшого розвитку інтеграції комплексного гендерного підходу в обговорення економічних проблем ООН сформована тренінгова програма. Одночасно переглядається методологія збору статистичної інформації з метою розширення збору даних з деталізацією за статтю.

В 2010 році згідно Резолюції прийнятій Генеральною Асамблеєю ООН було створено структуру Організації Об'єднаних Націй з питань гендерної рівності та розширення прав і можливостей жінок (United Nations Entity for Gender Equality and the Empowerment of Women (UN-Women)), яка називається „ООН – жінки". Організація утворена шляхом об'єднання і передачі їй існуючих мандатів і функцій Канцелярії Спеціального радника з гендерних питань та поліпшення становища жінок і Відділу з поліпшення становища жінок Секретаріату, а також Фонду ООН для розвитку в інтересах

жінок та Міжнародного навчального і науково-дослідного інституту щодо поліпшення становища жінок [189].

Наведемо приклади впровадження комплексного гендерного підходу в діяльність окремих структур ООН. Організація ООН з продовольства і сільського господарства (FAO) розробила концепцію гендерного аналізу проблем сталого розвитку і продовольчої безпеки та План дій "Жінки у розвитку". Концепція виходить з розуміння гендерного аналізу, який не обмежується створенням особливої галузі знання про жінок, а полягає у переосмисленні реальних процесів (використання природних ресурсів та управління ними, структурні реформи і трансформації в економіці, демографічні зміни) з метою кращого розуміння гендерних факторів і реалій, які беруть в них участь.

Прогрес у зміні становища жінок розглядається FAO як головна умова стійкого розвитку. Жінки відповідають за управління природними ресурсами в своєму повсякденному житті, здійснюють постачання домогосподарств водою, продуктами харчування тощо. Однак вони фактично не впливають на рішення в сфері розміщення ресурсів. Тому економічно, екологічно та соціально ефективний розвиток вимагає переорієнтації зусиль на розширення можливостей жінок [190].

В рамках ВООЗ існують різноманітні механізми, які займаються інтеграцією гендерного підходу до проблем охорони здоров'я. З метою кооперації роботи відділів ВООЗ створена Робоча група з гендерних проблем (GWG). Ряд програм ВООЗ (Тренінг з проведення досліджень у сфері розвитку і людської репродукції; Тропічні захворювання: дослідження та тренінг та ін.) мають у своєму штаті фахівців з гендерних проблем [191].

Розділ 3
МЕТОДОЛОГІЯ ГЕНДЕРНИХ СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

1. Методологія та методика гендерних суспільно-географічних досліджень

У розумінні О. Шаблія, методологія – це філософське вчення про методи пізнання, наука про побудову людської діяльності [166, с. 396].

О. Топчієв розглядає методологію як сукупність найбільш істотних елементів теорії, які необхідні для розвитку даної науки [158, с. 28]. Він вважає методологію філософським вченням про методи пізнання, наукою про побудову людської пізнавальної діяльності. Вчений виокремлює методологію наукового пізнання, як вчення про принципи побудови, форми і способи науково-пізнавальної діяльності [158, с. 32].

Я. Олійник та А. Степаненко вважають методологію стратегією наукового пізнання. Вони виділяють рівні методології суспільно-географічного дослідження [113, с. 86]: філософський, що формує світоглядні орієнтири дослідника; загальнонауковий, який поєднує загальнонаукові методологічні підходи, що пояснюють сутність об'єкту, його організацію та функціонально-структурний розвиток; конкретно-науковий або суспільно-географічний, що висвітлює базисні вчення суспільної географії.

К. Мезенцев визначає методологію як вчення про структуру, принципи, логічну організацію, форми, способи, методи, засоби наукового пізнання, тобто вчення про побудову науково-пізнавальної діяльності [95, с. 20].

Методологічними принципами суспільно-географічного дослідження гендерних співвідношень є принципи системності, комплексності та територіальності.

Принцип *системності* передбачає розгляд гендерних співвідношень суспільно-географічних процесів як складних динамічних систем. Система – це сукупність складних і

взаємозв'язаних елементів, що утворюють певну цілісність. Визначальними системними властивостями є цілісність, структурність, взаємозалежність системи і середовища, організованість, ієрархічність та керованість.

Під *комплексністю* розуміють взаємозв'язок елементів і явищ, що є складовими одного цілого. Ознаками комплексності є гармонійність та збалансованість розвитку.

Принцип *територіальності* передбачає дослідження просторової організації гендерних співвідношень в суспільно-географічних процесах.

Суспільно-географічні дослідження гендерних співвідношень базуються на використанні ряду методологічних підходів: діалектичного, генетичного, історичного, порівняльного та територіального.

Діалектичний підхід розглядає явища і процеси в постійному розвитку через призму принципів єдності і боротьби протилежностей, переходу кількісних змін у якісні та заперечення заперечення.

Генетичний підхід передбачає з'ясування початкових умов розвитку процесів, визначення основних тенденцій їх змін у просторі та часі, просторових зв'язків та зв'язків у часі. За допомогою даного підходу формується розуміння генезису гендерних співвідношень в суспільстві.

Історичний підхід дає можливість отримати нові знання з історії розвитку гендерних досліджень в географії та гендерної політики.

Порівняльний підхід передбачає виявлення схожості та відмінностей гендерних співвідношень досліджуваних процесів. Порівнювані об'єкти можуть бути схожі, співіснуючі в часі, різні, зіставлювані за структурою чи функціями тощо.

Територіальний підхід передбачає пізнання закономірностей прояву гендерних співвідношень в суспільно-географічних процесах по території.

Методика дослідження – це сукупність технічних прийомів і організаційних форм для проведення наукового дослідження, вчення про особливості застосування окремого методу чи системи методів для розв'язання пізнавального завдання [158, с. 84].

На думку О. Шаблія, *методика* – це вчення про особливості застосування окремого методу чи системи методів, системна сукупність прийомів дослідження [166, с. 396].

Методика проведення суспільно-географічного дослідження гендерних процесів в регіонах України включає такі етапи:

1. *Теоретико-методологічний*, який передбачає формування концепції дослідження, з'ясування сутності основних понять, визначення необхідної інформаційної та методичної бази для дослідження.

2. *Аналітичний*, сутність якого полягає в аналізі та оцінці гендерних аспектів суспільно-географічних процесів в регіонах України, визначенні тісноти зв'язку індикаторів гендерних співвідношень та соціально-економічних індикаторів, здійсненні кластеризації регіонів за подібністю гендерних співвідношень, визначенні особливостей сприйняття гендерних стереотипів в різних регіонах.

3. *Синтетичний*, який передбачає проведення типізації регіонів України за гендерними співвідношеннями в суспільно-географічних процесах, виявлення проблем та визначення заходів гендерної політики держави.

На першому етапі дослідження – *теоретико-методологічному* – розробляється концепція дослідження гендерних аспектів суспільно-географічних процесів. В результаті опрацювання фахових літературних джерел визначаються сутність гендерної географії, гендерних співвідношень в суспільно-географічних процесах, пропонується набір індикаторів для оцінки гендерних аспектів суспільно-географічних процесів в регіонах.

Іншим важливим аспектом дослідження гендерних співвідношень в суспільно-географічних процесах є визначення сутності поняття гендерних ролей та стереотипів, гендерної демократії, гендерної культури та гендерної політики з точки зору забезпечення соціальної безпеки в суспільстві.

Концептуальний етап дослідження також передбачає з'ясування сутності та змістовного розмежування понять феміністична географія і гендерна географія. Методологічно важливим є аналіз основних етапів та напрямків розвитку гендерної географії в світі.

На *аналітичному* етапі дослідження здійснюється просторовий аналіз гендерних аспектів в політичних, управлінських, освітньо-наукових, соціально-демографічних та трудоресурсних процесах в Україні. Аналіз проводиться за такими основними напрямками: аналіз гендерних співвідношень у державному управлінні, місцевому самоврядуванні, політичних структурах; аналіз гендерних

співвідношень на ринку праці стосовно зайнятості, безробіття, оплати праці, кар'єрного зростання; аналіз гендерних співвідношень в освітній сфері та науковій діяльності; аналіз соціально-демографічних аспектів гендерних співвідношень стосовно рівня смертності, тривалості життя, рівня захворюваності, поширення соціальних негараздів.

Просторовий аналіз гендерних співвідношень в різних суспільно-географічних процесах спрямований на виявлення регіональних відмін у гендерних співвідношеннях, пошук чинників, що їх зумовлюють, та закономірностей у їх поширенні.

Оцінка *гендерних аспектів в політичних та управлінських процесах* включає такі складові: аналіз гендерних співвідношень у найвищих органах законодавчої та виконавчої влади в Україні; аналіз гендерних співвідношень в органах місцевого самоврядування; аналіз гендерних співвідношень серед державних службовців; аналіз гендерних співвідношень в політичній сфері.

Для аналізу гендерних співвідношень у найвищих органах законодавчої та виконавчої влади доцільно використовувати такі показники: частка жінок та чоловіків серед народних депутатів в цілому та по фракціях, кількість жінок та чоловіків на посадах міністрів, співвідношення чоловіків та жінок, що працюють в Міністерствах, співвідношення чоловіків та жінок в органах судової влади. Аналіз гендерних співвідношень в органах місцевого самоврядування передбачає використання таких показників, як частка жінок та чоловіків серед голів районних рад, мерів міст, голів селищних та сільських рад. Для аналізу гендерних співвідношень серед державних службовців використовуються показники співвідношення чоловіків і жінок серед державних службовців в цілому та за окремими рангами, частка жінок у керівному складі та серед спеціалістів державних службовців. В політичній сфері аналіз передбачає використання показників співвідношення чоловіків і жінок, які є головами політичних партій та рухів, гендерних відмін електоральних вподобань.

Аналіз показників за всіма підетапами здійснюється з точки зору виявлення динаміки, регіональних відмін та в порівнянні із аналогічними показниками окремих країн світу.

Оцінка *гендерних аспектів в працересурсних процесах* включає: аналіз гендерних співвідношень зайнятості та безробіття населення; аналіз гендерних співвідношень заробітної плати та доходів

населення; аналіз гендерних співвідношень в кар'єрних можливостях та досягненнях; аналіз гендерних можливостей бізнесової діяльності.

Для аналізу гендерних співвідношень зайнятості та безробіття населення доцільно використовувати такі показники: рівень економічної активності чоловіків і жінок, рівень зайнятості чоловіків та жінок, рівні зареєстрованого безробіття та безробіття визначеного за методологією МОП у чоловіків та жінок, рівень економічної неактивності чоловіків і жінок, тривалість безробіття чоловіків і жінок та тривалість пошуку ними роботи. Для аналізу гендерних співвідношень заробітної плати чоловіків і жінок, використовуються показники номінальної середньомісячної заробітної плати в цілому та чоловіків і жінок, а також показник співвідношення заробітної плати жінок і чоловіків. Результатом аналізу є виявлення регіональних відмін таких співвідношень та побудова картодіаграм, з метою з'ясування чинників, що впливають на їх регіональний розподіл.

Аналіз гендерних співвідношень щодо кар'єрних можливостей і досягнень та можливостей бізнесової діяльності використовує такі показники: співвідношення чоловіків та жінок в керівництві підприємствами в цілому, за галузями господарства, залежно від доходів підприємств, кількості працівників на підприємстві. В аналізі варто використовувати результати соціологічних обстежень стосовно часу, який витрачається чоловіками та жінками на виконання домашньої роботи. Важливою складовою аналізу є оцінка негативних наслідків дискримінації (вікової, освітньо-кваліфікаційної тощо) жінок при прийомі на роботу.

Оцінка *гендерних співвідношень в освітньо-наукових процесах* включає аналіз гендерних співвідношень в освітній та науковій сфері. Аналіз гендерних співвідношень в освітній галузі здійснюється з використанням таких показників: співвідношення чоловіків та жінок серед студентів вищих навчальних закладів, аспірантів, докторантів. Для виявлення територіальних відмін у поширенні явищ необхідною є побудова картографічних моделей.

Аналіз гендерних співвідношень в науковій сфері включає такі показники: співвідношення чоловіків і жінок членів-кореспондентів та академіків НАН України, співвідношення чоловіків і жінок докторів наук, що працюють в галузях економіки. Окремою складовою є аналіз гендерних співвідношень в різноманітних структурах НАН України.

Оцінка *гендерних аспектів соціально-демографічних процесів* здійснюється за такими складовими: аналіз співвідношень чоловіків і жінок та тривалості їх життя; аналіз гендерних співвідношень рівня смертності населення; аналіз поширення соціальних негараздів (злочинності, наркоманії, алкоголізму, суїциду, торгівлі людьми, згвалтувань, побутового насильства тощо) в середовищі чоловіків і жінок.

Для аналізу використовуються показники співвідношення чоловіків і жінок, кількості чоловіків на 1000 жінок, очікуваної тривалості життя чоловіків і жінок, середнього віку чоловіків та жінок. Для аналізу гендерних співвідношень рівня смертності доцільно використовувати коефіцієнти смертності чоловіків та жінок, розрахунки ймовірності прожити окремі періоди життя у чоловіків та жінок. Аналіз поширення соціальних негараздів серед чоловіків та жінок передбачає використання показників рівня злочинності, алкоголізму, наркоманії, суїциду, згвалтувань, торгівлі людьми та насильства в сім'ї. Аналіз показників здійснюється задля виявлення динаміки та регіональних відмін.

На даному етапі дослідження методично важливою процедурою є визначення тісноти зв'язку сукупності соціально-економічних індикаторів із показниками гендерних співвідношень суспільно-географічних процесів. Результуючою процедурою етапу дослідження є здійснення кластеризації регіонів за подібністю гендерних співвідношень.

Важливою складовою аналітичного етапу дослідження є визначення особливостей *сприйняття гендерних стереотипів* в різних регіонах. Одним із засобів дослідження смислових образів є метод семантичного диференціалу який застосовується в дослідженнях, що пов'язані зі сприйняттям, аналізом соціальних установок.

На третьому етапі дослідження – *синтетичному* – на основі сформульованої концепції та результатів аналізу гендерних аспектів суспільно-географічних процесів, результатів соціологічного опитування, вивчення зарубіжного досвіду гендерної географії визначаються найістотніші проблеми, напрями та заходи вдосконалення гендерної політики держави. Етап включає проведення *типізації регіонів* за проявом гендерних співвідношень в суспільно-геогафічних процесах з виділенням різних типів регіонів та визначенням пріоритетних напрямків гендерної політики для кожного з них.

2. Методи гендерних досліджень

Слово „*метод*" походить від грецького methods – шлях до чого-небудь. Тому *метод* у широкому розумінні визначається як діяльність, спрямована на досягнення певної мети.

Метод науки, з одного боку, відображає уже пізнані закони досліджуваної сфери, а з другого – виступає як засіб подальшого пізнання [113, с. 115].

О. Шаблій визначає *метод* наукового пізнання як систему розумових і практичних операцій, які націлені на розв'язання певних пізнавальних завдань з урахуванням певної пізнавальної мети [166, с. 396].

За О. Топчієвим *метод* – це сукупність правил і прийомів дослідження явищ і закономірностей природи, суспільства і мислення [158, с. 83]. Він виділяє *науковий метод* та *метод досліджень*. Під науковим методом розуміє сукупність дослідницьких дій, що застосовують для здобуття нових знань. Під методом досліджень – сукупність мисленних логічних і практичних дій, які мають на меті розв'язання певного пізнавального завдання [158, с. 83].

Суспільно-географічні дослідження гендерних співвідношень в регіонах проводяться з використанням філософських, загальнонаукових та власне суспільно-географічних методів дослідження. В дослідженні враховується розвиток, взаємодія і взаємозалежність процесів.

Метод аналізу і синтезу грунтується на загальнонауковому системному підході. Розрізняють системно-структурний аналіз (статистичний аналіз структури об'єкта) та структурно-функціональний аналіз (динамічний аналіз поведінки об'єкта). Аналіз і синтез знань про гендерні співвідношення в регіонах лежить в основі розробки і прийняття управлінських рішень щодо забезпечення гендерної рівності в суспільстві.

Сутність застосування історичного методу в дослідженні гендерних співвідношень в регіонах полягає у вивченні їх змін та виявленні факторів, які їх зумовлювали в різні історичні періоди та впливають на сучасний їх стан.

Порівняльно-статистичний метод дослідження дозволяє визначити найсуттєвіші риси подібності та відмінності територій за різними показниками гендерних співвідношень.

Графічний метод застосовується передбачає побудову графіків, діаграм, логічних моделей взаємозалежності гендерних співвідношень.

Картографічний метод дослідження дає можливість виявити регіональні відміни гендерних співвідношень в різних суспільно-географічних процесах.

Основними видами наукової систематизації знань про гендерні процеси є групування та типізація. Сутність групування полягає в поділі територіальних одиниць за найістотнішими ознаками індикаторів гендерних співвідношень. Типізація передбачає констатацію найважливіших структурних або функціональних особливостей гендерних співвідношень в регіонах.

У дослідженні гендерних процесів в регіонах використовуються методи математичної статистики, зокрема методи кореляційного та кластерного аналізу.

Кореляційний аналіз передбачає визначення тісноти зв'язків досліджуваного об'єкту з агентами впливу, тобто дозволяє дослідити тісноту взаємовпливу соціально-економічних факторів та гендерних процесів в регіонах. Суть кореляційного аналізу полягає у тому, що просторовий розподіл одного показника порівнюється із просторовим розподілом іншого, унаслідок чого виявляється їх "спільна" варіація у часі. Доцільним є використання коефіцієнта парної лінійної кореляції Пірсона, з допомогою якого вимірюється ступінь лінійних зв'язків між показниками. Коефіцієнт кореляції приймає значення в межах від -1 до +1. Знак "мінус" означає обернену залежність, "+" – пряму. Якщо коефіцієнт дорівнює нулю, то лінійний зв'язок між динамічними рядами є відсутнім, а якщо одиниці – наявна функціональна залежність. Якщо тіснота зв'язку від ± 0.21 до 0.50, це свідчить про те, що залежність є слабкою, якщо від ± 0.51 до 0.70, то залежність помірна, якщо від ± 0.71 до 0.90 – залежність сильна, якщо ± 0.91 і більше – залежність дуже сильна [95, с. 76].

Кластерний аналіз є одним з методів класифікації, що передбачає поділ вихідної сукупності об'єктів на кластери (класи, групи). Складність задач кластерного аналізу полягає у тому, що реальні суспільно-географічні об'єкти є багатовимірними, тобто описуються не одним, а певною сукупністю параметрів, тому об'єднання в групи здійснюється у просторі багатьох вимірів [94, с. 34]. За допомогою цього методу можна здійснити кластеризацію

регіонів за показниками гендерних співвідношень в суспільно-географічних процесах.

В гендерній географії формуються різні гендерні образи і стереотипи. Це обумовлено диференціацією сприйняття гендерних ролей чоловіків і жінок в різних регіонах. Метод семантичного диференціалу застосовується в дослідженнях, що пов'язані зі сприйняттям, аналізом соціальних установок. Даний метод описує об'єкт за допомогою якісних асоціацій, сила яких вимірюється рядом біполярних градуальних шкал, полюси яких задані за допомогою вербальних антонімів [1; 139; 180; 182]. До уваги беруться три основних універсальних семантичних фактори – "сприйняття" (evaluation), "потенціал" (potention) та "активність" (activity).

Розділ 4
РЕГІОНАЛЬНИЙ АНАЛІЗ ГЕНДЕРНИХ СПІВВІДНОШЕНЬ В ПОЛІТИЧНІЙ ТА УПРАВЛІНСЬКІЙ СФЕРАХ УКРАЇНИ

1. Гендерні відміни в політичній сфері

Україна в 2010 році знаходилася на 105 місці у світі за часткою жінок-парламентарів, у 2009 році вона займала 103 місце. Гендерні співвідношення у Верховній Раді України у 2009-2012 роках наведені в таблиці 4.1.

Таблиця 4.1

Динаміка співвідношень чоловіків і жінок у Верховній Раді України у 2009-2012 роках

Фракції	Питома вага, %					
	2009		2011		2012	
	чоловіків	жінок	чоловіків	жінок	чоловіків	жінок
ПР	93,7	6,3	95,0	5,0	93,3	6,7
“Батьківщина”	92,9	7,1	90,3	9,7	87,9	12,1
НУНС	90,3	9,7	90,2	9,8	-	-
КПУ	81,5	18,5	80,0	20,0	78,1	21,9
Блок Литвина	90,0	10,0	90,0	10,0	-	-
“Свобода”	-	-	-	-	94,4	5,6
“Удар”	-	-	-	-	83,3	16,7
Позафракційні	-	-	-	-	96,4	3,6
Разом	92,0	8,0	92,5	7,5	90,3	9,7

За традицією, започаткованою ще з радянських часів, найвищу частку жінок серед однопартійців у Верховні Раді має Комуністична партія України – 21,9%. Частка жінок у фракціях політичної партії “Удар В.Кличка” та Всеукраїнське об’єднання “Батьківщина” складала 16,7% та 12,1% відповідно. Найнижча частка жінок-депутаток Верховної Ради у Всеукраїнському об’єднанні “Свобода” – 3,6% та серед позафракційних – 3,6%. Водночас, якщо аналізувати абсолютні показники, то з 43 жінок-депутатів Верховної Ради 14 жінок були членами Партії регіонів і 12 жінок членами Всеукраїнського

об'єднання "Батьківщина". Разом їх частка становить 60,5% загальної кількості жінок-депутатів Верховної Ради України.

У цілому представництво жінок у Верховні Раді України є дуже низьким. Для нього характерна така динаміка: 1994 рік – 5,7%, 1998 рік – 6,9%, 2002 рік – 5,8%, 2006 рік – 8,6%, 2009 рік – 8,0%, 2011 рік – 7,5%, 2012 рік – 9,7%. Варто згадати, що у Верховні Раді УРСР останнього скликання 33% депутатів складали жінки. Це було результатом введення у 1980-х роках гендерної квоти на представництво в найвищих органах законодавчої влади. Спікером Верховної Ради України на той час також була жінка – В. Шевченко.

Аналіз статево-вікової структури депутатів Верховної Ради України свідчить про те, що найвищу частку серед депутатів як чоловіків, так і жінок традиційно складають особи віком 40-60 років.

Таблиця 4.2

Динаміка статево-вікової структури депутатів Верховної Ради України у 1998-2012 роках

Вікові групи	**Чоловіки, %**						**Жінки, %**					
	1998	**2002**	**2007**	**2009**	**2011**	**2012**	**1998**	**2002**	**2007**	**2009**	**2011**	**2012**
21-30	4,3	3,0	2,9	1,2	1,1	0,8	0,2	–	0,5	0,5	0,7	–
31-40	21,9	19,1	14,7	15,4	12,7	24,3	2,5	1,9	1,8	1,8	1,1	1,4
41-50	41,8	32,1	29,6	30,6	29,8	28,3	2,5	2,6	3,4	2,3	2,4	4.5
51-60	19,9	26,5	30,8	28,3	27,8	23.6	1,4	1,4	2,5	2,8	2,0	3,3
61-70	4,3	10,9	12,2	12,6	16,9	10,7	–	–	0,5	0,7	1,3	0,5
71-80	0,9	2,6	1,1	3,9	4,2	2.6	0,2	–	–	–	–	–
Разом	93,2	94,2	91,4	92,0	92,5	90,3	6,8	5,8	8,6	8,0	7,5	9,7

У радах місцевого значення частка жінок є значно вищою і в середньому складає 40% депутатів. Найвищі частки жінок в депутатському корпусі традиційно характерні для Херсонської, Миколаївської, Дніпропетровської, Запорізької, Чернігівської та Волинської областей, а найнижчі – для Києва і Київської області.

Міністерством юстиції України в 2012 році було зареєстровано 30 політичних партій (14,9 % від загальної кількості політичних партій), лідерами яких є жінки.

Такими партіями в 2012 році були Всеукраїнське об'єднання "Батьківщина" (Тимошенко Ю.), Партія "Україна, Вперед!" (Королевська Н.), Політична партія "Фронт змін" (Войцеховська С.), Партія "Жінки України" (Мороз Л.), Українська партія (Новак А.), Партія "Віче" (Оніщенко І.), Народно-демократична партія (Супрун Л.), Прогресивна соціалістична партія України (Вітренко Н.), Партія "Народний блок" (Яценко О.), Партія "Єдина Україна" (Бондар Л.), Партія "Солідарність" (Забредовська Н.), Всеукраїнське політичне об'єднання "Жінки за майбутнє" (Довженко В.), Політична партія "Україна Соборна" (Яхеєва Т.), Політична партія "Соціальна справедливість" (Шлапак А.), Партія "Наш дім" (Гедз М.), Політична партія "Селянська Україна" (Козловська Л.), "Молодіжна партія України" (Федорченко Г.), Партія "Солідарність жінок України" (Гошовська В.), "Всеукраїнська партія Миру і Єдності" (Янковська Л.), Українська політична партія "Християнський рух" (Звягінцева Т.), Політична партія "Права воля України" (Марченко Г.), Політична партія "РУСИЧИ" (Савченко В.), Політична партія "Партія сильної влади" (Сергієнко Л.), Політична партія "Народна сила" (Харіна К.), Українська морська партія (Орєхова І.), Партія "Пробудження" (Беганська Р.), Політична партія "Партія Народний Захист" (Башкірова Л.), Політична партія "МІСТ" (Блистів Т.), "Політична партія малого та середнього бізнесу України" (Курілайтене В.).

2. Гендерні співвідношення в державному управлінні

В найвищих органах державної влади України представництво жінок завжди було незначним. Так, жінки ніколи не були президентами держави, головою чи заступниками голови Верховної Ради. Єдиною жінкою прем'єр-міністром вдалося двічі побувати Юлії Тимошенко. В урядах В. Януковича та Ю. Єханурова жінок не було. В урядах В. Ющенка та Ю. Тимошенко було по дві жінки, А. Кінаха та М. Азарова – по одній жінці. В уряді М. Азарова 2012 року представлено три жінки міністри. Серед голів обласних державних адміністрацій на початку 2009 року працювала одна жінка, нині – жодної.

У міністерствах України у 2011 році з більше ніж 2 тис. осіб керівного складу чоловіки складали 52,2%, а жінки – 47,8%. Найбільша частка жінок серед працюючих у центральному апараті Державного комітету статистики, Міністерства юстиції, Міністерства охорони здоров'я, Міністерства соціальної політики, Міністерства освіти, науки, молоді та спорту. У державних комітетах України в 2011 році керівний склад наполовину складався із чоловіків та жінок.

Варто зауважити, що гендерні співвідношення в органах державної влади є нестійкими. Їх зміни пов'язані із постійними ротаціями. Нині в Україні сформувався гендерний дисбаланс щодо найвищого керівництва державою: посади президента, голови Верховної Ради, прем'єр-міністра займають чоловіки. Головою Адміністрації Президента України також є чоловік. Проте першими заступниками Голови Адміністрації Президента та водночас представниками президента у Кабінеті Міністрів України та Конституційному Суді України в різні часи були жінки.

В цілому для України характерна така закономірність: чим нижчий рівень органів державної влади, тим вони доступніші для жінок.

Можна чітко виділити територіальні відмінності у залученні жінок до сфери державного управління. Найвищий рівень диспропорцій спостерігається у західних областях, а найнижчий – у східних та південних.

Частка жінок серед керівників місцевого самоврядування в Україні у 2011 році становила 62,4%, а чоловіків 37,6%. В регіональному розрізі жінки у керівництві переважають в органах місцевого самоврядування у всіх регіонах. Найменше представництво чоловіків серед керівників місцевого самоврядування у Миколаївській, Дніпропетровській та Донецькій областях і м. Києві.

На рівні *голів районних рад* представництво жінок у 2009 році складало 5,6%. Частка жінок серед голів районних рад змінюється від 0 до 19% за різними регіонами. В більшості областей частка жінок серед голів районних рад не перевищувала 7%, а в Одеській, Херсонській, Чернігівській, Сумській, Волинській та Рівненській областях досягала 14%. Жінки були відсутні серед голів районних рад в АР Крим, Житомирській, Закарпатській, Запорізькій, Івано-Франківській, Луганській, Львівській, Полтавській, Хмельницькій та Чернівецькій областях. Найвищою частка жінок серед голів районних рад була у Кіровоградській та Дніпропетровській областях (19,0% та 18,2% відповідно).

Серед *голів міських рад* в 2009 році жінки складали 6,4%, тобто жінки були головами 20 міських рад із 455. В АР Крим, Волинській, Івано-Франківській, Рівненській, Чернівецькій, Черкаській, Кіровоградській, Дніпропетровській та Запорізькій областях серед мерів міст не було жодної жінки. Найбільше жінок-мерів міст було в Миколаївській, Одеській, Полтавській, Сумській, Тернопільській,

Харківській, Хмельницькій, Херсонській та Чернігівській областях. Найвищим відсоток жінок серед мерів міст був у Сумській області (20,0%), де жінки були мерами 3 міст із 15.

Таблиця 4.3

Посадові особи місцевого самоврядування в Україні за категоріями у 2011 році

	Загальна чисельність державних службовців	в тому числі			
		жінки		чоловіки	
		всього, осіб	в % до загальної чисельності	всього, осіб	в % до загальної чисельності
Всього по Україні, в т.ч.	**99204**	**75359**	**76,0**	**23845**	**24,0**
Керівники, з них мають категорії посад:	**41470**	**25875**	**62,4**	**15595**	**37,6**
першу	25	–	–	25	100,0
другу	70	4	5,7	66	94,3
третю	893	115	12,9	778	87,1
четверту	13078	3905	29,9	9173	70,1
п'яту	23134	18455	79,8	4679	20,2
шосту	4270	3396	79,5	874	20,5
Спеціалісти, з них мають категорії посад:	**57734**	**49484**	**85,7**	**8250**	**14,3**
другу	1	–	–	1	100,0
третю	1	–	–	1	100,0
четверту	23	11	47,8	12	52,2
п'яту	1857	1502	80,9	355	19,1
шосту	26261	22630	86,2	3631	13,8
сьому	29591	25341	85,6	4250	14,4

Рис. 4.1. Регіональні відміни в Україні за часткою жінок голів районних рад

Рис. 4.2. Регіональні відміни в Україні за часткою жінок голів міських рад

Частка жінок серед *голів селищних рад* була в 2009 році значно вищою – 20,2%. При цьому в Україні немає жодного регіону, в якому не було б жінок-голів селищних рад, а у Донецькій області вони складають понад третину. Кожна четверта голова селищної ради є жінкою в Одеській, Луганській та Тернопільській областях, кожна п'ята – в Донецькій, Львівській, Житомирській, Сумській, Чернігівській, Хмельницькій та Черкаській.

На рівні *голів сільських рад* жінки складали 29,1%. Частка жінок серед голів сільрад є високою і в більшості областей досягає 30 – 40%. Зокрема, понад третина їх в АР Крим, Дніпропетровській, Запорізькій, Миколаївській, Харківській, Житомирській, Київській, Сумській та Чернігівській областях. Виняток становлять лише західні області, в яких частка жінок серед голів сільських рад не перевищує 20%, а мінімальні значення можуть сягати 7-8%.

Найменша їх частка у Чернівецькій та Закарпатській областях. Отже, чітко простежується закономірність щодо зменшення частки жінок, які є головами сільських рад, в напрямку із сходу на захід. Це пояснюється рядом культурних, етнічних, релігійних, та ментальних особливостей, історичним минулим регіонів.

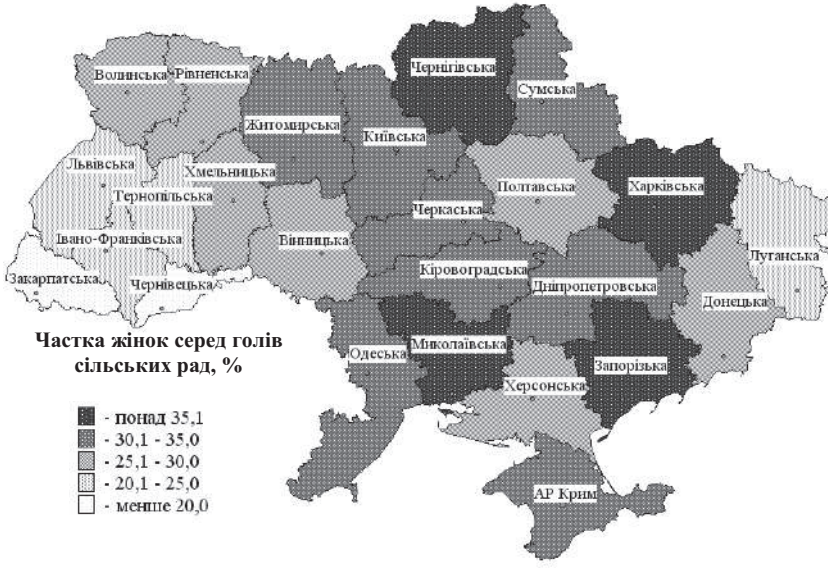

Рис. 4.3. Регіональні відміни за часткою жінок голів сільських рад

В Україні жінок *державних службовців* втричі більше, ніж чоловіків (в 2011 році 76,7% та 23,3% відповідно). У цілому жінки переважають у складі державних службовців, як керівників, так і спеціалістів (у 2011 році 66,9% та 80,3% відповідно). Серед спеціалістів 8 із 10 державних службовців представлені жінками. Однак на керівних посадах першої і другої категорій державних службовців жінки складали незначний відсоток. Вони становлять абсолютну більшість на керівних посадах нижчого рівня.

У першій категорії керівників державних службовців (посади голів державних комітетів, що не є членами Уряду України, голів інших центральних органів державної виконавчої влади при Кабінеті Міністрів України, Постійного Представника Президента України в Республіці Крим, представників Президента України в областях, містах Києві та Севастополі, перших заступників міністрів, перших заступників голів державних комітетів, що входять до складу Уряду, керівників Адміністрації Президента України, Секретаріату Верховної Ради України та інші прирівняні до них посади) значно переважають чоловіки (85,8%). Зі зниженням категорії частка жінок стає більшою, і у четвертій категорії, куди входять посади заступників начальників управлінь, самостійних відділів (підвідділів) міністерств та інших центральних органів державної виконавчої влади, керівників управлінь, відділів, служб обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій та інші прирівняні до них посади, вони практично врівноважуються. Найбільше жінок представлено у п'ятій і шостій категоріях керівників державних службовців – у два рази більше, ніж чоловіків. Ця категорія складається з посад керівників управлінь, відділів, служб районних, районних у містах Києві та Севастополі державних адміністрацій.

Серед державних службовців, які займають посади керівників, найвищий відсоток жінок в Донецькій та Дніпропетровській областях, а найнижчий – в м. Київ та Тернопільській області. За співвідношенням чоловіків і жінок на керівних посадах державних службовців можна виділити три групи регіонів:

- з часткою жінок серед керівників у державній службі понад 70%: Донецька, Дніпропетровська, Запорізька, Луганська, Миколаївська, Херсонська та Київська області і АР Крим;

- з часткою жінок серед керівників у державній службі від 60% до 70%: Волинська, Рівненська, Чернігівська, Сумська, Черкаська, Полтавська, Харківська, Кіровоградська та Одеська області;

- з часткою жінок серед керівників у державній службі менше 60%: Львівська, Закарпатська, Івано-Франківська, Чернівецька, Житомирська, Вінницька, Хмельницька та Тернопільська області і м. Київ.

Таблиця 4.4

Кількість державних службовців України, які займали посади керівних працівників та спеціалістів, за категоріями у 2011 році

	Загальна чисельність державних службовців	в тому числі			
		жінки		чоловіки	
		всього, осіб	в % до загальної чисельності	всього, осіб	в % до загальної чисельності
Всього по Україні, в т.ч.	**268104**	**205544**	**76,7**	**62560**	**23,3**
Керівники, з них мають категорії посад:	**73271**	**49046**	**66,9**	**24225**	**33,1**
першу	240	34	14,2	206	85,8
другу	1048	318	30,3	730	69,7
третю	3522	1470	41,7	2052	58,3
четверту	8101	4106	50,7	3995	49,3
п'яту	22201	15672	70,6	6529	29,4
шосту	38159	27446	71,9	10713	28,1
Спеціалісти, з них мають категорії посад:	**194833**	**156498**	**80,3**	**38335**	**19,7**
другу	84	31	36,9	53	63,1
третю	3679	2491	67,7	1188	32,3
четверту	3285	2014	61,3	1271	38,7
п'яту	27738	20127	72,6	7611	27,4
шосту	76287	61599	80,7	14688	19,3
сьому	83760	70236	83,9	13524	16,1

Рис. 4.5. Регіональні відміни у співвідношенні чоловіків і жінок, які займають керівні посади державних службовців в Україні

Серед спеціалістів частка жінок є в чотири рази вищою, ніж чоловіків. Чоловіки переважають лише у другій категорії посад. Уже з третьої категорії (посади головних спеціалістів, експертів, консультантів Адміністрації Президента України, Секретаріату Верховної Ради України і апарату Кабінету Міністрів України, заступників Постійного Представника Президента України в Республіці Крим) частка жінок стає практично в два рази вищою, ніж чоловіків і складає 67,7%. Найменшу частку чоловіки складають у сьомій категорії (посади спеціалістів районних, районних у містах Києві та Севастополі державних адміністрацій, їх управлінь і відділів та інші прирівняні до них посади) – лише 16,1%.

Найбільший відсоток жінок державних службовців у віковій групі 28-34 роки (26,6%), а найменший – у групі понад 55 років (0,7%). Найбільший відсоток чоловіків державних службовців приходиться на у вікову групу 46-54 роки (25,5%), найменший у віковій групі 60 років і старше (5,9%). Зокрема, в Секретаріаті Президента України більшість складають жінки вікової категорії 28-34 роки (34,0%) та чоловіки 46-54 років (29,2%). В Апараті Верховної Ради України та Секретаріаті Кабінету Міністрів України у жінок

переважає вікова група 35-45 років, а у чоловіків – 46-54 роки. В Центральних органах виконавчої влади переважають жінки та чоловіки вікової категорії 28-34 роки (30,1% та 22,6%). Жінки даної вікової категорії також мають перевагу в міністерствах та урядових органах державного управління (31,5% і 26,8%), в той час як чоловіки даної вікової групи переважать лише в міністерствах (24,1%), а в урядових органах державного управління у чоловіків найвищою є частка вікової групи 46-54 років (29,6%). В місцевих державних адміністраціях переважають жінки вікової категорії 35-45 років (28,1%), а перевага чоловіків спостерігається в віковій категорії 46-54 роки (27,6%).

У Верховному суді України із 49 суддів 13 жінок. При цьому немає жодної жінки у вищому керівництві Верховного Суду та серед голів і заступників голів Судових палат. До складу Президії Верховного Суду з 19 членів у 2011 році входила одна жінка, тобто представництво жінок знаходилося на рівні 5,3%.

У Вищих спеціалізованих судах України (Вищому господарському суді та Вищому адміністративному суді) серед голів та заступників голів Судових палат жінок також немає. У Вищому адміністративному суді України з 82 членів 31 жінка. У Вищому господарському суді України жінки складають близько 40% суддів. Головами обласних господарських судів є переважно чоловіки, за виключенням 6 областей. В обласних господарських судах жінки-судді складають 60%. Таким чином, можемо стверджувати, що у сфері господарського судочинства жінки відіграють не меншу роль, ніж чоловіки.

З 18 суддів Конституційного суду України 2 жінки. Тобто представництво жінок в Конституційному суді відповідає 11,1%. У Конституційних судах країн Європи ситуація відрізняється: у Німеччині з 16 суддів 3 жінки (18,8%), у Франції з 11 суддів 2 жінки (18,2%), в Ірландії з 8 суддів 2 жінки (25,0%), в Португалії з 12 суддів 4 жінки (33,3%), в Словаччині з 13 суддів 3 жінки (23,1%). Однак в Угорщині серед суддів Конституційного суду немає жодної жінки.

У Вищій Раді Юстиції України гендерні співвідношення чоловіків і жінок є такими: 89,5% і 10,5%. В 1998-2001 роках співвідношення було іншим – 85,0% та 15,0% відповідно.

Серед працівників районних і міських судів жінки складають 37,8%, серед працівника обласних, Київського та Севастопольського

міських судів – 38,1%, серед нотаріусів – 90,4% і серед працівників РАГСів – 100%.

Тобто, чим вищий рівень судової влади, тим меншим в ньому є представництво жінок і чим менш оплачуваною є робота юриста, тим більше жінок задіяно в такій сфері. При цьому в Україні для юридичної освіти у вищих навчальних закладах характерний гендерний баланс щодо студентів та викладацького складу.

Розділ 5
РЕГІОНАЛЬНИЙ АНАЛІЗ ГЕНДЕРНИХ СПІВВІДНОШЕНЬ НА РИНКУ ПРАЦІ ТА В ОСВІТНЬО-НАУКОВІЙ СФЕРІ УКРАЇНИ

1. Гендерні співвідношення на ринку праці

У 2011 році рівень економічної активності населення України складав 64,3%. Рівень економічної активності чоловіків був значно вищим, ніж жінок (70,7% та 58,5% відповідно). Аналіз динаміки рівня економічної активності населення свідчить про те, що найвищим він був у чоловіків у 2008 році, а жінок у 2000 році. Найвищим цей показник був у групі населення з повною вищою освітою як для чоловіків, так і жінок, а найнижчим – у групі з базовою загальною освітою. У чоловіків і жінок працездатного віку рівень економічної активності найвищий у віковій групі 35-49 років.

Економічна активність жінок на ринку праці є високою. На відміну від чоловіків на рівень економічної активності жінок впливає кількість дітей. Для жінок сильніше, ніж на чоловіків, на рівень економічної активності впливає рівень освіти. Для чоловіків сильніший, чим для жінок, вплив на зміну рівня економічної активності здійснюють характеристики стану здоров'я. Найбільший вплив на економічну активність чоловіків має рівень доходів. Тобто, на ринку праці визначальними факторами економічної активності чоловіків є економічний та демографічний, а жінок – соціально-демографічний.

Проаналізувавши гендерні співвідношення *рівня економічної активності* населення за регіонами України, ми зробили такі висновки:

- рівень економічної активності чоловіків є вищим ніж жінок у всіх регіонах;
- найвищий рівень економічної активності чоловіків характерний для Києва, Закарпатської, Миколаївської, Донецької, Харківської і Херсонської областей;

- найвищий рівень економічної активності жінок у м. Києві, Чернігівській, Чернівецькій, Хмельницькій, Житомирській та Волинській областях.

Рівень зайнятості населення України у 2011 році складав 59,2%. Зайнятість чоловіків становила 64,4% і суттєво переважала над рівнем зайнятості жінок – 54,5%. Нижчий рівень зайнятості жінок щодо чоловічого мав місце в усіх вікових групах. Найвищим рівень зайнятості був як у жінок, так і у чоловіків, у 2008 році (рис. 5.1). Рівні зайнятості жінок і чоловіків України, як і рівні економічної активності, досягають найбільшого значення у віці 25-49 років. Для жінок найвищий рівень зайнятості припадає на віковий інтервал 40-49 років.

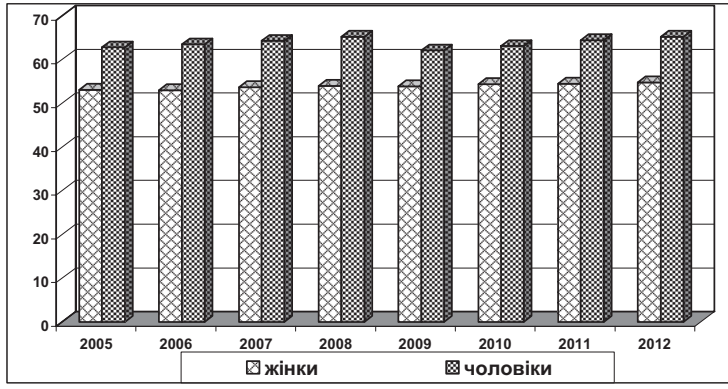

Рис. 5.1. Динаміка рівнів зайнятості чоловіків і жінок в Україні, %

Рівень зайнятості жінок в Україні вищий, ніж в цілому в країнах Євросоюзу. Серед країн Євросоюзу вищий рівень зайнятості жінок, ніж в Україні, мають Данія, Швеція, Фінляндія, Нідерланди, Німеччина, Великобританія. Близький показник рівня жіночої зайнятості до українського у Латвії, Литві та Естонії.

В країнах Євросоюзу рівень зайнятості чоловіків також вищий, ніж рівень зайнятості жінок. Серед країн Євросоюзу вищий рівень зайнятості чоловіків, ніж в Україні, мають Чеська Республіка, Великобританія, Нідерланди, Данія, Австрія, Німеччина, Фінляндія, Швеція. Близький показник рівня зайнятості чоловіків до українського у Польщі, Румунії, Словаччині. Найнижчий рівень

зайнятості чоловіків серед країн Євросоюзу в Латвії, Литві, Угорщині.

Жінки складають майже половину всього зайнятого населення в Україні. Це відповідає показникам країн Центральної та Східної Європи. Зокрема, частка жінок у загальній чисельності зайнятих складає 48% у Болгарії, 46% у Словенії, по 45% у Словаччині і Польщі та по 44 % у Чехії, Угорщині і Румунії.

Гендерні співвідношення *рівня зайнятості населення* за регіонами характеризуються такими рисами:

а) рівень зайнятості чоловіків у всіх регіонах є вищим, ніж жінок;

б) найвищий рівень зайнятості чоловіків характерний для Києва, АР Крим, Харківської, Закарпатської, Донецької, Дніпропетровської, Одеської, Херсонської та Запорізької областей, а найнижчий – Чернівецької, Тернопільської, Івано-Франківської, Рівненської, Чернігівської, Львівської, Волинської, Кіровоградської і Житомирської областей;

в) найвищий рівень зайнятості жінок у Києві, Чернігівській, Чернівецькій, Київській та Донецькій областях, а найнижчий – у Тернопільській, Івано-Франківській, Луганській та Закарпатській областях.

За рівнем зайнятості жінок можна виділить такі групи регіонів України (рис. 5.2):

- група з найнижчим рівнем зайнятості жінок (менше 53,4%) – Івано-Франківська, Тернопільська, Луганська, Закарпатська, Вінницька, Миколаївська, Львівська, Харківська та Одеська області;

- група з середнім рівнем зайнятості жінок (53,5 – 54,9%) – Херсонська, Черкаська, Запорізька, Рівненська, Полтавська, Дніпропетровська, Житомирська, Сумська та Кіровоградська області та АР Крим;

- група з найвищим рівнем зайнятості жінок (понад 55,0%) – Київська, Волинська, Донецька, Хмельницька, Чернівецька, Чернігівська області та м. Київ.

Рис. 5.2. Регіональні відміни рівнів зайнятості жінок в Україні

Безробіття однаковою мірою є проблемою як для жінок, так і для чоловіків. При цьому середня тривалість безробіття серед жінок є вищою, ніж серед чоловіків, що призводить до підвищеного ризику «застійного» їх безробіття. Довша тривалість безробіття у жінок є тим механізмом, що виштовхує їх із ринку праці.

Рівень безробіття населення України визначений за методологією МОП у 2011 році складав 7,9%, в тому числі у чоловіків 8,8%, а жінок – 6,8%. Рівень безробіття населення найвищим як у жінок, так і у чоловіків, був у 2000 році, і складав по 11,6% (рис. 5.3). Найвищі його рівні характерні для наймолодших вікових груп чоловіків та жінок – 15-24 роки. Рівень зареєстрованого безробіття жінок перевищує показник зареєстрованого безробіття чоловіків в Україні (у 2011 році 3,1 та 2,1 відповідно).

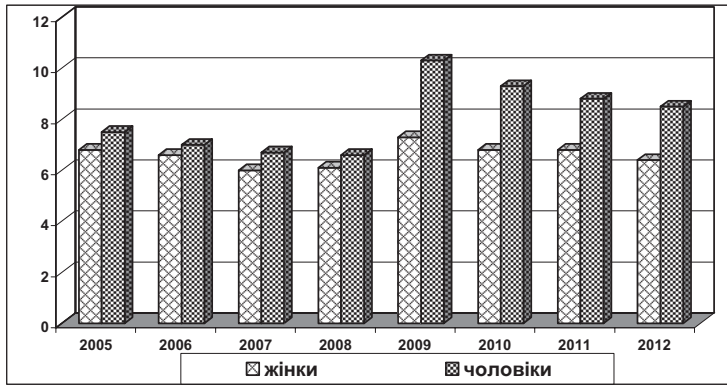

Рис. 5.3. Динаміка рівнів безробіття чоловіків і жінок визначених за методологією МОП в Україні

Аналіз гендерних співвідношень *рівнів безробіття* визначеного за методологією МОП за регіонами України показує, що:

- рівень безробіття чоловіків є вищим у більшості регіонів, за виключенням АР Крим, Черкаської, Хмельницької, Житомирської, Запорізької, Тернопільської, Харківської і Херсонської областей, де вищий рівень безробіття у жінок;

- найвищий рівень безробіття як жінок, так і чоловіків, характерний для Тернопільської, Івано-Франківської та Черкаської областей, а найнижчий – Києва, Дніпропетровської, Донецької, Одеської областей та АР Крим.

До країн Євросоюзу, в яких рівень безробіття жінок визначений за методологією МОП є найвищим і перевищує показник в Україні належать Іспанія, Греція, Словаччина, Португалія, Латвія, Литва, Естонія. Нижчий за український рівень безробіття жінок визначений за методологією МОП в Австрії, Данії, Люксембурзі, Німеччині та Румунії.

Рівень економічної неактивності жінок у всіх регіонах є вищим, ніж у чоловіків. Найвищий рівень економічної неактивності жінок характерний для Сумської, Одеської, Івано-Франківської, Тернопільської, Луганської і Закарпатської областей, а найнижчий – Києва, Чернігівської, Чернівецької, Хмельницької і Житомирської областей.

Методом ранжування здійснено групування регіонів України за рівнем активності жінок на ринку праці за такими показниками як рівні зайнятості, економічної активності та економічної неактивності жінок. Виділено три групи регіонів з різним рівнем активності жінок на ринку праці України за період з 2000 по 2011 роки (рис. 5.4):

- з високим рівнем активності жінок на ринку праці – м. Київ, Чернігівська, Чернівецька, Хмельницька, Волинська та Житомирська області;
- з середнім рівнем активності жінок на ринку праці – Донецька, Кіровоградська, Черкаська, Київська, Сумська, Херсонська, Полтавська, Запорізька та Рівненська області;
- з низьким рівнем активності жінок на ринку праці – Дніпропетровська, Миколаївська, Львівська, Закарпатська, Харківська, Вінницька, Луганська, Тернопільська, Івано-Франківська, Одеська області та АР Крим.

Гендерна сегрегація на ринку праці проявляється в асиметричному розподілі чоловіків і жінок в різних структурах: галузевих, професійних та посадових. Для ринку праці України характерна горизонтальна (галузева та професійна) і вертикальна (посадова) сегрегації.

Основною сферою жіночої зайнятості в Україні є сфера послуг. Якщо використати підхід, за яким галузі, де частка жінок у структурі зайнятих більше 65%, назвати "жіночими", то такими в Україні є охорона здоров'я, освіта, культура і мистецтво, соціальне забезпечення. Тобто, жінки переважно працюють у тих галузях, де оплата праці є нижчою. Вони займають близько 80% робочих місць в таких галузях економіки, як освіта, охорона здоров'я, понад 70% місць – у готельному та ресторанному господарстві, більше половини місць – в торгівлі та фінансовій сфері. Жінки переважають в категорії самозайнятих, складаючи 52,9% від загальної їх чисельності. Тобто значна частина робочих місць жінок не гарантує їм належного матеріального забезпечення, адже в медичному, освітньому та соціальному обслуговуванні заробітна плата є вдвічі нижчою, ніж, наприклад, в державному управлінні, окремих галузях промисловості, бізнесовій діяльності, де чоловіки переважають серед зайнятих.

Рис. 5.4. Регіональні відміни у рівнях активності жінок на ринку праці України

На розмір заробітної плати впливає багато чинників: освітній та кваліфікаційний рівень, досвід роботи і трудовий стаж, посада, володіння іноземними мовами. Однак на ринку праці України, незважаючи на високу професійну підготовку, жінки займають менш престижні та менш оплачувані посади. Тому різниця в заробітній платі чоловіків і жінок, як правило, пояснюється нерівністю в розподілі чоловіків і жінок за окремими професіями і галузями (горизонтальною сегрегацією) та нерівністю в заробітній платі в рамках професій та видів діяльності (вертикальною сегрегацією).

Таблиця 5.1

Зайнятість та оплата праці жінок за галузями господарства України

	Частка жінок	Заробітна плата, грн.		Частка заробітної плати жінок
		жінки	чоловіки	
Усього	53,1	1150	1578	72,9
Сільське господарство	35,8	690	757	91,1
Промисловість	39,6	1201	1785	67,3
Діяльність готелів та ресторанів	71,3	875	1116	78,4
Діяльність транспорту та зв'язку	41,3	1362	1887	72,2
Фінансова діяльність	69,3	2386	3636	65,6
Державне управління	66,9	1714	2130	80,5
Освіта	76,6	1015	1207	84,1
Охорона здоров'я	82,6	845	992	85,2

Заробітна плата чоловіків і жінок в одній і тій же галузі в Україні суттєво відрізняється. Найсуттєвішими такі відміни є в оплаті праці працівників пошти і зв’язку (оплата праці жінок складає 59,4% оплати праці чоловіків), культури і спорту (64,6%), промисловості (67,2%), фінансової сфери (67,4%), комунального господарства (68,4%). Найменші відміни в оплаті праці чоловіків і жінок характерні для сільського господарства, медичного обслуговування та освіти.

Жінки в Україні в 2012 році отримували 77,7% заробітної платні чоловіків. За одну відпрацьовану годину в Україні чоловік отримує в середньому на 23% більше, ніж жінка. Динаміка співвідношення

заробітної плати чоловіків і жінок в Україні свідчить про поступове зменшення розриву в оплаті праці.

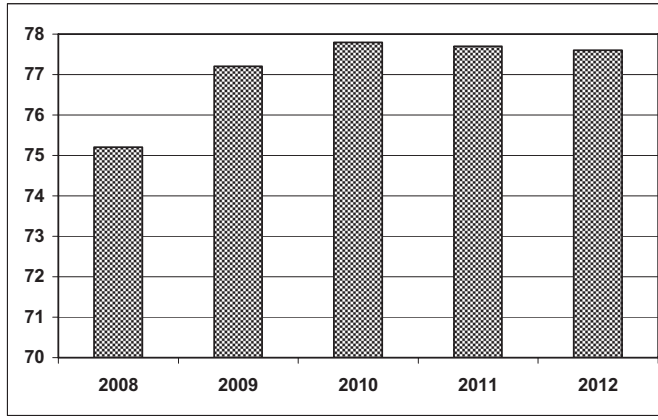

Рис. 5.5. Динаміка співвідношення заробітної плати чоловіків і жінок в Україні

Гендерні відміни в оплаті праці регіонально диференційовані (рис. 5.6). Найсуттєвіші гендерні диспропорції в оплаті праці характерні для Луганської, Донецької, Дніпропетровської, Запорізької та Полтавської областей. Найменший розрив в оплаті праці чоловіків і жінок у Чернівецькій, Херсонській, Тернопільській областях. Тобто для західних областей характерні незначні гендерні відмінності в рівні заробітної плати, а в більшості областей східного та південно-східного регіону середня заробітна плата жінок складає менше 70% від чоловічої. Обумовлено це концентрацією в регіоні високооплачуваних галузей важкої промисловості, в яких переважно зайняті чоловіки. Незначні гендерні диспропорції в оплаті праці в західних регіонах пояснюються переважною зайнятістю населення в сільському господарстві, сфері послуг, для яких характерні невисокі рівні середньої заробітної плати, а отже, і менші гендерні розбіжності.

Факторами гендерних диспропорцій в оплаті праці, що пояснюють регіональні відміни, є: галузева структура зайнятості, рівень соціально-економічного розвитку території, рівень безробіття, рівень освіти та кваліфікаційної підготовки працівників, вікова структура населення.

Рис. 5.6. Регіональні відміни у співвідношеннях оплати праці жінок та чоловіків в Україні

Гендерний розрив в рівні оплати праці залежить від типу населеного пункту. Так із зменшенням розміру населеного пункту гендерний дисбаланс в оплаті праці згладжується. Такі відміни зумовлені вищими рівнями середньої заробітної плати у великих містах, концентрацією в них бізнесової діяльності, структур державного управління, в яких здебільшого зайняті чоловіки.

За даними МОП в середньому оплата праці жінок складає 60-70% від рівня оплати праці чоловіків. Наприклад, різниця в оплаті праці чоловіків і жінок в США складає 22%, в Канаді – 27%, Казахстані – 38%, Японії – 33%. Найменші відміни в оплаті праці чоловіків та жінок характерні для Данії, Норвегії, Фінляндії, Швеції, в яких оплата праці жінок складає 85% від оплати праці чоловіків.

Тривалість пошуку роботи в середньому по Україні становить 6 місяців. Характерним є те, що жінки витрачають більше часу для пошуку роботи, ніж чоловіки. У Києві та Вінницькій, Донецькій, Житомирській, Івано-Франківській, Луганській, Миколаївській, Полтавській, і Чернігівській областях жінки для пошуку роботи витрачають на 1 місяць більше часу, ніж чоловіки. На 2 місяці більше від чоловіків перебувають у пошуках нової роботи жінки в Волинській, Дніпропетровській та Запорізькій областях. В Сумській області тривалість пошуку роботи у жінок на три місяці довша, ніж у чоловіків. Є в Україні регіони, в яких чоловіки перебувають більше часу у пошуках роботи, ніж жінки. Це стосується Кіровоградської та Львівської областей, АР Крим, Закарпатської, Рівненської та Одеської областей.

2. Гендерні відміни конкурентоспроможності на ринку праці

Рівень конкурентоспроможності жінок на ринку праці порівняно з чоловіками є нижчим, особливо з врахуванням віку та наявності дітей. Жінки зазнають дискримінації при прийнятті на роботу, коли їм задають питання про сімейний стан, наявність дітей, планування вагітності тощо. Зазвичай такі питання особистісного змісту не прийнято задавати при працевлаштуванні чоловіків.

Поширеною в Україні є практика відмови в прийомі на роботу жінкам на підставі наявності дітей та віку. Зокрема, дискримінації при прийомі на роботу зазнають жінки, що мають дітей дошкільного віку, та жінки старші за 40 років. При цьому їх рівень освіти, досвід

роботи та професійні якості до уваги беруться не в першу чергу. Роботодавці пояснюють це тим, що з жінками пов'язані більші виробничі витрати на робочому місці через декретні відпустки та відпустки по догляду за дитиною, перебування на лікарняному під час хвороби дитини. Окремих роботодавців не зовсім влаштовує право жінок, що мають дітей дошкільного віку, на скорочений робочий день.

Водночас, жінки працюють не лише на робочому місці, але й виконують домашню роботу, витрачаючи на це в середньому 3-5 годин на день. Середні затрати часу жінок в тиждень на всі види домашньої праці складають 58 годин, а чоловіків 28 годин. Найбільший розрив в кількості витраченого часу припадає на такі види робіт, як приготування їжі (в жінок на 9 годин більше) та догляд за дітьми (в жінок на 31 годину більше).

Професійні можливості жінок в Україні обмежені як сферами зайнятості, так і кар'єрним зростанням. При тому, що серед усіх працюючих з вищою освітою в галузях господарства України жінки складають 55%, їх кар'єрне та професійне зростання більш обмежене, ніж чоловіків.

В цілому гендерні відміни керівництва підприємствами галузей господарства України є такими: 78% підприємств очолюють чоловіки і лише 22% – жінки. Підприємства, якими керують жінки є невеликими за розмірами, мають незначні прибутки і належать, переважно, до сфери послуг (ресторанного, готельного, торгівельного та інших видів обслуговування). Чим більше за штатом підприємство, тим менш ймовірно, що його очолює жінка.

Частка жінок серед керівників підприємств залежить від галузі, змінюючись від мінімальної 6% у будівництві до максимальної 50% у громадському харчуванні. При цьому в галузях промисловості жінки очолюють до 20% підприємств за рахунок легкої і харчової промисловості, а в торгівлі та сфері послуг їх частка складає понад 25%. Підприємства, які очолюють в Україні жінки, мають значно нижчі доходи.

Відміни в оплаті праці та доходах чоловіків і жінок зумовили фемінізацію бідності в Україні. Кожна третя жінка має рівень доходів, що дорівнює прожитковому мінімуму.

В Україні виділяють дві основні групи жінок-підприємців. До першої належать жінки-підприємці з високим рівнем професійної

кваліфікації, знанням мов, які орієнтовані на роботу, що пов'язана з міжнародним бізнесом.

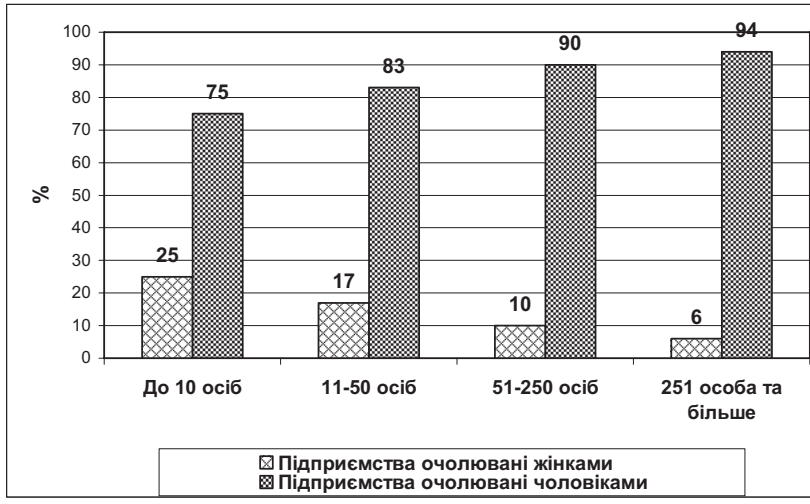

Рис. 5.7. Співвідношення чоловіків і жінок в Україні у керівництві підприємствами з різною кількістю працюючих

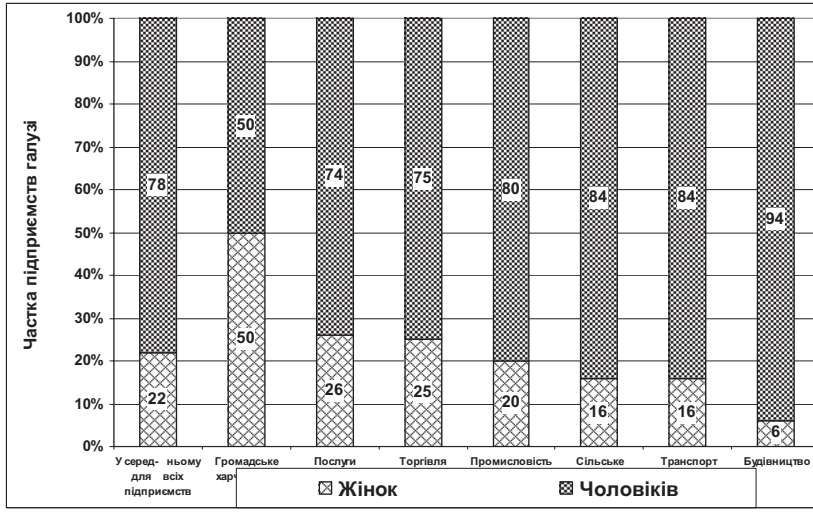

Рис. 5.8. Співвідношення чоловіків і жінок в Україні у керівництві підприємствами різних галузей господарства

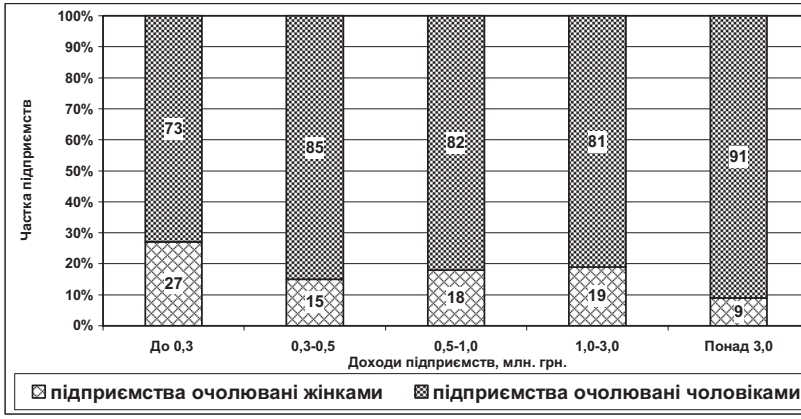

Рис. 5.9. Співвідношення чоловіків і жінок в Україні у керівництві підприємствами залежно від їх доходів

До другої групи належать жінки-підприємці середнього рівня кваліфікації, які створили власне підприємство, як правило, у сфері послуг. Серед приватних підприємців України жінки складають 45%, чоловіки – 55%. Жінки-підприємці задіяні, як правило, в малому бізнесі. Серед представників великого бізнесу їх частка не перевищує 2%.

Співвідношення жінок та чоловіків-підприємців відрізняється за галузями господарства. Найвищий відсоток жінок-підприємців в ресторанному обслуговуванні та торгівлі (понад 67%), найнижчий – в будівництві, на транспорті та в галузях сільського господарства.

Дослідження, проведене European Professional Women's Network, виявило, що у 2008 році жінки займали лише 8,5% керівних посад у 300 провідних європейських компаніях. Найкраща ситуація склалася в Скандинавських країнах. Зокрема, жінки представляють 28,8% складу рад директорів у норвезьких компаніях та 22,8% – у шведських. Антилідером рейтингу була Італія, де лише на 1,9% керівних посад провідних компаній були задіяні жінки.

Отже, основними ознаками дискримінації жінок на ринку праці України є наступні: надмірне представництво жінок у галузях, які мають невисокий престиж та низьку оплату праці; недостатнє представництво жінок в окремих перспективних та високооплачуваних сферах зайнятості; нижчий рівень оплати праці жінок; нижча конкурентоспроможність жінок порівняно з чоловіками.

3. Гендерні співвідношення в освітній та науковій діяльності

У більшості європейських країн базова шкільна освіта стала обов'язковою не лише для хлопців, а й для дівчат з 1880 року. На території України жінкам ще в 20-х роках XIX століття було дозволено відвідування окремих лекцій в університетах Російської Імперії, але в 1861 році було видано указ, що забороняв жінкам вступати до університетів. Після 1905 року було відкрито курси для жінок в більшості вищих навчальних закладів Російської Імперії, в тому числі і в Київському Політехнічному Інституті. Зараз в Україні жінкам та чоловікам гарантуються рівні права на отримання освіти. Зокрема, в статті 53 Конституції України сказано, що жінки мають однакові з чоловіками права на доступ до освіти та одержання документів про освіту в навчальних установах усіх категорій [38].

У 2009 році в закладах шкільної освіти України навчалось 4533,2 тис. учнів, серед яких хлопці складали 51,3%, а дівчата – 48,7%. Для регіонів України характерні відміни у співвідношенні хлопців і дівчат, які є учнями шкіл. Однак ці відміни не є суттєвими і пов'язані з тим, що в Україні традиційно народжується більше хлопців, ніж дівчат. Тобто, кількість дівчат та хлопців у закладах шкільної освіти відображає реальну демографічну ситуацію для даної вікової групи населення.

У 2011/12 навчальному році у вищих навчальних закладах III-IV рівнів акредитації в Україні серед студентів навчалось 53,1% жінок і 46,9% чоловіків, а серед студентів вищих навчальних закладах I-II рівнів акредитації – 53,5% жінок і 46,5% чоловіків. Жінки традиційно віддавали перевагу освіті в галузі економіки, права, охорони здоров'я, освіти та мистецтва.

Співвідношення чоловіків і жінок, які були студентами навчальних закладів III-IV рівнів акредитації у 2011/12 навчальному році, в регіонах відрізняється. Так, в Чернігівській області частка жінок-студентів є найвищою серед всіх регіонів України і складає 62,8%, а чоловіків – найнижчою і дорівнює 37,2%. Чоловіки переважають серед студентства у Одеській та Дніпропетровській областях. Однак, ці співвідношення не є стійкими.

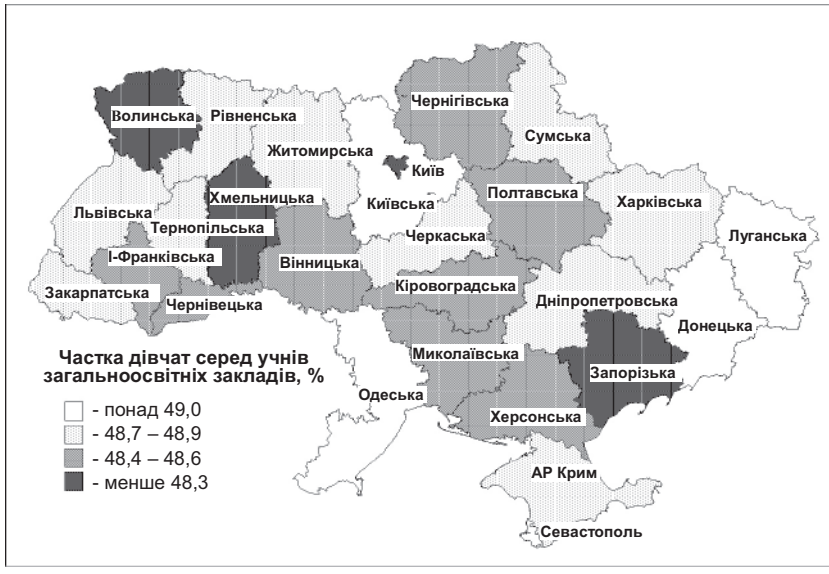

Рис. 5.10. Співвідношення хлопців і дівчат серед учнів загальноосвітніх закладів України у 2009 році

Рис. 5.11. Співвідношення чоловіків і жінок серед студентів вищих закладів освіти України у 2009 році

На рис. 5.11 наведено розподіл регіонів України за співвідношенням чоловіків і жінок серед студентів вищих закладів освіти І- IV рівнів акредитації у 2009 році, який дещо відрізняється від розподілу у 2011/12 навчальному році.

В цілому за співвідношенням чоловіків і жінок у вищих навчальних закладах І-IV рівнів акредитації в Україні можна визначити такі регіональні відміни: регіонами із найбільшим переважанням жінок в складі студентів є АР Крим, Закарпатська, Івано-Франківська, Волинська, Рівненська, Тернопільська, Чернівецька та Чернігівська області; регіонами із незначним переважанням жінок у складі студентів є Одеська, Дніпропетровська області та м. Київ.

Серед працівників освітньої сфери жінки складають 74% загальної кількості працюючих. Чисельність жінок-педагогів переважає як у закладах дошкільної освіти, загальноосвітніх школах, так і у вищих навчальних закладах. Проте серед керівного складу шкіл та вузів, в органах державного та регіонального управління освітою переважають чоловіки. В Україні ніколи жінка не була Міністром освіти. Серед начальників обласних управлінь освіти жінки становлять лише 7,5%.

В Україні було прийнято ряд документів, спрямованих на активізацію участі жінок в наукових процесах. На виконання Указу Президента України «Про підвищення соціального статусу жінок в Україні» і згідно з національним планом дій щодо поліпшення становища жінок та впровадження гендерної рівності у суспільстві розроблені заходи, якими передбачено сприяння розкриттю інтелектуальних і творчих можливостей жінок. З іншого боку, інтенсивність праці жінок-науковців не поступається інтенсивності праці чоловіків-науковців. Зокрема, відсутні дані про більш тривалий період підготовки дисертаційних робіт жінками порівняно із чоловіками, про вищий відсоток жінок серед тих, хто не захистили наукові роботи по закінченні аспірантури чи докторантури.

У 2011/12 навчальному році в Україні частка аспірантів-жінок складала 60,3%. Для України характерне постійне зростання частки жінок серед аспірантів. Так, в 1995 році жінки складали 45% аспірантів, у 2000 році - 48%. Чисельно аспіранти жінки переважають у всіх регіонах. Найвищою частка жінок серед аспірантів була в Кіровоградській області (70,0%) а найнижчою – в Закарпатській (53,4%). Але ці співвідношення також не є стійкими.

На рис. 5.12 наведено розподіл регіонів України за співвідношенням чоловіків і жінок за серед аспірантів у 2009 році, який суттєво відрізняється від розподілу у 2011/12 навчальному році. У 2009 році жінки –аспіранти чисельно переважали лише у 10 регіонах і найвища їх частка була в Чернігівській, Черкаській і Кіровоградській областях, а чоловіки-аспіранти чисельно переважали в 15 регіонах (Дніпропетровській, Луганській, Миколаївській, Житомирській, Київській, Івано-Франківській, Закарпатській, Одеській, Донецькій, Харківській, Херсонській, Хмельницькій, Вінницькій та Полтавській областях і АР Крим).

Частка жінок серед докторантів в Україні зростає. В 1995 році вона складала 26,0%, в 2000 році – 31,0%, в 2009 – 41,3%. У 2011/12 навчальному році частка жінок серед докторантів склала 52,0%.

Найвищим відсоток жінок серед докторантів був у Рівненській, Тернопільській та Херсонській областях, тоді як у 2009 році – у Волинській, Полтавській, Луганській, Сумській та Кіровоградській. Найнижчою часткою жінок серед докторантів характеризуються Закарпатська та Миколаївська області. В цілому, за співвідношенням чоловіків і жінок у складі докторантів в період з 2005 по 2011 роки спостерігаються регіональні відміни, які не є стійкими і прогнозованими. Вони змінюються щороку.

В Україні спостерігається тенденція до зростання кількості кандидатів та докторів наук, що є жінками. За даними Державного комітету статистики в Україні у 2009 році було захищено 826 докторських дисертацій, з них жінками 37,4% дисертаційних робіт. Найбільше, як чоловіків так і жінок, захищають докторські дисертації та отримують науковий ступінь доктора наук у віці від 40 до 50 років. Зазвичай жінки доктори наук переважають у гуманітарних галузях і склали в 2009 році 100% захистів докторських дисертацій у мистецтвознавстві, 80,0% – у соціології, 69,4% – у філологічних науках, 66,0% – у педагогічних науках, 60,0% – у фармацевтичній галузі, 57,1% – у психологічних науках та 52,8% – в економічних науках. Найвища частка захистів докторських робіт чоловіками традиційно характерна для фізико-математичних та технічних наук – 83,6 та 81,6%. Виключно чоловіки захищали докторські дисертації у військовій галузі, архітектурі та фізичному вихованні і спорті.

Рис. 5.12. Співвідношення чоловіків і жінок серед аспірантів в Україні у 2009 році

Рис. 5.13. Співвідношення чоловіків і жінок серед докторантів в Україні у 2009 році

Серед докторів наук, які працюють в економіці України, перевагу мають чоловіки: у 2009 році чоловіки складали 79,5% докторів наук, а жінки – 20,5%. Найбільше докторів наук працює в економіці м. Київ, а найменше – в Кіровоградській, Житомирській та Чернігівській областях. Розподіл регіонів України за співвідношенням чоловіків і жінок серед докторів наук, які працювали в економіці у 2009 році представлено на рис. 5.14.

Кількість жінок, які є повними професорами у країнах Європи становить 15% до загальної їх кількості. За даними Європейської комісії, яка провела дослідження кількості професорів у 23 європейських країнах, найвищий відсоток жінок повних професорів у Латвії (23%), Португалії і Фінляндії (по 20%), Польщі (18%), Естонії та Іспанії (по 14%), а найнижчий – у Німеччині та Нідерландах (по 8%), Австрії (6%).

Рис. 5.14. Співвідношення чоловіків і жінок серед докторів наук, які працювали в економіці України у 2009 році

У всіх країнах світу жінки обіймають меншу кількість керівних посад в галузі академічних досліджень, ніж чоловіки. У дослідницьких інститутах та університетах США і Франції жінки

обіймають близько 14% провідних посад. Цей показник є одним з найвищих серед країн світу. В Італії частка жінок, що обіймають провідні посади в наукових установах, складає менше 11%, в Японії – менше 7%, в Німеччині та Нідерландах – менше 5%. Існує закономірність – чим вищий престиж навчального закладу, тим менше в ньому жінок. Так, в Університеті Кембріджа жінки складають лише 6% професорів.

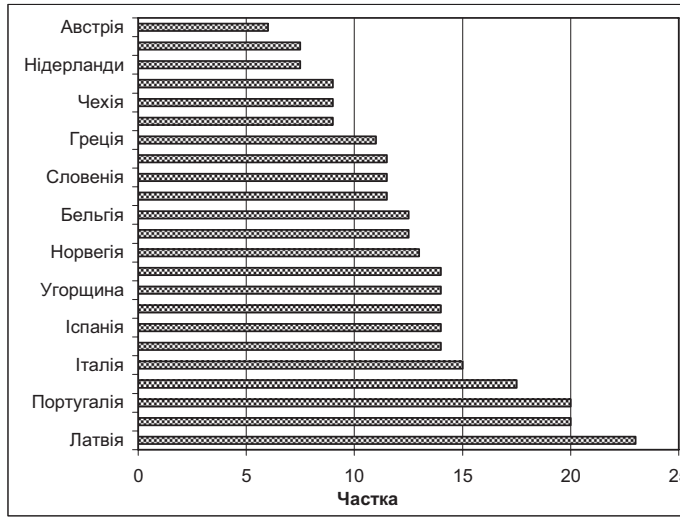

Рис. 5.15. Частка жінок-професорів до загальної їх кількості у країнах Європи

Президентом та віце-президентами Національної академії наук України є чоловіки. В НАН України у 2003 році жінки кандидати наук складали 34,0%, а в 2010 році – 36,7%. Жінки доктори наук у 2003 році складали 15,0%, а в 2010 році – 16,9%. У 2010 році до складу НАН України входило 198 дійсних членів (академіків), 364 члени-кореспонденти та 121 іноземний член. В 2003 році частка жінок-академіків становила 0,17%, в 2010 році – 2,0%. Частка жінок членів-кореспондентів НАН України в 2003 році дорівнювала 6,1 %, в 2010 році – 5,8 %.

Загальна кількість академіків НАН України з 1918 року і понині становить 598 осіб, з них 590 чоловіків і лише 8 жінок. Щодо членів-

кореспондентів, то їх загальна кількість за період з 1918 року становить 671 особу, з яких лише 33 жінки. Співвідношення чоловіків і жінок у складі академіків і членів-кореспондентів НАН України подано в табл. 5.2. Так, у співвідношенні чоловіків і жінок серед членів-кореспондентів частка жінок становить лише 4,9%, а серед академіків – 1,3%.

Таблиця 5.2.

Співвідношення чоловіків і жінок у складі академіків та членів-кореспондентів НАН України з 1918 року по 2010 рік

Категорії	Чоловіки		Жінки		Всього
	всього	%	всього	%	
1. Академіки	590	98,7	8	1,3	598
2. Члени-кореспонденти	638	95,1	33	4,9	671
3. Обрані академіками у 2010 році	29	97.0	1	3.0	30.0
4. Обрані члени-кореспонденти у 2010 році	69	94.5	4	5.5	73

Із 156 установ, які входять до НАН України, лише одинадцять очолюють жінки: Інститут молекулярної біології і генетики, Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Рильського, Інститут біоколоїдної хімії ім. Ф. Овчаренка, Інститут демографії та соціальних досліджень, Криворізький ботанічний сад, Карадазький природний заповідник, Луганський природний заповідник, Національний ботанічний сад імені М.М. Гришка, Центр пам'яткознавства, Інститут сходознавства імені А.Ю. Кримського, Херсонську гідробіологічну станцію.

Серед 853 лауреатів Нобелівської премії 44 жінки. Наприклад, М. Склодовська-Кюрі та М. Гепперт-Майєр отримали премію з фізики, М. Склодовська-Кюрі, І. Жоліо-Кюрі та Д. Ходжкін - з хімії, Г. Корі, Р. Ялоу, Б. Макклінток, Р. Леві-Монтальчіні, Г. Елайон, К. Нюсляйн-Фольхард та Л. Бак - з фізіології і медицини.

Жінками лауреатами премій миру були Дж. Адамс, Е. Болч, мати Тереза, Дж. Уїльямс, Б. Уїльямс, Ш. Ебаді, В. Маатаї, яка стала першою жінкою з країн Центральної і Східної Африки, що отримала науковий ступінь доктора наук у галузі ветеринарії, а також першою жінкою, яка очолила факультет університету й обіймала посаду заступника міністра з питань екології в Уряді Кенії.

Розділ 6
ГЕНДЕРНИЙ АНАЛІЗ ДЕМОГРАФІЧНИХ ПОКАЗНИКІВ ТА ПОШИРЕННЯ СОЦІАЛЬНИХ НЕГАРАЗДІВ В РЕГІОНАХ УКРАЇНІ

1. Демографічні аспекти гендерних співвідношень в регіонах

Демографічні аспекти гендерних співвідношень в Україні свідчать про наявність цілого ряду „чоловічих" проблем, які є такими.

Чоловіків в Україні проживає на 3,5 млн. менше, ніж жінок. Певна статева нерівність існує вже на початку життя людини: на кожні 100 дівчаток у середньому народжується 105-106 хлопчиків. Однак, смертність у ранньому дитячому віці серед хлопчиків є вищою (56,7% смертних випадків). Найвищий рівень смертності дітей у ранньому віці, як дівчаток так і хлопчиків, спостерігається в Донецькій, Луганській, Одеській, Дніпропетровській, Львівській та Закарпатській областях, а найнижчий він у Чернівецькій, Чернігівській, Тернопільській, Сумській та Полтавській областях. З віком показники смертності хлопчиків і дівчаток вирівнюються, але у підлітковому віці знову спостерігається збільшення кількості смертей юнаків. Однакова кількість чоловіків і жінок в Україні характерна для віку 32 роки. В економічно розвинутих європейських країнах така вікова "рівновага" припадає на 10-15 років пізніше. Ситуація в Україні зумовлена вищим рівнем смертності чоловіків у працездатному віці.

Розподіл хлопчиків і дівчаток віком від 0 до 17 років в усіх регіонах України є майже однаковим. Частка дівчаток змінюється від 48,4% (Запорізька та Київська області) до 48,9% (Львівська, Рівненська і Чернівецька області), а хлопчиків від 51,1% (Львівська, Рівненська та Чернівецька області) до 51,6% (Запорізька і Київська області). В 2010 році в Україні чоловіки складали 46,1%, а жінки – 53,9%. Тобто, жінки переважали над чоловіками на 7,8%. З 1989 до 1995 року частка чоловіків мала тенденцію до зростання, а весь наступний період – до скорочення. З 2006 року, коли частка чоловіків досягла найменшого значення і склала лише 46,1%, вона фактично не змінювалась.

В цілому в Україні у 2010 році на тисячу жінок припадало 855 чоловіків. Динаміка кількості чоловіків на 1000 жінок в Україні представлена на рис. 6.1. З 1989 до 1995 року для України було характерне збільшення кількості чоловіків (з 857 до 865 чоловіків на 1000 жінок). Починаючи з 1996 року кількість чоловіків на 1000 жінок поступово зменшується. Ця тенденція характерна як в цілому для України, так і для міських жителів.

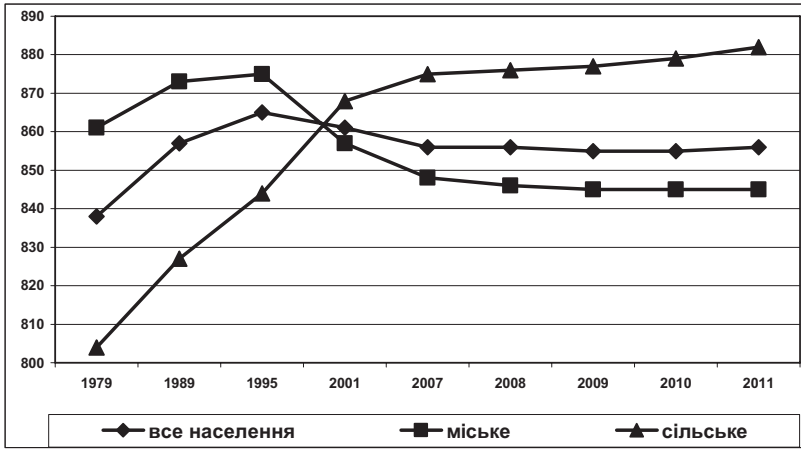

Рис. 6.1. Динаміка кількості чоловіків на 1000 жінок в Україні

Регіони України значно диференційовані за співвідношенням чоловіків та жінок (рис. 6.2). Найкраще співвідношення чоловіків і жінок мають Волинська, Рівненська, Львівська, Івано-Франківська, Закарпатська, Чернівецька та Одеська області. Це зумовлено тим, що в даних регіонах найвищі коефіцієнти народжуваності та найсприятливіша вікова структура населення. Співвідношення чоловіків і жінок, що відповідають середнім показникам в Україні, мають Тернопільська, Хмельницька, Житомирська, Вінницька, Київська, Кіровоградська, Миколаївська, Херсонська, Дніпропетровська, Полтавська, Харківська, Луганська області та АР Крим. Найгірші співвідношення чоловіків і жінок мають Черкаська, Чернігівська, Сумська, Запорізька і Донецька області. Це зумовлено, зокрема, статево-віковою структурою населення, високим рівнем смертності чоловіків у працездатному віці, поширенням соціальних негараздів, насамперед, серед чоловіків.

Для України характерні відміни співвідношення чоловіків і жінок у містах та селах, а також у різних вікових групах населення. Серед міського населення переважають жінки, їх частка становить 54,2%, а частка чоловіків 45,8%. Серед сільського населення також переважають жінки з часткою 53,3%, а частка чоловіків становить 46,7%. У віковій групі до 30 років переважають чоловіки – 51,1%, а частка жінок становить 48,9%. Серед населення у віці від 30 до 60 років переважають жінки – 53%, а частка чоловіків становить 47%.

За показником співвідношення чоловіків і жінок Україна суттєво відрізняється від країн Євросоюзу. Близькими до України за показником кількості жінок на 100 чоловіків (116,7 жінок у 2010 році) є лише Естонія, Латвія та Литва. Наприклад, в Швеції на 100 чоловіків приходиться 100,9 жінок, в Данії – 101,8 жінок, в Люксембурзі – 101,3 жінок, в Греції – 102,0 жінок, в Німеччині – 104,0 жінок.

Середньої очікувана тривалість життя чоловіків і жінок при народженні в Україні у 2011 році складала 70,0 років. Тривалість життя чоловіків в Україні на 10 років менша, ніж жінок. В економічно розвинутих країнах світу різниця, як правило, складає 5-7 років. Середня очікувана тривалість життя чоловіків при народженні в Україні у 2011 році складала 65,9 років, а жінок – 75,8 років. Як серед жінок так і серед чоловіків найвищою вона була в м. Київ, Івано-Франківській, Львівській, Тернопільській та Чернівецькій областях, а найнижчою для жінок – в Кіровоградській, Миколаївській та Дніпропетровській областях, а для чоловіків – в Кіровоградській, Херсонській, Житомирській, Донецькій та Дніпропетровській. У 2011 році 1425 українців мали вік, що перевищує 100 років. Серед них було 287 чоловіків та 1138 жінок.

Очікувана тривалість життя населення України при народженні в період з 1959 до 2011 року має строкатий характер: до 1969 року тривалість життя як чоловіків, так і жінок збільшувалась; з 1970 до 1979 року характерне значне зменшення тривалості життя чоловіків (на 3,2 років) і незначне зменшення тривалості життя жінок; з 1980 до 1989 року тривалість життя чоловіків і жінок збільшується; після 1990 до 2005 року характерне значне скорочення тривалості життя у чоловіків (на 4,1 років) та жінок (на 2,4 років); після 2005 року спостерігається збільшення тривалості життя як жінок, так і чоловіків.

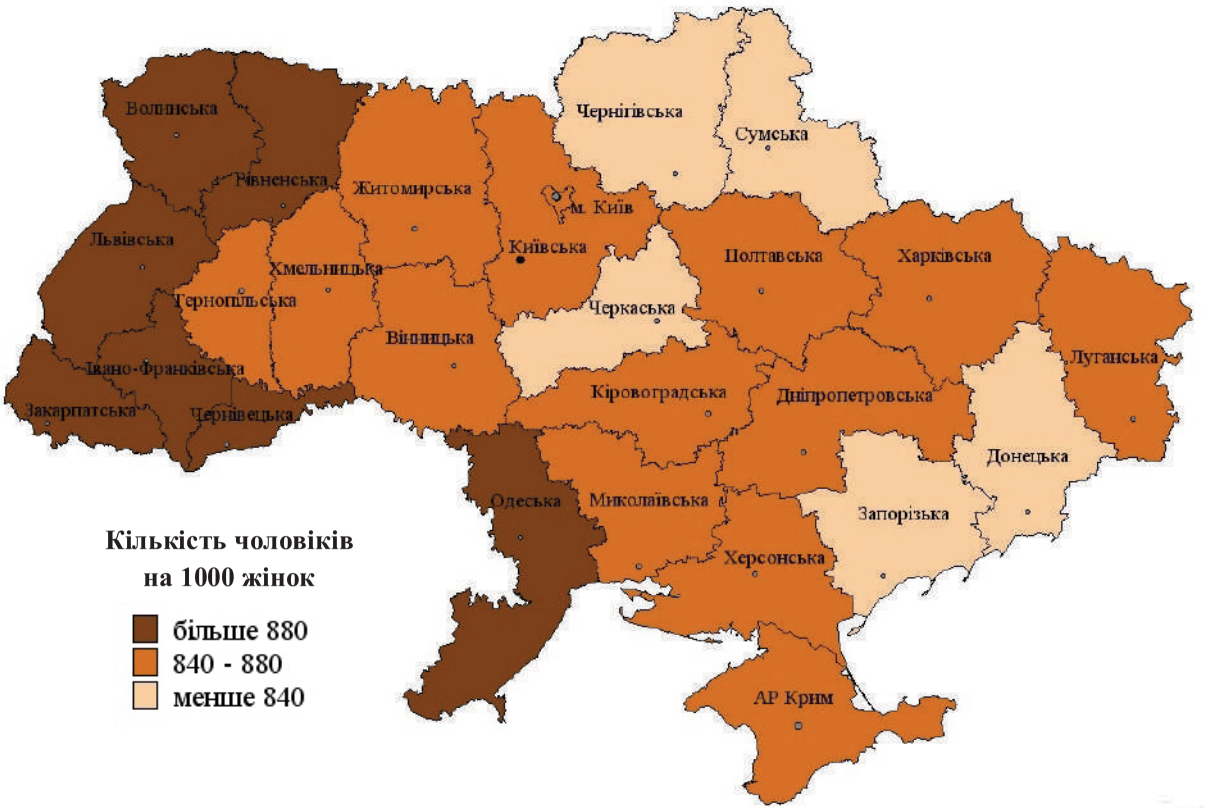

Рис. 6.2. Регіональні відміни у співвідношеннях кількості чоловіків та жінок в Україні

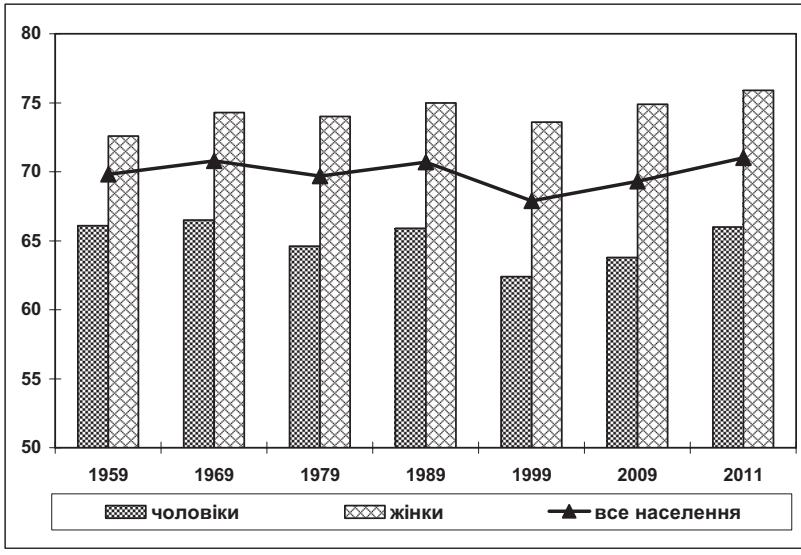

Рис. 6.3. Динаміка середньої очікуваної тривалості життя населення України при народженні

Середня очікувана тривалість життя при народженні у сільській місцевості є меншою, ніж у містах (у 2010 році різниця становила 1,2 років у жінок та 2,3 років у чоловіків). З 2004 року середня очікувана тривалість життя при народженні у міських жителів має позитивну динаміку. У жінок спостерігається збільшення очікуваної тривалості життя при народженні з 74,2 років у 2004 році до 75,9 років у 2010 році, а у чоловіків з 62,8 років у 2004 році до 66,0 років у 2010 році. В сільській місцевості динаміка очікуваної тривалості життя при народженні теж є позитивною і передбачає збільшення з 73,5 років у 2004 році до 74,7 років у 2010 році для жінок, та з 61,1 років до 63,7 років за відповідні роки у чоловіків.

Різниця очікуваної тривалості життя чоловіків і жінок максимальна в Чернігівській та Житомирській областях (більше 13 років), а мінімальна в Закарпатській, Одеській, Чернівецькій областях та м. Києві (менше 10 років). Регіональні відміни очікуваної тривалості життя та середнього віку чоловіків і жінок представлені на рис. 6.4.

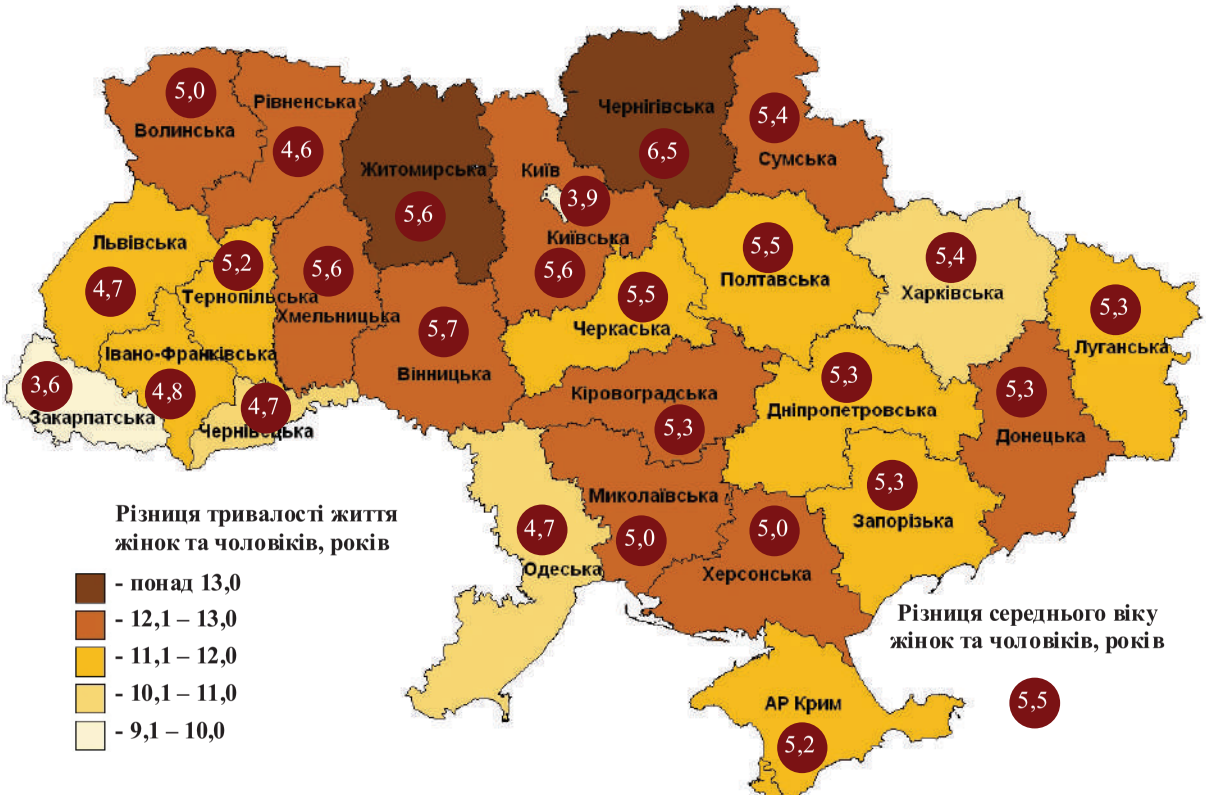

Рис. 6.4. Регіональні відміни очікуваної тривалості життя та середнього віку жінок та чоловіків в Україні

Причинами нижчої очікуваної тривалості життя чоловіків порівняно з жінками демографи називають, насамперед, такі:

- зловживання речовинами, що викликають залежність (алкоголь, тютюн, наркотики);

- вищий рівень захворюваності та смертності від різних хвороб у віці понад 40 років;

- зайнятість небезпечними професіями, насамперед, в органах охорони правопорядку, вугільній промисловості, військовій службі, транспортному обслуговуванні тощо;

- менша соціальна і психологічна пристосованість до соціальних та економічних змін, проблем і негараздів;

- більша схильність до поведінки, що пов'язана із збільшенням ризику для життя (небезпечні хобі, конфлікти із законодавством, ризики сексуальної поведінки тощо).

Найвищі показники середньої очікуваної тривалості життя чоловіків і жінок при народженні в країнах Європейського Союзу мають Іспанія, Франція, Швеція та Фінляндія. В Швеції різниця очікуваної тривалості життя чоловіків і жінок складає лише 4 роки, тоді як в інших країнах 6-7 років.

Середній вік населення України в 2009 році складав 40,1 років, при цьому у жінок 42,0 років, а в чоловіків 37,0 років. У містах середній вік жінок був нижчим, а в сільській місцевості вищим за середній показник. Для чоловіків також характерний вищий середній вік в сільській місцевості.

Найвищий середній вік жінок в Чернігівській, Донецькій, Черкаській, Сумській та Луганській областях, а найнижчий – в Закарпатській, Рівненській та Волинській областях. Найбільший середній вік чоловіків в Чернігівській, Сумській, Черкаській, Луганській та Донецькій областях, а найменший – в Волинській, Закарпатській та Рівненській областях. Найбільша різниця середнього віку жінок та чоловіків у Чернігівській області, а найменша – у Закарпатській.

В Україні рівень смертності чоловіків вищий за жіночий. За співвідношенням коефіцієнтів смертності чоловіків та жінок в Україні характерні такі регіональні відміни (рис. 6.7):

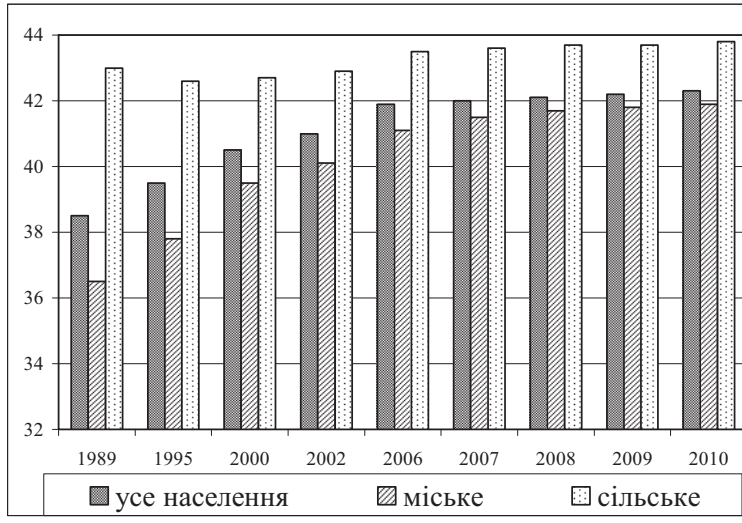

Рис. 6.5. Динаміка середнього віку жінок в Україні

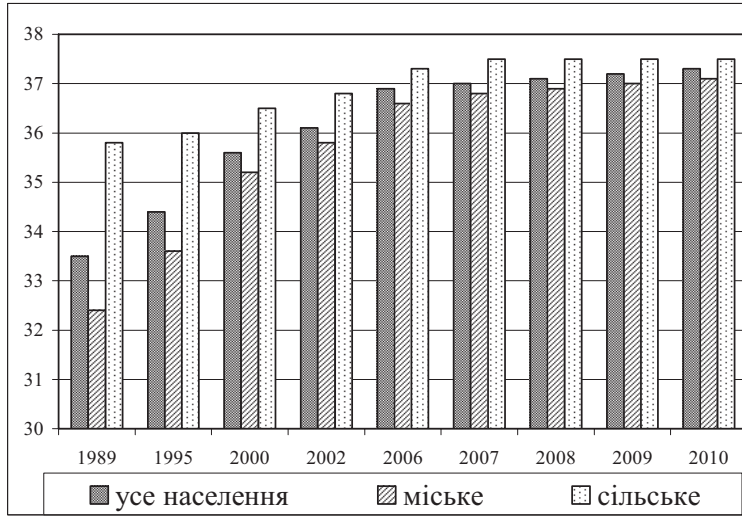

Рис. 6.6. Динаміка середнього віку чоловіків в Україні

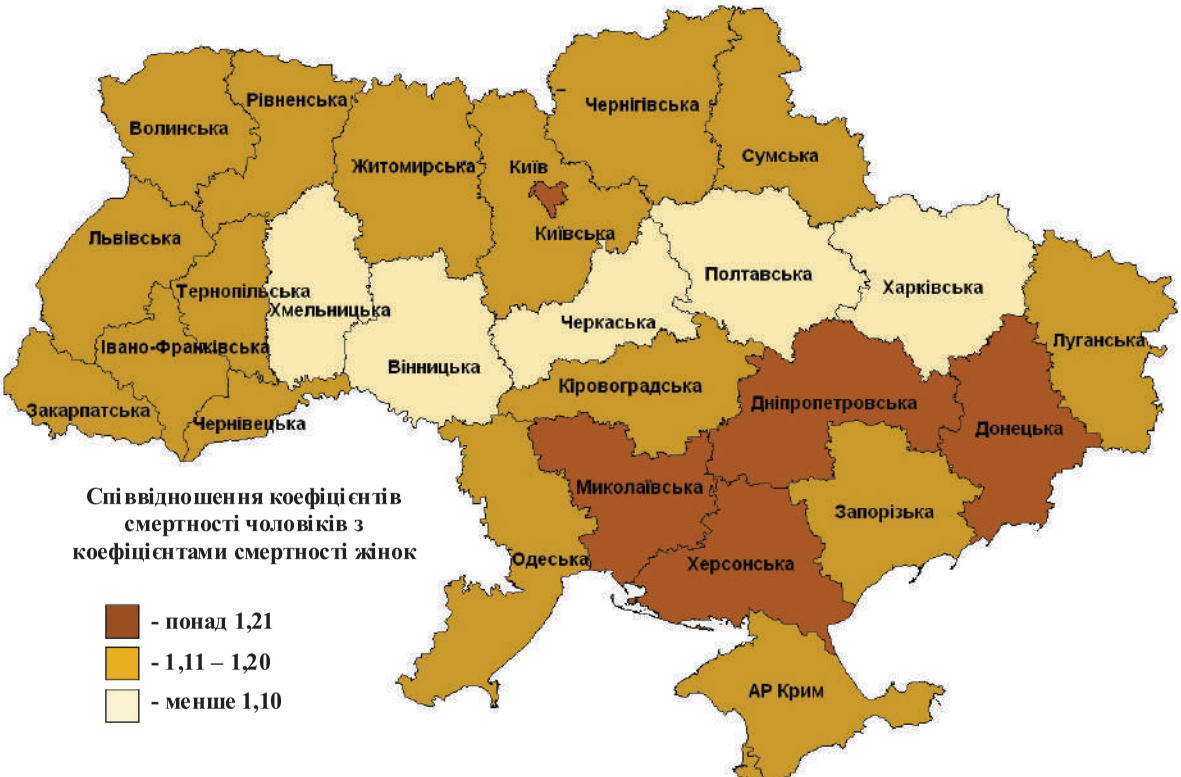

Рис. 6.7. Регіональні відміни у рівнях смертності чоловіків та жінок в Україні

- найбільше значне переважання коефіцієнта смертності чоловіків над коефіцієнтом смертності жінок (співвідношення коефіцієнтів понад 1,21) мають Миколаївська, Херсонська, Дніпропетровська, Донецька області та м. Київ;

- значне переважання коефіцієнта смертності чоловіків над коефіцієнтом смертності жінок (співвідношення коефіцієнтів від 1,11 до 1,20) мають Волинська, Закарпатська, Івано-Франківська, Чернівецька, Житомирська, Чернігівська, Київська, Сумська і Кіровоградська області;

- переважання коефіцієнта смертності чоловіків над коефіцієнтом смертності жінок (співвідношення коефіцієнтів менше 1,10) мають Вінницька, Полтавська, Харківська, Хмельницька та Черкаська області.

Негативним є те, що майже кожний третій чоловік в Україні не має шансів дожити до 60 років. У жінок ймовірність дожити до такого віку становить 90%. Таким чином, ймовірність відсвяткувати своє шестидесятиріччя в Україні мають 90 жінок та 70 чоловіків із кожних 100. Наприклад, ймовірність дожити до 60 років у жінок Росії дорівнює 87%, Білорусі – 91%, в той час як у жінок Швейцарії вона складає 97%, а Польщі – 95%. Ймовірність дожити до 60 років у чоловіків в Росії складає 60%, Білорусі – 70%, в той час як у чоловіків Польщі вона дорівнює 87%, Швейцарії – 94%. В Україні ймовірність дожити до 65 років у жінок дорівнює 77,3 %. Практично кожен другий чоловік в Україні не має шансів дожити до 65 років.

За останні 50 років рівень передчасної смертності чоловіків в Україні постійно зростав. В 2000-х роках лише у наймолодших вікових групах працездатного віку (15-19 та 20-24 роки) спостерігалася тенденція до зниження рівня смертності чоловіків. У всіх інших вікових групах рівень смертності у працездатному віці та у віці 60-64 порівняно з початком 60-х років XX століття зростала.

В Україні високий рівень захворюваності чоловіків у працездатному віці. При цьому дуже швидкими темпами зростає захворюваність на туберкульоз та ВІЛ/СНІД. Серед зареєстрованих ВІЛ-інфікованих чоловіки складають 55,4%. Серед хворих на туберкульоз частка чоловіків становить 70,6%. Туберкульоз є соціальною хворобою, яка пов'язана із способом та умовами життя. На гендерні диспропорції захворювання суттєво впливає те, що туберкульоз активно поширюється в пенітенціарній системі, а переважну частину засуджених складають чоловіки. Переважання

чоловіків за захворюваністю на ВІЛ/СНІД та туберкульоз характерне для всіх регіонів України. Максимальна кількість хворих на туберкульоз як жінок, так і чоловіків спостерігається в Дніпропетровській і Донецькій областях.

Згідно чинного законодавства в Україні з 2003 року чоловіки, як і жінки, мають право на 3-річну відпустку по догляду за дитиною із збереженням безперервності стажу та збереженням робочого місця. Чоловік або жінка, які усиновили новонароджену дитину, також мають право на декретну відпустку тривалістю 56 днів. Однак для України характерна дискримінація чоловіків при вирішенні долі дитини у випадку розлучень та при вихованні дітей в одиноких сім'ях. В Законі „Про державну допомогу сім'ям з дітьми" як окремий вид допомоги визначено допомогу на дітей одиноким матерям. Оскільки за законом допомога може призначатися лише одиноким матерям, тому одинокі чоловіки, що виховують дітей, не можуть її отримувати. Відповідно до законодавства в Україні лише жінці, яка виховує дитину-інваліда, дозволено на 5 років раніше йти на пенсію. В Україні існують обмеження щодо залучення матерів дітей до 14 років до відряджень, роботи у нічний час, у вихідні, святкові та неробочі дні. Але на практиці такі заходи юридичного захисту зумовлюють більшу вразливість жінок на ринку праці: нижчі заробітки, ускладнене кар'єрне просування.

Отже, демографічні аспекти гендерних проблем в Україні пов'язані з тим, що в Україні тривалість життя чоловіків у середньому на 10 років менша, ніж жінок; рівень захворюваності серед чоловіків працездатного віку є вищим, ніж серед жінок; рівень смертності чоловіків у працездатному віці є вищим ніж жінок.

2. Гендерні відміни поширення соціальних негараздів

Серед злочинців та самогубців в Україні переважну більшість складають чоловіки. Суїцид є „чоловічою" проблемою. 80% самогубців в Україні є чоловіками. Алкоголізм в шість разів більше поширений серед чоловіків, ніж серед жінок.

Частка чоловіків серед засуджених за скоєння злочинів становить 86,9%. За всіма видами злочинів частка чоловіків є вищою за частку жінок. За структурою злочинів частка жінок найвища у таких видах злочинів, як хабарництво (21,1%) та шахрайство (19,9%).

Найбільша кількість засуджених чоловіків в цілому і порівняно з жінками в Дніпропетровській, Донецькій, Запорізькій, Луганській, Харківській областях та АР Крим. Переважання засуджених чоловіків над жінками характерне для всіх регіонів України.

Регіональні відміни коефіцієнта злочинності жінок в Україні є такими: найбільше значення коефіцієнта жіночої злочинності в Закарпатській, Волинській, Рівненській, Миколаївській, Хмельницькій та Житомирській областях; високий коефіцієнт жіночої злочинності в Чернівецькій, Чернігівській, Київській областях та м. Київ; середні значення коефіцієнта жіночої злочинності в Одеській, Черкаській, Кіровоградській, Полтавській, Сумській, Дніпропетровській, Запорізькій, Луганській, Херсонській та Тернопільській областях; найнижчим рівнем жіночої злочинності характеризуються Львівська, Івано-Франківська, Вінницька, Донецька та Харківська області.

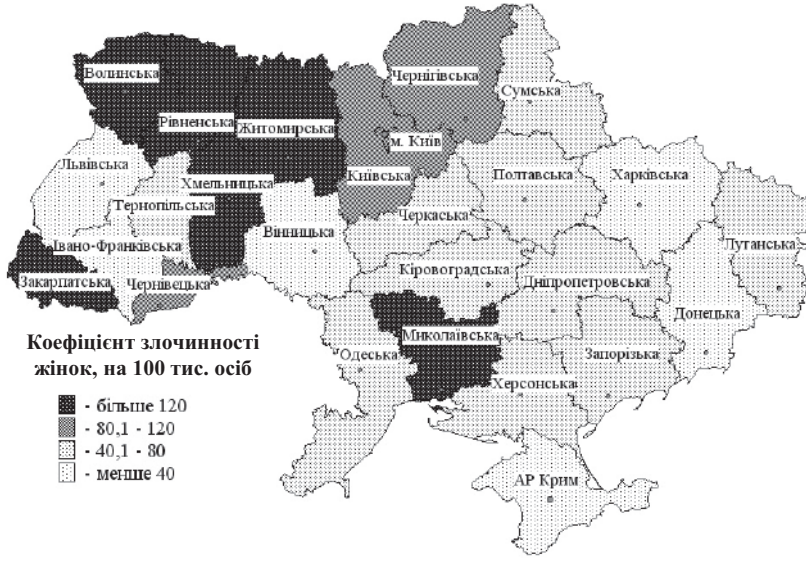

Рис. 6.8. Коефіцієнт злочинності жінок в Україні у 2009 році

Щороку 25 листопада відзначається День ООН із ліквідації всіх форм насильства проти жінок. За результатами досліджень Світового Банку групою ризику щодо гендерного насильства є жінки у віці 15-

44 років, які найчастіше стають жертвами згвалтувань та домашнього насильства [187, с. 134]. Для жінок цієї вікової групи ймовірність захворіти на рак, потрапити у аварію, чи постраждати в наслідок катастрофи є нижчою, ніж постраждати від насильства. 50% жінок в світі, котрі загинули від насильницьких дій, були жертвами власних чоловіків та партнерів, як нинішніх так і колишніх.

За даними Всесвітньої Організації Охорони Здоров'я в США, Канаді, Ізраїлі, Південній Африці та Австралії частка жінок, що померли внаслідок насильницьких дій власних партнерів становить від 40% до 70%. В світі кожна п'ята жінка страждає від згвалтування або від спроби згвалтування за період свого життя. В Австралії, країнах Північної Америки та Європи більше половини жінок-інвалідів та третина здорових жінок були жертвами фізичного насильства [162].

В Європейському союзі із сексуальними домаганнями на робочому місці мають справу до 40% жінок. В державних школах Сполучених Штатів Америки 83% дівчат у віці 12-16 років зазнають різних сексуальних домагань. Жінки молодого віку є найвразливішим сегментом групи ризику і найчастіше потерпають від примусових сексуальних стосунків [117, с. 51].

Насильство проти жінок не обмежується певною культурою, регіоном чи країною або ж окремими групами жінок в суспільстві. Воно історично походить з нерівних владних відносин між чоловіками і жінками.

В Україні кожна шоста жінка у віці 15-49 років стає жертвою фізичного насильства. Третина жінок та чоловіків в Україні страждає від психологічного насильства протягом свого життя (найчастіше від постійних знущань та домінантної поведінки), 21% – від фізичного насильства, 17% – від економічного насильства (вимога звітувати навіть про незначні витрати, шахрайського використання чи знищення власності), 1% – від сексуального насильства [162].

30-40% щоденних викликів міліції в Україні, як правило, пов'язані з побутовим насильством. За статистикою половина бездомних жінок і дітей пішли жити на вулицю, рятуючись від насильства в сім'ї. Діти скривджених в сім'ї матерів у 6 разів частіше намагаються накласти на себе руки, а 50 % схильні до зловживання наркотиками та алкоголем. Майже 100% матерів, які зазнають насильства в сім'ї, народжують хворих дітей. 30% самогубств і 60% убивств жінок пов'язані з насильством у сім'ї.

В 2010 році в Україні найбільше згвалтувань було зареєстровано в Донецькій, Дніпропетровській, Київській, Харківській та Одеській областях і АР Крим, а найменше – в Чернівецькій, Рівненській та Тернопільській областях.

Рис. 6.9. Зареєстровані випадки згвалтувань в Україні у 2010 році

Для захисту прав людей, які постраждали від сімейного насильства, в Україні прийнято ряд законів та ратифіковано ряд міжнародних документів. Зокрема, Закон України "Про попередження насильства в сім'ї" та Закон України "Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення щодо встановлення відповідальності за вчинення насильства в сім'ї або невиконання захисного припису".

Дуже гострим питанням в Україні залишається соціальний захист потерпілих жінок, їх психологічна та соціальна реабілітація. Допомогу жінкам, що постраждали внаслідок торгівлі, експлуатації в проституції та насилля надають в центрах соціальної служби для молоді. В Україні діє більше 500 таких центрів. Управління у справах сім'ї та молоді також мають повноваження створювати установи, які надають соціальну допомогу потерпілим жінкам.

Активна соціальна робота по допомозі потерпілим жінкам в Україні та за її межами здійснюється Міжнародним жіночим правозахисним центром “Ла Страда”. Допомога може бути надана потерпілим, які перебувають за кордоном, і включати в себе допомогу у пошуку особи за кордоном, вилученні її з місця утримання, оформленні документів на повернення, поверненні додому. Також безпосередня допомога може бути надана після повернення в Україну і включати організацію медичної та психологічної допомоги, працевлаштування. Найбільше звернень про допомогу до “Ла Страда” надходить від українок з Італії, Іспанії, Греції, Кіпру, Туреччини та Німеччини. Найбільше потерпілих від торгівлі людьми, які звертаються за допомогою до “Ла Страда” проживає в Дніпропетровській, Донецькій, Київській, Кіровоградській, Луганській, Миколаївській, Одеській, Сумській, Харківській та Херсонській областях і АР Крим [187].

Торгівля людьми також є однією з найгостріших соціальних проблем в Україні. Для України ця проблема не є новою. Ще в XV-XVII століттях українців, насамперед привабливих жінок, поставляли як рабів на татарські невільничі ринки в Криму. На сучасному етапі розвитку через особливості географічного положення та „прозорість” кордонів Україна опинилася на перехресті світових шляхів транспортування „живого товару”. Міжнародні злочинні угрупування використовують Україну не лише як країну-транзит, але і як країну-донор у торгівлі людьми.

В світі боротьбу з торгівлею людьми було розпочато ще у XIX столітті. В 1899 році на міжнародному конгресі у Лондоні з проблем торгівлі жінками було прийнято звернення із закликом до всіх країн укласти багатосторонні угоди та створити національні комітети по боротьбі з торгівлею жінками. В 1904 році була укладена перша міжнародна угода про боротьбу з торгівлею білими рабинями, а в 1921 році було ухвалено міжнародну конвенцію про боротьбу з торгівлею жінками і дітьми.

У 1997 році уряд Нідерландів ініціював проведення в Гаазі Міністерської конференції Європейської Співдружності з питань торгівлі жінками з метою їхньої сексуальної експлуатації, де була прийнята Гаазька міністерська декларація європейських рекомендацій щодо ефективних заходів по запобіганню та боротьбі з торгівлею жінками з метою сексуальної експлуатації.

ООН розробила Конвенцію по боротьбі з транснаціональною

організованою злочинністю та “Протокол про попередження та припинення торгівлі людьми, особливо жінками та дітьми, та покарання за це”.

Для протидії торгівлі людьми та нелегальним міграціям Україна приєдналась до міжнародної спільноти і ратифікувала міжнародні документи, які декларують запобігання торгівлі людьми та дискримінації жінок. Зокрема в Україні ратифіковано Конвенції ООН „Про боротьбу з торгівлею людьми й експлуатацією проституції третіми особами”, „Про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок”, Декларація ООН „Про подолання насильства над жінками” та ряд інших документів.

У 1999 році Кабінет Міністрів України затвердив Програму по запобіганню торгівлі жінками в Україні. Відповідно до Програми в 2000 році в Міністерстві внутрішніх справ створено спеціальні підрозділи по боротьбі з торгівлею людьми. Програма ініціювала створення міжнародного правового механізму переслідування та притягнення до відповідальності осіб, які займаються незаконним вивезенням та торгівлею людьми. Для координації діяльності міністерств і відомств в Україні створено Національну раду по боротьбі з контрабандою людей.

Країнами вивозу жінок і дітей з України є Туреччина, Угорщина, Кіпр, Чехія, Сербія, Хорватія, Німеччина, ОАЕ та ряд інших. Найбільше жертв торгівлі людьми вивозиться до Франкфурта (Німеччина), Ніцци (Франція), Відня (Австрія), Болоньї (Італія), Антверпена та Брюсселя (Бельгія). Основними постачальниками жінок як секс-товару є міста Луганськ, Дніпропетровськ, Донецьк, Херсон, Чернівці, Тернопіль та Черкаси. Основними методами вербування жінок для подальшого вивозу за кордон є трудові угоди, які складаються таким чином, щоб умови найму і характер професії були сформульовані спотворено, а також одруження за шлюбними оголошеннями і контрактами.

Торгівля людьми не обмежується лише секс-індустрією. Крім сексуальної експлуатації, жінками та дітьми торгують з метою залучення в боргову кабалу, втягнення в заняття злочинною діяльністю, жебрацтвом, усиновлення з комерційною метою, використання у збройних конфліктах або як біосировину. Останнім часом фіксуються випадки використання як жіночої, так і чоловічої рабської робочої сили.

За даними Міністерства внутрішніх справ України за останні 20 років жертвами торгівлі людьми стали близько 100 тис. українців [146]. У 2010 році найбільше осіб від торгівлі людьми потерпіло в Дніпропетровській, Донецькій та Луганській областях. Найменше таких випадків було зареєстровано в Вінницькій, Львівській, Закарпатській, Івано-Франківській, Хмельницькій та Чернівецькій областях, а в Тернопільській не трапилося жодного.

Розділ 7
ІНТЕГРАЛЬНА ОЦІНКА ГЕНДЕРНИХ СПІВВІДНОШЕНЬ В РЕГІОНАХ УКРАЇНИ

1. Вплив соціально-економічних показників на гендерні співвідношення в регіонах

Проведений аналіз гендерних співвідношень в різних суспільно-географічних процесах дозволяє зробити висновки про те, що гендерну ситуацію в Україні характеризують ряд закономірностей: гендерні диспропорції зростають відповідно до підвищення рівня державного чи господарського управління; гендерні відміни зростають з підвищенням освітньо-кваліфікаційного рівня; гендерний розрив зростає із підвищенням рівня соціально-економічного розвитку території та рівня життя населення.

Для визначення ступеня впливу соціально-економічних показників на гендерні співвідношення в регіонах України було проведено *кореляційний аналіз.* В якості факторів було використано двадцять соціально-економічних показників: валовий регіональний продукт у розрахунку на одну особу, прямі іноземні інвестиції та інвестиції в основний капітал на одну особу, обсяг реалізованих послуг на одну особу, наявні доходи та витрати населення на одну особу, середньомісячна заробітна плата, коефіцієнти народжуваності та смертності, частка міських і сільських жителів, рівень зайнятості, рівні зареєстрованого безробіття та безробіття визначеного за методологією МОП, коефіцієнти шлюбності та розлучуваності, вікова структура населення.

Обрахунок коефіцієнтів кореляції (табл. 7.1) показав, що індикатори гендерних співвідношень в соціально-демографічних процесах (кількість чоловіків на тисячу жінок, тривалість життя чоловіків та жінок при народженні, середній вік чоловіків і жінок, співвідношення середньої очікуваної тривалості життя чоловіків і жінок, коефіцієнти смертності злочинності чоловіків і жінок) мають тісний зв'язок лише з такими соціально-економічними показниками, як коефіцієнти народжуваності і смертності, шлюбності та розлучу-

ваності, вікова структура населення та місце його проживання. Вплив економічних індикаторів є дуже слабким, отримані коефіцієнти кореляції свідчать про відсутність або дуже слабку тісноту зв'язку.

Таблиця 7.1

Коефіцієнти кореляції індикаторів співвідношень чоловіків і жінок та соціально-економічних показників

	Кількість чоловіків на 1000 жінок	Очікувана тривалість життя чоловіків при народженні	Співвідношення середньої очікуваної тривалості життя чоловіків та жінок	Середній вік чоловіків	Коефіцієнт смертності чоловіків, на 1000 чоловіків	Коефіцієнт злочинності чоловіків, осіб/100 тис.
Коефіцієнт народжуваності, на 1000 жителів	0,84	0,28	0,36	-0,96	-0,62	-0,61
Коефіцієнт смертності, на 1000 жителів	-0,71	-0,75	-0,76	0,78	0,95	0,44
Кількість пенсіонерів у розрахунку на 1000 населення, осіб	-0,81	-0,61	-0,76	0,83	0,8	0,46
Частка міського населення, %	-0,6	-0,3	-0,1	0,5	0,1	0,6
Частка сільського населення, %	0,6	0,3	0,1	-0,5	-0,1	-0,6
Рівень зареєстрованого безробіття, %	-0,11	-0,18	-0,38	0,18	0,53	-0,13
Коефіцієнт шлюбності, на 1000 жителів	0,32	0,34	0,44	-0,47	-0,76	-0,22
Коефіцієнт розлучуваності на 1000 жителів	-0,77	-0,48	-0,31	0,67	0,33	0,7
Частка населення у віці, молодшому за працездатний, %	0,87	0,32	0,3	-0,91	-0,47	-0,72
Частка населення у працездатному віці, %	0,22	0,39	0,58	-0,24	-0,58	0,06
Частка населення у віці, старшому за працездатний, %	-0,91	-0,53	-0,62	0,96	0,77	0,61

В результаті проведеного кореляційного аналізу індикаторів гендерних співвідношень в соціально-демографічних процесах та соціально-економічних факторів можна зробити такі висновки:

1. Співвідношення чоловіків і жінок найбільше пов'язане із часткою пенсіонерів у віковій структурі населення та кількістю пенсіонерів на тисячу населення (коефіцієнт кореляції -0,91 та -0,81, зв'язок обернений), часткою дітей і підлітків (0,87), коефіцієнтом народжуваності (0,84). Тісним є зв'язок із коефіцієнтами розлучуваності та смертності (-0,77 та -0,71, зв'язок обернений). Достатньо високою є тіснота зв'язку з часткою сільського (0,6) та міського (-0,6, зв'язок обернений) населення.

2. З очікуваною тривалістю життя чоловіків при народженні найбільший обернений зв'язок із запропонованих соціально-економічних індикаторів мають коефіцієнт смертності населення (-0,75, зв'язок обернений) та кількість пенсіонерів на тисячу жителів (-0,61, зв'язок обернений).

3. Середній вік чоловіків в регіонах України має дуже тісний зв'язок з часткою пенсіонерів у віковій структурі населення та кількістю пенсіонерів на тисячу жителів (0,96 та 0,83), коефіцієнтом народжуваності (-0,96, зв'язок обернений), часткою дітей та підлітків у віковій структурі населення (-0,91, зв'язок обернений), коефіцієнтом смертності (0,78). Досить тісним є зв'язок із коефіцієнтом розлучуваності (0.67).

4. Рівень смертності серед чоловіків найтісніше пов'язаний із загальним коефіцієнтом смертності населення (0,95), кількістю пенсіонерів на тисячу населення та часткою пенсіонерів у віковій структурі населення (0,80 та 0,77 відповідно). Цікавим є результат щодо рівня шлюбності, з яким рівень смертності чоловіків має тісний обернений зв'язок (-0,76, зв'язок обернений).

5. Рівень злочинності серед чоловіків найтісніше пов'язаний із коефіцієнтом розлучуваності (0,70) та має тісний зв'язок із часткою дітей і підлітків у віковій структурі населення. Це підтверджує те, що соціальні негаразди мають найбільший прояв в тих регіонах України, для яких одночасно характерні і значні демографічні проблеми.

Розрахунок тісноти зв'язку індикаторів гендерних співвідношень у соціально-демографічних процесах ще раз підтвердив тісний взаємозв'язок показників природного руху населення, вікової його структури, шлюбності та розлучуваності.

Суттєвим є зв'язок індикаторів із часткою міських та сільських жителів.

В результаті проведення кореляційного аналізу гендерних індикаторів в державному управлінні, освітній сфері, на ринку праці із двадцятьма соціально-економічними індикаторами можна зробити такі висновки (табл. 7.2):

1. Індикатори гендерних співвідношень місцевого самоврядування на районному, міському та селищному рівні не мають зв'язку із жодним із двадцяти соціально-економічних показників. Частка жінок серед голів сільських рад тісно пов'язана із рівнем смертності населення (0,70) та рівнем шлюбності (-0,68, зв'язок обернений). Тобто, більший відсоток голів сільських рад є жінками в регіонах, для яких характерний суттєвий прояв демографічної кризи. Частка жінок державних службовців, які займають посади керівних працівників має невисоку тісноту зв'язку із часткою міських та сільських жителів (0,6 та -0,6, зв'язок обернений).

2. Середньомісячна заробітна плата жінок має тісний зв'язок з економічними показниками: обсягом інвестицій в основний капітал та прямих іноземних інвестицій у розрахунку на одну особу (0,90 та 0,97 відповідно), валовим регіональним продуктом у розрахунку на одну особу (0,96), обсягом реалізованих послуг на одну особу (0,95), витратами та доходами населення у розрахунку на одну особу (0,98 та 0,92), середньомісячною заробітною платою (0,96) та часткою осіб працездатного віку (0,74). Тобто, що найменший розрив в заробітній платі чоловіків та жінок характерний для регіонів вищого рівня соціально-економічного розвитку в Україні, основними галузями спеціалізації яких є галузі сфери послуг та промисловості.

3. Рівень зареєстрованого безробіття жінок має тісний зв'язок із показниками частки сільських (0,9) та міських (-0,9, зв'язок обернений) жителів, рівня безробіття населення визначеного за методологією МОП (0,85) та рівня зареєстрованого безробіття (0,80), середньомісячною заробітною платою (-0,78, зв'язок обернений). Суттєвим є зв'язок показника із доходами та витратами населення на одну особу (-0,70 та -0,69 зв'язок обернений), обсягом інвестицій в основний капітал на одну особу (-0,67, зв'язок обернений) та обсягом реалізованих послуг на одну особу (-0,63, зв'язок обернений).

4. Рівень безробіття жінок визначений за методикою МОП пов'язаний із середньомісячною заробітною платою (-0,62, зв'язок обернений), валовим регіональним продуктом у розрахунку на одну

особу та обсягом інвестицій в основний капітал на одну особу (-0,60 та -0,59 відповідно, зв'язок обернений). Такий результат підтверджує обернений зв'язок рівня безробіття жінок із рівнем соціально-економічного розвитку регіонів.

Таблиця 7.2

Коефіцієнти кореляції індикаторів гендерних співвідношень в державному управлінні, на ринку праці та соціально-економічних показників

	Частка жінок серед голів сільських рад, %	Середньомісячна заробітна плата жінок, грн.	Частка жінок серед студентів вузів I-IV рівнів акредитації, %	Рівень безробіття жінок, %	Рівень зареєстрованого безробіття жінок, %	Частка жінок-державних службовців, які займають посади керівних працівників, %
1	2	3	4	5	6	7
Прямі іноземні інвестиції в регіони на одну особу, млн. дол. США	-0,49	0,97	-0,01	-0,49	-0,59	-0,26
Інвестиції в основний капітал на одну особу, грн.	-0,41	0,9	-0,2	-0,59	-0,67	-0,04
Валовий регіональний продукт у розрахунку на одну особу, грн.	-0,33	0,96	-0,15	-0,6	-0,7	0
Обсяг реалізованих послуг у розрахунку на одну особу, тис. грн.	-0,47	0,95	-0,09	-0,52	-0,63	-0,21
Наявний доход населення у розрахунку на одну особу, грн.	-0,25	0,92	-0,14	-0,54	-0,69	0,03
Витрати населення у розрахунку на одну особу, грн.	-0,5	0,98	-0,16	-0,5	-0,7	-0,15
Середньомісячна заробітна плата, грн.	-0,4	0,96	-0,2	-0,62	-0,78	0,1
Коефіцієнт смертності на 1000 жителів	0,7	-0,47	-0,13	0,11	0,18	0,39

Продовження табл. 7.2

1	2	3	4	5	6	7
Частка міського населення, %	-0,1	0,6	-0,6	-0,4	-0,9	0,6
Частка сільського населення, %	0,1	-0,6	0,6	0,4	0,9	-0,6
Рівень зайнятості населення, % від населення у віці 15-70	-0,19	0,59	-0,34	-0,27	-0,76	0,27
Рівень зареєстрованого безробіття, %	0,55	-0,6	0,38	0,46	0,8	-0,28
Рівень безробіття за методологією МОП, %	0,33	-0,56	0,46	0,46	0,85	-0,42
Коефіцієнт шлюбності на 1000 жителів	-0,68	0,4	-0,35	-0,22	-0,46	0,02
Коефіцієнт розлучуваності на 1000 жителів	0,09	0,24	-0,62	-0,18	-0,62	0,66
Частка населення у віці, молодшому за працездатний, %	-0,18	-0,31	0,45	0,23	0,57	-0,5
Частка населення у працездатному віці, %	-0,48	0,74	-0,15	-0,47	-0,69	0,12

5. Такі індикатори гендерних співвідношень в освітніх процесах, як частка жінок серед студентів, аспірантів та докторантів не мають тісного зв'язку з жодним із двадцяти соціально-економічних індикаторів.

Отже, гендерні індикатори, які відображають демографічні процеси в Україні, найтісніше пов'язані із демографічними показниками. Гендерні індикатори, які відображають процеси на ринку праці, мають тісний зв'язок із економічними показниками розвитку регіонів. Суттєвим є вплив розселення та рівня урбанізації території. В містах жінки менше часу витрачають на ведення домашнього господарства, тому вони можуть бути залучені до різних сфер зайнятості або активно реалізовувати себе у громадській діяльності. В сільській місцевості жінки мають менше шансів реалізувати себе. Зазвичай вони більш задіяні в домашньому господарстві та неформальних сферах зайнятості (наприклад, особистому підсобному господарстві).

Специфічним чинником гендерних співвідношень в України є рівень життя населення. Склалася негативна закономірність. Рівень

гендерних можливостей є обернено пропорційним до рівня соціально-економічного розвитку регіону (за виключенням столиці) і, відповідно, прямо пропорційним рівню поширення соціальних негараздів.

На територіальну диференціацію гендерних співвідношень впливає історичний чинник. В західних областях, які тривалий час перебували під владою Польщі та Австро-Угорської імперії, значну роль відіграють патріархальні традиції та рівень релігійності населення. В інших регіонах значним був вплив ідей рівності жінок та чоловіків в усіх сферах, обов'язкового залучення жінок у виробництво, атеїстичних поглядів, заперечення традиційних патріархальних цінностей. Вплив релігійного чинника безпосередньо пов'язаний із історичними аспектами. Католики більш схильні до дотримання певних традицій. Але вагомими є не лише конфесійні особливості, але й те, що західні області України зазнавали насадження атеїзму менш тривалий період, ніж решта території України.

2. Типізація регіонів України за співвідношеннями гендерних індикаторів

Для виділення груп територіальних одиниць, що мають подібні тенденції та особливості розвитку, використано *кластерний аналіз*. Кластерний аналіз проводився у програмі Statistica агломеративним методом (complete linkage – повного зв'язку).

В результаті аналізу дендрограми кластеризації регіонів України за проявом індикаторів гендерних співвідношень в соціально-демографічних процесах можна вилілити такі кластери (рис. 7.1, 7.3):

Кластер 1 – регіони з найменшими негативними диспропорціями індикаторів (м. Київ, Чернівецька, Івано-Франківська, Львівська та Тернопільська області);

Кластер 2 – регіони з незначними диспропорціями індикаторів (Закарпатська, Рівненська та Волинська області);

Кластер 3 – регіони з середнім рівнем диспропорцій у прояві індикаторів (Одеська, Харківська, Хмельницька, Вінницька області та АР Крим);

Кластер 4 – регіони із значними диспропорціями індикаторів (Київська, Житомирська, Херсонська та Миколаївська області);

Кластер 5 – регіони з найбільшим негативним проявом диспропорцій індикаторів (Донецька, Луганська, Дніпропетровська, Запорізька, Кіровоградська, Сумська, Полтавська, Черкаська та Чернігівська області).

Кластеризація регіонів України за проявом індикаторів гендерних співвідношень на ринку праці виділяє такі кластери (рис. 7.2, 7.4):

Кластер 1 – регіони з найменшим негативним проявом співвідношення індикаторів (м. Київ);

Кластер 2 – регіони з дуже низьким негативним проявом співвідношення індикаторів безробіття та найбільшим негативним проявом співвідношення індикаторів заробітної плати (Одеська, Київська, Харківська, Запорізька, Дніпропетровська, Донецька та Луганська області);

Кластер 3 – регіони з дуже низьким негативним проявом співвідношення індикаторів заробітної плати та найбільшим негативним проявом співвідношення індикаторів безробіття (Чернігівська, Черкаська та Тернопільська області);

Кластер 4 – регіони з незначним негативним проявом співвідношення індикаторів заробітної плати та значним негативним проявом співвідношення індикаторів безробіття (Херсонська, Хмельницька, Житомирська, Полтавська, Миколаївська, Івано-Франківська, Закарпатська та Вінницька області);

Кластер 5 – регіони з низьким негативним проявом співвідношення індикаторів заробітної плати та середнім рівнем негативного прояву співвідношення індикаторів безробіття (Рівненська, Сумська, Львівська, Чернівецька, Волинська, Кіровоградська області та АР Крим).

Виділені кластери регіонів за проявом індикаторів гендерних співвідношень на ринку праці мають такі узагальнені регіональні характеристики. У регіонах із несприятливою віковою структурою населення, у слаборозвинених та аграрно-індустріальних регіонах із нижчим професійно-кваліфікаційним рівнем населення відмінності у заробітній платі чоловіків та жінок згладжуються. У регіонах з переважанням галузей важкої промисловості вплив факторів галузевої структури зайнятості та вищих рівнів доходів населення збільшує гендерні диспропорції.

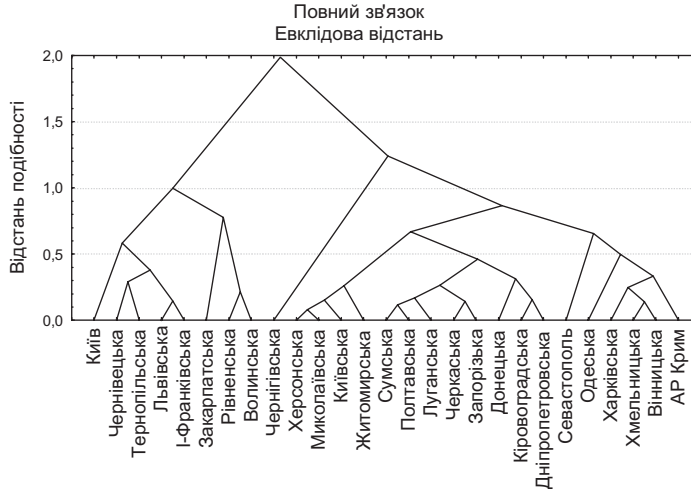

Рис. 7.1. Дендрограма кластеризації регіонів України за проявом гендерних індикаторів в соціально-демографічних процесах

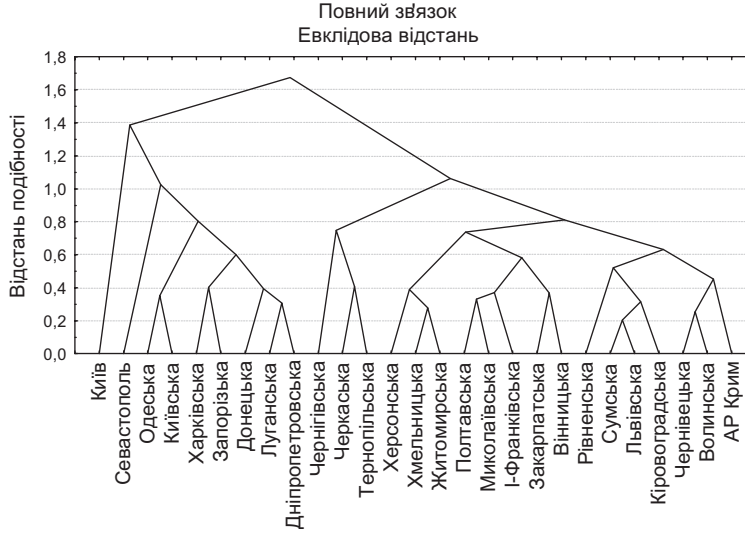

Рис. 7.2. Дендрограма кластеризації регіонів України за проявом гендерних індикаторів на ринку праці

Рис. 7.3. Кластери регіонів України за соціально-демографічними індикаторами гендерних співвідношень

Рис. 7.4. Кластери регіонів України за гендерними співвідношеннями індикаторів ринку праці

В столиці високий рівень освіти та кваліфікації позитивно впливає на диспропорції у заробітній платі та рівень безробіття. Економічна нерівність чоловіків і жінок і незначна модернізованість гендерних ролей в регіонах (за виключенням столиці) зумовлюють незначне представництво жінок у найвищих органах законодавчої та виконавчої влади.

Проведено типізацію регіонів України за тривалістю життя чоловіків (табл. 7.3). Територіальну диференціацію за рівнем гендерних диспропорцій тривалості життя пояснюють такі фактори: вікова структура населення; рівень соціально-економічного розвитку території; рівень доходів населення; рівень урбанізації території; інтенсивність процесу депопуляції населення та його старіння; рівень розвитку медичного обслуговування.

Проведено типізацію регіонів України за рівнем гендерних диспропорцій заробітної плати (табл. 7.4). Територіальну диференціацію регіонів за рівнем гендерних диспропорцій заробітної плати пояснюють такі фактори: рівень соціально-економічного розвитку регіону; рівень доходів населення; освітньо-кваліфікаційний рівень робочої сили; спеціалізація регіону.

На основі кластеризацій регіонів України за індикаторами гендерних співвідношень в соціально-демографічних процесах та на ринку праці, типізацій регіонів за гендерними співвідношеннями тривалості життя та заробітної плати, групувань регіонів за гендерними співвідношеннями окремих складових ринку праці виділені 5 типів регіонів України за гендерними співвідношеннями в суспільно-географічних процесах (рис. 7.5):

Тип 1. Регіони з найменшим проявом диспропорцій індикаторів гендерних співвідношень в суспільно-географічних процесах – м. Київ.

Тип 2. Регіони з найбільшим негативним проявом диспропорцій гендерних індикаторів в соціально-демографічних процесах, з незначним негативним проявом диспропорцій гендерних індикаторів економічної активності і безробіття, найбільшим негативним проявом диспропорцій індикаторів співвідношення заробітної плати чоловіків і жінок, проявом гендерної дискримінації в управлінських процесах, бізнесовому середовищі та рівні конкурентоздатності і кар'єрному зростанні на ринку праці – Донецька, Дніпропетровська, Запорізька та Луганська області.

Таблиця 7.3

Типи регіонів за рівнем гендерних диспропорцій тривалості життя

Різниця тривалості життя жінок і чоловіків, років	Типи регіонів за поєднанням факторів гендерної різниці тривалості життя	Регіони
Максимальні диспропорції (>12,1 років)	1. Регіони з низькими рівнями соціально-економічного розвитку, доходів населення та медичного обслуговування, несприятливою статево-віковою структурою населення	Чернігівська, Житомирська, Сумська, Хмельницька, Кіровоградська області
	2. Регіони із переважанням міських жителів, несприятливою статево-віковою структурою населення, значним поширенням соціальних негараздів	Донецька, Київська, Херсонська, Миколаївська області
Середні значення (11,0 – 12,0 років)	1. Регіони із низьким рівнем урбанізації, менш інтенсивним процесом депопуляції населення та його старіння, нижче середнього рівнем доходів населення	Тернопільська, Рівненська, Львівська, Івано-Франківська, Волинська, Вінницька області
	2. Регіони із переважанням міських жителів, середнім рівнем медичного обслуговування, несприятливою віковою структурою населення	АР Крим, Черкаська, Полтавська, Запорізька, Дніпропетровська, Луганська області
Мінімальні диспропорції (> 10,9 років)	1. Регіони з переважанням сільських жителів, низькими рівнями соціально-економічного розвитку, доходів населення та медичного обслуговування	Закарпатська, Чернівецька області
	2. Регіон із найвищими рівнями соціально-економічного розвитку, доходів населення, високими рівнями урбанізації та розвитку медичного обслуговування населення, порівняно сприятливою статево-віковою структурою населення	м. Київ, Харківська, Одеська області

Таблиця 7.4

Типи регіонів за рівнем гендерних диспропорцій заробітної плати

Співвідношення заробітної плати жінок до заробітної плати чоловіків, %	**Типи регіонів за поєднанням факторів гендерної різниці заробітної плати**	**Регіони**
Максимальні диспропорції (< 70,0 %)	1. Регіони з переважанням галузей добувної та важкої промисловості, вищими за середній рівень доходами населення	Донецька, Луганська, Дніпропетровська, Запорізька області
Середні значення (70,1 – 80,0 %)	1. Регіони середнього рівня соціально-економічного розвитку та доходів населення	Одеська, Харківська, Київська, Львівська області
	2. Регіони з нижчими за середні рівнями соціально-економічного розвитку та доходів населення	Івано-Франківська, Полтавська, АР Крим, Миколаївська, Рівненська, Черкаська, Хмельницька, Сумська області
Мінімальні диспропорції (> 80,1 %)	1. Регіони низького рівня соціально-економічного розвитку та доходів населення	Закарпатська, Волинська, Тернопільська, Чернігівська, Житомирська, Вінницька, Чернівецька, Кіровоградська, Херсонська області
	2. Регіон із найвищими рівнями соціально-економічного розвитку, доходів населення та освітньо-кваліфікаційної підготовки робочої сили	м. Київ

Тип 3. Регіони із найменшим негативним проявом диспропорцій гендерних індикаторів в соціально-демографічних процесах, низьким негативним проявом гендерних диспропорцій індикаторів співвідношення заробітної плати та значним негативним проявом диспропорцій індикаторів безробіття, значним проявом гендерної дискримінації в управлінських процесах, бізнесовому середовищі та

рівні конкурентоздатності і кар'єрному зростанні на ринку праці – Закарпатська, Івано-Франківська, Чернівецька, Львівська, Тернопільська, Рівненська та Волинська області.

Тип 4. Регіони з середнім рівнем негативного прояву диспропорцій гендерних індикаторів в соціально-демографічних процесах, незначним негативним проявом гендерних диспропорцій індикаторів рівня безробіття та негативним проявом диспропорцій індикаторів співвідношення заробітної плати чоловіків і жінок, проявом гендерної дискримінації в управлінських процесах, бізнесовому середовищі та рівні конкурентоздатності і кар'єрному зростанні на ринку праці – Харківська, Київська, Одеська, Вінницька області та АР Крим.

Тип 5. Регіони з найбільшим негативним проявом диспропорцій гендерних індикаторів в соціально-демографічних процесах, з дуже низьким негативним проявом диспропорцій індикаторів співвідношення заробітної плати та найбільшим негативним проявом індикаторів безробіття чоловіків і жінок, проявом гендерної дискримінації в управлінських процесах, бізнесовому середовищі та рівні конкурентоздатності і кар'єрному зростанні на ринку праці – Херсонська, Миколаївська, Житомирська, Хмельницька, Сумська, Полтавська, Черкаська, Кіровоградська та Чернігівська області.

Рис. 7.5. Типи регіонів України за гендерними співвідношеннями у суспільно-географічних процесах

Розділ 8
ГЕНДЕРНА ІДЕНТИФІКАЦІЯ В РЕГІОНАХ УКРАЇНИ

1. Гендерні стереотипи в суспільстві

Суспільство оцінює особу виходячи з виконання нею певних соціальних ролей. При цьому від жінки та чоловіка традиційно очікується виконання різних ролей. Різними є і критерії їх оцінки. Чоловіків прийнято оцінювати за трудовими та професійними успіхами, а жінок, насамперед, за наявністю сім'ї та дітей. Такі загальноприйняті норми і судження про соціальні ролі жінок та чоловіків і є гендерними стереотипами суспільства.

Численні соціологічні опитування підтверджують наявність усталених стереотипів щодо критеріїв успіху в житті. Для чоловіків вони включають фінансову незалежність, високі доходи, а вже потім наявність сім'ї. Для жінок – це наявність власної сім'ї, дітей а вже потім наявність улюбленої справи і фінансова незалежність. Власне під їх впливом і формуються певні стереотипи гендерних ролей та поведінки в суспільстві.

Традиційні стереотипи виховання дітей різної статі в Україні відрізняються за цінностями та рольовою орієнтацією. Виховання дівчинки передбачає пріоритетність таких цінностей, як сім'я, дім, взаємини між людьми, освіта, злагода тощо. Для хлопчиків пріоритетними є кар'єра, влада, освіта як складова частина кар'єри та влади, гроші. Різними у традиційному стереотипі виховання є і рольові орієнтації. Для дівчаток вони включають такі поняття, як мати, сімейний менеджер, домогосподарка, трудівниця, а для хлопчиків – син, власник, хазяїн, той, хто заробляє гроші. Це позначається на особистісних рисах дівчаток відповідальністю за сім'ю, покірністю, активністю у всіх питаннях життя сім'ї, а хлопчиків – впевненістю в собі, безкомпромісністю, пасивністю у всіх питаннях життя сім'ї тощо [23, с. 27].

Стереотипи стосовно соціальних ролей чоловіків та жінок в Україні є такими: жінка не буде повністю віддаватися роботі, оскільки для неї завжди на першому місці сім'я та діти; жінка повинна займатися сім'єю і дітьми; жінка є матір'ю і охоронцем

сімейного вогнища; жінка повинна реалізуватися в сім'ї; чоловік повинен заробляти більше за жінку; якщо це керівник – то він чоловік; чоловіки є кращими керівниками; жінка, яка займається своєю кар'єрою, має проблеми в особистому житті; жінка-водій – це катастрофа тощо [25, 31].

Згідно з опитуванням, яке провів "Фонд свободи" у 2006 році, українське суспільство вимагає від жінки хазяйновитості, турботливості, розуму і лише незначною мірою незалежності та прагнення до успіху. Однак за останні роки в суспільстві суттєво змінилось ставлення до спроможності жінок заробляти гроші [28].

Сучасні гендерні стереотипи в українському суспільстві є неоднозначними. Зокрема їх суперечливість останні роки викликана тим, що пріоритетною сферою діяльності жінок визначені сімейні обов'язки та виховання дітей, і водночас, фінансове забезпечення сім'ї здійснюється також за участі жінок. Відповідно, рольовий діапазон жінок в суспільстві є ширшим.

Отже, українська жінка повинна вести домашнє господарство, піклуватися про своїх рідних, заробляти гроші, але не прагнути при цьому до успіху. Більшість чоловіків в Україні сприймає роль жінки в суспільстві в межах цих традиційно розподілених ролей. Жінка для українських чоловіків – це мати і берегиня, а не рівний партнер в економічній, політичній і соціальній сфері.

Гендерні стереотипи зазнають певних змін. В Україні суспільна ситуація не сприяє зміні традиційних уявлень та стереотипів щодо соціальної ролі жінок та чоловіків. Іноді навпаки спостерігається осудження та несприйняття громадськістю тих, чия поведінка не відповідає традиційним гендерним нормам. Щоб уникнути нехтування з боку громадськості, виникає потреба у пристосуванні до наявних суспільних гендерних стереотипів.

Важлива роль у формуванні гендерних стереотипів в суспільстві належить засобам масової інформації. Найпопулярнішими стереотипними моделями соціальних ролей жінок у загальноукраїнських та регіональних ЗМІ є стереотипні образи жінки-матері, жінки-берегині сім'ї, жінки-сексуальної подруги, жінки-трудівниці, жінки-активістки. При цьому образи жінок подаються персоналізовано на відміну від абстрактної подачі чоловічих стереотипних моделей: чоловіка-захисника, чоловіка-утримувача сім'ї, чоловіка працівника, чоловіка-політика тощо. Це має суттєвий вплив на формування гендерних стереотипів молоді. Зокрема під час

проведення соціологічного опитування значна частина респондентів зазначала, що ту чи іншу категорію соціальної ролі жінки вони пов'язують з певною особою чи особами і не можуть від цього абстрагуватись.

2. Регіональні відміни сприйняття гендерних ролей в Україні

В останні роки в українському соціумі (насамперед, серед молоді) відбулися певні зміни у поглядах на соціальні ролі жінок та чоловіків. З метою виявлення сучасного розуміння соціальних ролей чоловіків та жінок в суспільстві було проведено соціологічне опитування молодих людей віком 20-25 років для виявлення регіональних відмін сприйняття гендерних ролей в суспільстві. Опитування було здійснене в регіонах центральної, західної та східної частин України на географічних факультетах Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Волинського національного університету імені Лесі Українки та Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна.

Для проведення дослідження було використано *метод семантичного диференціалу,* розроблений у 1952 році групою психологів із США на чолі з Ч. Осгудом. Він застосовується в дослідженнях, що пов'язані зі сприйняттям, аналізом соціальних установок. Даний метод описує об'єкт за допомогою якісних асоціацій, сила яких вимірюється рядом біполярних градуальних шкал, полюси яких задані за допомогою вербальних антонімів [12]. До уваги беруться три основних універсальних семантичних фактори – "сприйняття" (evaluation), "потенціал" (potention) та "активність" (activity). Методика дослідження гендерних стереотипів за допомогою методу семантичного диференціалу включає такі складові: вибір бази порівнянь; визначення характеристик, вибір системи оцінок; розробка анкет для побудови семантичного диференціалу; проведення анкетування; побудова середніх кривих (медіани) семантичного диференціалу на основі опитування; аналіз кожної характеристики.

Найпростішим способом обрахунків є визначення середньо-арифметичного значення оцінок всіх респондентів. Але ймовірність таких оцінок буде низькою, оскільки часто респонденти з тих чи інших міркувань дають доволі абсурдні оцінки, які суттєво

відрізняються від думки більшості і спотворюють остаточні розрахунки. Тому обов'язковою є процедура визначення рівня узгодженості оцінок респондентів, що свідчить про репрезентативність отриманих результатів. Зазвичай для поліпшення результатів експертних оцінок відповіді тих експертів, чиї думки найістотніше відрізняються від решти, виключаються з аналізу, а середнє значення розраховується без їх врахування [95].

Для визначення колективної оцінки результатів соціологічного опитування доцільно застосовувати медіанні значення. Медіана – це значення, що розбиває ряд впорядкованих оцінок експертів на дві рівні частини. Для оцінки рівня узгодженості оцінок експертів обраховуються: максимальні та мінімальні значення; нижній і верхній квартилі (Lower and Upper Quartiles); інтерквартильний розмах (Quartile Range), що свідчить про рівень узгодженості думок респондентів. Нижній квартиль ($y_{0.25}$) – значення, меншими за яке є 25% усіх впорядкованих за величиною оцінок респондентів. Верхній квартиль ($y_{0.75}$) – значення, більшими за яке є 25% усіх впорядкованих за величиною оцінок респондентів. Інтерквартильний розмах – це всі оцінки експертів, що є більшими за нижній квартиль і меншими за верхній квартиль; це різниця між верхнім та нижнім квартилями. Чим меншою є ця різниця, тим вищим є ступінь узгодженості думок експертів [95, с.10].

Респондентам було запропоноване сприйняття різних категорій гендерних ролей чоловіків та жінок за трьома напрямками: відношення, потенціал та активність. До першого фактора входять шкали, що виражають емоційну привабливість об'єктів ("хороший – поганий", "приємний - неприємний", "делікатний – безцеремонний", „ефективний – неефективний"). Другий фактор включає шкали потенціалу ("чесний – нечесний", "ідеаліст – реаліст", "глибокомислячий – поверховий", „серйозний – безвідповідальний"). Третій фактор об'єднує шкали "цікавий – нудний", "раціональний – емоційний," "м'який – жорсткий", „спокійний – нестримний" (таблиці 8.1,8.2, 8.3).

Проведене соціологічне опитування стосовно гендерних ролей чоловіків і жінок в Україні передбачало аналіз узгодженості відповідей респондентів, на основі якого зроблено такі висновки:

1. Результати оцінки категорії "жінка-політик" свідчать про значне розходження відповідей респондентів Києва, Луцька, та Харкова за різними ознаками. Найбільші розходження стосуються

ознак “емоційний – раціональний”, “м’який – жорсткий”, “нечесний – чесний”, “ідеаліст – реаліст”. По категорії “чоловік-політик” значні розходження думок респондентів стосуються лише незначної кількості парних ознак. Зокрема у респондентів Києва найбільші розходження відповідей стосуються ознаки “нудний – цікавий”. Суттєвими є розходження думок респондентів Харкова стосовно такої ознаки, як “безцеремонний – делікатний”. Досить значні розбіжності у відповідях респондентів з Луцька стосуються таких ознак, як “нечесний – чесний”, “безвідповідальний – серйозний”, “ідеаліст – реаліст”.

Таблиця 8.1

Відповіді респондентів щодо соціальних ролей чоловіків та жінок з Київського національного університету імені Тараса Шевченка

	Жінка-політика	Чоловік-політик	Жінка-мер	Чоловік-мер	Жінка-науковець	Чоловік-науковець	Жінка-керівник	Чоловік-керівник	Жінка-домогосподарка	Чоловік-домогосподар	
Оцінюється від **-1 до -3***											Оцінюється від **1 до 3***
нудний	2	1	2	1	2	2	2	2	2	-1	цікавий
емоційний	-1	2	1	2	1	2	-1	2	1	1	раціональний
м’який	-1	2	-1	2	-1	1	1	2	1	2	жорсткий
нестриманий	-1	1	1	1	1	2	1	1	-1	-1	спокійний
нечесний	1	-1	1	-1	2	2	1	1	2	1	чесний
безвідповідальний	2	1	1	2	2	2	2	2	2	2	серйозний
ідеаліст	-1	2	-1	2	1	2	1	2	2	2	реаліст
поверховий	1	1	1	2	2	2	2	2	2	2	глибокомислячий
поганий	1	1	1	1,5	2	2	1	2	2	1	хороший
безцеремонний	2	-1	2	1	2	1	2	-1	2	-2	делікатний
неприємний	2	1	2	1	2	2	2	1	2	-1	приємний
неефективний	1	1	2	2	1	2	1	2	2	2	ефективний

*1 або -1 – якість властива незначною мірою; 2 або -2 – властива якість середнього ступеня; 3 або -3 – якість властива значною мірою; 0 – складно віднести якість до даної категорії жінок/чоловіків

Таблиця 8.2

Відповіді респондентів щодо соціальних ролей чоловіків та жінок з Волинського національного університету імені Лесі Українки

	Жінка-політика	Чоловік-політик	Жінка-мер	Чоловік-мер	Жінка-науковець	Чоловік-науковець	Жінка-керівник	Чоловік-керівник	Жінка-домогосподарка	Чоловік-домогосподар	
Оцінюється від **-1 до -3***											Оцінюється від **1 до 3***
нудний	0	2	1	2	2	2	2	2	2	-2	цікавий
емоційний	-2	1	1	1	2	2	-1	-1	1	1	раціональний
м'який	1	2	1	1	1	1	1	1	-1	1	жорсткий
нестриманий	1	-2	-1	-1	1,5	2	1	1	2	1	спокійний
нечесний	-1	-2	1	0	2	2	1	1	3	2	чесний
безвідповідальний	2	1	1,5	2	2	2	2	2	2	1,5	серйозний
ідеаліст	1	1	1	1	2	2	2	2	1	2	реаліст
поверховий	2	1	1	1	2	2	2	2	2	1	глибокомислячий
поганий	1	1	1	1,5	2	2	2	2	3	2	хороший
безцеремонний	2	-1	2	1	2	1	2	2	2	2	делікатний
неприємний	2	1	2	2	2	2	2	2	3	2	приємний
неефективний	1	1	1	2	2	2	2	2	3	2	ефективний

*1 або -1 – якість властива незначною мірою; 2 або -2 – властива якість середнього ступеня; 3 або -3 – якість властива значною мірою; 0 – складно віднести якість до даної категорії жінок/чоловіків

2. При оцінці категорії "жінка-мер" та "чоловік-мер" значних розбіжностей у відповідях респондентів Києва, Луцька, та Харкова не виявлено.

3. При оцінці категорії "жінка-керівник" найбільші розбіжності виявлено у відповідях стосовно ознаки "неприємний – приємний" у Києві, ознак "емоційний – раціональний" та "поганий – хороший" у Харкові, ознак "емоційний – раціональний" та "м'який – жорсткий" у Луцьку. У Харкові оцінки відповідей респондентів щодо категорії "чоловік-керівник" не мають значних розходжень, в Києві відповіді суттєво різняться стосовно парної ознаки "нестриманий – спокійний",

у Луцьку – стосовно ознак “емоційний – раціональний” та “м’який – жорсткий”.

4. Розбіжності у відповідях респондентів щодо оцінки категорії “жінка-науковець” характерні для всіх міст. Так у респондентів з Києва, Харкова та Луцька найбільші розходження відповідей у парних ознаках “нудний – цікавий”, а також “ідеаліст – реаліст”, “емоційний – раціональний” та “м’який – жорсткий”. Результати оцінки категорії “чоловік-науковець” показали, що у відповідях респондентів Києва, Луцька та Харкова відсутні значні розбіжності по будь-якій з парних ознак.

Таблиця 8.3

Відповіді респондентів щодо соціальних ролей чоловіків та жінок з Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна

	Жінка-політика	Чоловік-політик	Жінка-мер	Чоловік-мер	Жінка-науковець	Чоловік-науковець	Жінка-керівник	Чоловік-керівник	Жінка-домогосподарка	Чоловік-домогосподар	
Оцінюється від **-1 до -3***											Оцінюється від **1 до 3***
нудний	2	2	2	2	2	2	2	2	2	1	цікавий
емоційний	1	2	1	2	1	2	1	2	2	1	раціональний
м’який	-1	2	1	2	-1	1	1	2	-2	-1	жорсткий
нестриманий	1	-1	1	1	2	2	1	1	2	1	спокійний
нечесний	1	-1	1	-1	2	2	0	1	2	2	чесний
безвідповідальний	2	2	2	1	2	2	2	2	2	1	серйозний
ідеаліст	1	2	1	2	1	2	2	2	2	1	реаліст
поверховий	1	2	1	2	2	3	1	2	1	-1	глибокомислячий
поганий	1	2	2	1,5	2	2	2	2	3	2	хороший
безцеремонний	2	1	2	1	2	1,5	2	1	2	1	делікатний
неприємний	2	1	2	1	2	2	2	1	3	2	приємний
неефективний	2	2	1	2	2	2	2	2	3	1	ефективний

*1 або -1 – якість властива незначною мірою; 2 або -2 – властива якість середнього ступеня; 3 або -3 – якість властива значною мірою; 0 – складно віднести якість до даної категорії жінок/чоловіків

5. Значна кількість розбіжностей у відповідях респондентів Києва, Луцька та Харкова виявлена при оцінці категорій “жінка – домогосподарка” та “чоловік – домогосподар”. Найбільше розходжень думок респондентів виявлено по категорії “чоловік – домогосподар”. Так, у Києві це парні ознаки “нестриманий – спокійний”, “ідеаліст – реаліст”, “поганий – хороший”, “безцеремонний – делікатний”, у Харкові – “нудний – цікавий”, “емоційний – раціональний” та “м’який – жорсткий”, у Луцьку – “поверховий – глибокомислячий”, “нудний – цікавий”, “емоційний – раціональний”, “нестриманий – спокійний”, “поганий – хороший”, “безцеремонний – делікатний” та “неприємний – приємний.”

За результатами оцінки респондентами їх *відношення* до запропонованих категорій соціальних ролей чоловіків та жінок висновки є такими: найпозитивніше респондентами сприймається категорія “жінка-домогосподарка”, “жінка-науковець” та “жінка-керівник”. При цьому позитивне сприйняття стереотипу “жінка-домогосподарка” вищою мірою проявляється у відповідях молодих людей з Харкова та Луцька, ніж Києва. Найвищі бали відношення до соціальних ролей чоловіків отримала категорія “чоловік-науковець” (за виключенням такої характеристики як “не дуже приємний”). Студенти з Луцька виставили високі оцінки свого відношення до стереотипу категорії “чоловік-керівник”, “чоловік-домогосподар”, тоді як студенти з Києва своє відношення до даної категорії продемонстрували прикметниками “безцеремонний” і “не дуже приємний”.

Отже, досить поширеними залишаються гендерні стереотипи щодо існування низки чоловічих і жіночих професійних якостей і особистісних характеристик. Зокрема жінкам більш притаманні такі якості, як доброзичливість, делікатність, культура спілкування, дисциплінованість, емоційність. Чоловікам більшою мірою притаманні кар’єризм, брутальність, зарозумілість, імітація трудової діяльності. Однак респонденти вважають, що більш ефективними на посадах мерів міст, керівників, а також науковцями є чоловіки.

Потенціал запропонованих категорій соціальних ролей чоловіків та жінок оцінений респондентами так: найвищий потенціал на думку молодих людей з Києва, Харкова і Луцька має категорія “чоловік-науковець”. Досить високі оцінки потенціалу “жінки-науковця” (однак на думку молодих людей з Києва та Харкова “жінка-науковець” недостатньо наділена якостями реаліста).

Високими є оцінки потенціалу "чоловіка-керівника" (виключення складає лише низький рівень чесності) та "жінки-домогосподарки", яка на думку молодих людей з Луцька недостатній реаліст, а представників з Харкова – не характеризується глибокомислячим підходом до справ.

В цілому респонденти відмітили: вищий потенціал "жінки-політика", як більш відповідальної за свої дії; вищий потенціал "мера-чоловіка", як більш реалістичного і глибокомислячого в своїх діях; вищий потенціал "чоловіка-науковця", як більш глибокомислячого у вирішенні різноманітних наукових проблем; вищий потенціал "керівника-чоловіка", якому притаманні більш авторитарний стиль управління на відміну від жіночого ліберально-демократичного (на думку респондентів, це більш ефективно в українському суспільстві); вищий потенціал "жінки-домогосподарки", як більш чесної і серйозної порівняно з чоловіками.

За *активністю* різних категорій соціальних ролей чоловіків та жінок на думку респондентів найвищими позитивними якостями характеризуються "чоловіки-науковці" та "чоловіки-політики".

Результати опитування у категорії "чоловік/жінка-домогосподар" свідчать про те, що чоловіків сприймають як тих, хто відповідає за матеріальне забезпечення сім'ї, а жінок як таких, що найкраще дадуть лад сімейному господарству. Тобто, стереотип сприйняття жінки як берегині сімейного вогнища є стійким.

Опитування по категорії "чоловік/жінка-політик" свідчить про те, що особистісні характеристики отримали вищу оцінку у "жінок-політиків", а характеристика активності та потенціалу – у чоловіків. Однак більшість респондентів ефективність "чоловіків/жінок-політиків" в Україні оцінюють однаково низько.

Категорії "чоловік/жінка-мер" оцінені респондентами так: за особистісними позитивними характеристиками перевагу мають жінки, за активністю та потенціалом – чоловіки. В цілому респонденти вважають "чоловіка-мера" більш ефективним, але водночас нечесним. При цьому чесність "жінки-мера" не викликала сумнівів у респондентів з усіх трьох міст.

Вищі оцінки в категорії "чоловік/жінка-науковець" отримали чоловіки. Потенціал та активність "чоловіка-науковця" оцінюється вище за жіночий, однак у спілкуванні "чоловіки-науковці" визначаються як менш делікатні. "Жінка-науковець" охарактери-

зована прикметником “більш м’які”, але емоційні. Отже, стереотип соціальної ролі “чоловіка-науковця” є дуже стійким.

Проведене дослідження підтвердило, що стереотипні уявлення відрізняються залежно від регіону проживання респондентів. Практично відсутні розходження в оцінці респондентами різних регіонів лише категорії “чоловік-науковець”. Незначні вони і стосовно категорії “жінка-науковець”. Це ще раз підтверджує стійкий гендерний стереотип стосовно наукової діяльності в Україні.

Найсуттєвіші розходження у відповідях респондентів з різних регіонів стосуються категорії “чоловік-домогосподар”, “чоловік/жінка-політик”. Зокрема молоді люди з Луцька найбільш позитивно оцінили категорію “чоловік-домогосподар”, а з Харкова – найбільш негативно. Найпозитивніші оцінки “чоловіка/жінки-політика” у респондентів Харкова, а найменше позитивних оцінок даній категорії визначили респонденти із Києва. Тобто єдності стереотипного сприйняття “чоловіка/жінки-політика”, як і “чоловіка/жінки-мера” не виявлено.

Досить незначними є розходження респондентів в оцінці категорії “чоловік/жінка-керівник”. Найбільш позитивно категорію “чоловік-керівник” оцінюють респонденти із Харкова, а найменш позитивно – із Києва. Це ж стосується і категорії “жінка-керівник”. Тобто у відповідях респондентів з Києва найменше відображено досить стійкий стереотип сприйняття в ролі керівника виключно чоловіка.

В цілому опитування показали, що респонденти із Харкова найбільше характеризуються традиційними уявленнями про гендерні ролі чоловіків та жінок, а молоді люди із Києва та Луцька у своїх відповідях по окремих категоріях продемонстрували певні відхилення від стійких стереотипних уявлень.

Отже, опитування молоді, щодо гендерних стереотипів підтверджує існування сталих гендерних стереотипів, які суттєво впливають на гендерні ролі в суспільстві жінок і чоловіків, обмежуючи доступ жінок до управлінських структур, матеріальних ресурсів та можливості повноцінної реалізації. Опитування підтвердило, що чоловіки мають більше владних повноважень у соціально-політичному житті та сфері зайнятості, а жінки – сімейних справах. Саме тому на шляху до кар’єрного зростання чоловікам в Україні бракує достатнього рівня освіти та кваліфікації (знань і досвіду), а жінкам заважають здійснювати кар’єру сімейні обов’язки.

В Україні періодично проводяться соціологічні опитування населення щодо виявлення стереотипів у суспільстві. Проведене дослідження відрізняється від інших тим, що воно не передбачає виявлення певних стереотипів, а дає можливість оцінити сприйняття тих чи інших стійких стереотипів. Зокрема, в даному дослідженні була здійснена спроба оцінки сприйняття стереотипів гендерних ролей чоловіків та жінок в суспільстві молодими людьми із трьох різних за рівнем соціально-економічного розвитку, відмінних за менталітетом, рівнем релігійності населення, ступенем глобалізації регіонів України – Києва, Харкова та Луцька.

Розділ 9

ГРОМАДСЬКІ ОРГАНІЗАЦІЇ ЖІНОК І ЧОЛОВІКІВ В УКРАЇНІ

В Україні нараховується більше 2200 жіночих організацій, 34 з яких мають статус міжнародних і всеукраїнських [127]. Загалом частка жіночих громадських організацій серед всіх громадських організацій в Україні є досить незначною і у 2009 році становила 3,2%. Але динаміка чисельності жіночих громадських організацій характеризується постійним їх збільшенням.

Розподіл жіночих організацій за регіонами має значні відміни. Найбільша кількістю жіночих громадських організацій в Києві та Київській області, а також в таких осередках громадської активності жінок, як Донецька, Харківська та Луганська області. Значна кількість жіночих громадських організацій в Дніпропетровській, Львівській, Одеській областях та АР Крим. Обумовлено це різними чинниками. Зокрема, високим рівнем просвітницької діяльності в регіонах. Найменша кількість жіночих громадських організацій у Волинській, Житомирській, Миколаївській, Рівненській, Тернопільській та Чернівецькій областях.

Жіночі організації України входять до різних міжнародних структур. Зокрема, це Міжнародна Рада Жінок (МРЖ). Жіночі організації України мають членство в Міжнародній Організації Сприяння Жінкам у Вищій Освіті (Advancing Women in Higer Education), Міжнародному Альянсі жіночих організацій СНД. Жіночі організації України співпрацюють з організацією "Women, Law and Development intl" (США), з Американською Національною Асоціацією жінок в освіті (NAWE) та багатьма іншими [33, с. 48].

Згідно з метою та формами діяльності умовно можна виділити кілька груп жіночих організацій в Україні.

Насамперед, це *традиційні* жіночі організації, до яких відносяться „Союз Українок", „Українська християнська партія жінок" тощо. Вирішення проблем поліпшення становища жінок „Союз Українок" пов'язує з національним відродженням. За для досягнення мети організацією проводиться значна культурно-просвітницька робота. „Українська християнська партія жінок" має на

меті відродити християнську духовність в її моральному та правовому полі.

До традиційних жіночих організацій належить „Спілка жінок України", яку створено на основі жіночих рад, що функціонували в Радянському Союзі. Пріоритетними цілями організації є досягнення гендерної рівності, захист прав жінок, сприяння жінкам при створенні та розвитку малого бізнесу.

Найбільш поширеними в Україні є *соціально-орієнтовані* жіночі організації. Головною причиною їх виникнення стало поширення в Україні гострих соціальних проблем: високого рівня дитячої смертності, депопуляції населення, радіоактивне забруднення території, проблем, які виникають при проходженні служби в армії тощо. Такі організації представляють „Організація солдатських матерів України", „Діти Чорнобиля", „Дитина та довкілля", Асоціація жінок „За генофонд України" тощо.

Організації *ділових жінок* – об'єднання економічного спрямування. При Київському фонді милосердя і здоров'я у 1990 році було створено першу таку організацію – Київську федерацію ділових жінок "Либідь". Федерацією було організовано стажування жінок-підприємниць за кордоном. За ініціативи жіночого фонду та ділових жінок в Харкові було створено Кредитний союз „Жіноча взаємодопомога". Жінками-підприємницями, що працюють в аграрному секторі, у 1994 році було створено „Асоціацію жінок в агробізнесі".

У 1996 році в Хмельницькому була заснована асоціація жінок у бізнесі. Для фінансової підтримки членів асоціації була створена кредитна спілка „Довіра". Важливою для асоціації була програма „Global Woman Forum", завдяки якій, члени асоціації пройшли стажування в бізнес-ценрах Сіетла, Вашингтона, Південної Дакоти [33, с. 51].

В рамках діяльності асоціації було успішно реалізовано проект "Попередження торгівлі жінками", який фінансувався агенцією міжнародного розвитку США. Для цього було створено групу тренерів, які проводили тренінги та дискусії з проблем попередження торгівлі жінками для жінок групи ризику (студенток, старшокласниць, молодих безробітних жінок). Стратегічними напрями діяльності асоціації жінок у бізнесі є надання інформаційно-консультативних послуг, проведення тренінгів для підвищення кваліфікаційного рівня жінок-лідерів, обмін інформацією та досвідом

шляхом проведення конференцій та прес-клубів, просування жіночого бізнесу на локальному та загальнодержавному рівнях [33, с. 53].

В Україні є також жіночі організації *професійної орієнтації*. Основою створення та функціонування таких організацій є спільні професійні інтереси. Так, в 1990 році було створено Телевізійну студію жінок України, метою якої є висвітлення жіночої проблематики в засобах масової інформації, формування нових поведінкових моделей сучасного образу жінки та подолання стереотипів її сприйняття.

Жіночі об'єднання не є новими для України. Їх можна назвати радше традиційними, оскільки вони беруть свій початок з другої половини XIX століття. Перші об'єднання жінок були сконсолідовані навколо намагання здобувати право на вищу освіту. В 1860 році жінки на короткий період отримали можливість вступати до університетів. У цьому напрямку працювало одне з перших жіночих товариств України "Товариство допомоги вищій жіночій освіті". У Києві у 1884 році був заснований перший український жіночий гурток Олени Доброграєвої. На західноукраїнських землях, що входили до складу Австрії, Наталя Кобринська заснувала в Станіславі "Товариство руських женщин", яке займалося видавничою діяльністю [78, с. 63]. Функціонували багато й інших жіночих структур.

Проте жіночі громадські організації в Україні не користуються великою популярністю і не є масовими. Лише 0,2 % жінок України беруть участь у роботі жіночих об'єднань, потенційні можливості яких залишаються задіяними незначною мірою. Основним завданням жіночих організацій є подолання заангажованості суспільства на традиційні стереотипи, за якими соціальна роль жінки зводиться лише до функції матері, жінки, господині.

Чоловічі спілки і громадські організації також є в Україні. Як правило, вони представлені професійними спілками та спілками за інтересами (спілки рибалок, мисливців, бджолярів тощо). Найчисельнішими в Україні є спілки військовослужбовців.

Розділ 10
НАПРЯМИ ОПТИМІЗАЦІЇ ГЕНДЕРНОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ

1. Гендерні проблеми України

Демократизація суспільства, процеси глобалізації та європейської інтеграції потребують нових підходів до державного управління у сфері гендерної політики в Україні, його удосконалення та доповнення сучасними механізмами забезпечення гендерної рівності.

Концепція і практичне застосування гендерної рівності є центральними поняттями сталого розвитку суспільства. Метою політики гендерної рівності в Україні є [151, с. 61]:

- підтримка рівноправної участі жінок та чоловіків у прийнятті рішень для забезпечення стабільного розвитку суспільства;
- підтримка жінок у реалізації своїх прав, які визначені різними законодавчими актами;
- зменшення гендерної нерівності у доступі до ресурсів та результатів розвитку, а також у здійсненні контролю над ними.

Досягнення мети політики гендерної рівності передбачає використання таких принципів [129]:

- забезпечення рівної участі жінок та чоловіків у прийнятті економічних, соціальних та політичних рішень;
- усунення гендерної нерівності людей;
- наданням жінкам більших повноважень для забезпечення гендерної рівності;
- гендерна рівність є інтегральною частиною всіх програм, проектів та стратегій.

Серед країн світу Україну вирізняють такі особливості гендерної рівності:

1. В Україні склався високий рівень жіночої зайнятості та високий рівень економічної активності.

2. В Україні забезпечений рівний доступ до освіти чоловіків і жінок. Рівень освіти жінок перевищує рівень освіти чоловіків.

3. В державних законодавчих актах закріплені рівні права чоловіків та жінок в усіх сферах економічного, соціального і політичного життя. Тобто, в Україні відсутня пряма дискримінація жінок в правах.

За результатами досліджень ПРООН в Україні визначено ряд проблемних питань, які стосуються як чоловіків, так і жінок, і потребують вирішення (табл. 10.1).

Таблиця 10.1

Проблеми чоловіків та жінок в Україні згідно Програми рівних можливостей ПРООН [136]

Проблеми чоловіків	Проблеми жінок
• чоловіче безробіття зростає більшими темпами, ніж жіноче; • чоловіки становлять понад 90% усіх ув'язнених; • такі хвороби як туберкульоз, алкоголізм та наркоманія, більше вражають чоловіків; • суїцид поширений переважно серед чоловіків; • незадовільний стан репродуктивного здоров'я чоловіків; • середня тривалість життя чоловіків на 10-12 років менша від жінок; • серед чоловіків у віці 28 – 45 років смертність в 4 рази вища, ніж серед жінок.	• обмежений доступ до влади; • обмежене кар'єрне і професійне просування; • зростання жіночих захворювань; • праця у домашньому господарстві, що не враховується як продуктивна; • жінки отримують 2/3 заробітної плати чоловіків; • супутником жіночої нерівності є бідність; • жінки стають жертвами торгівлі людьми; • кожна третя дитина в Україні виховується самотньою матір'ю; • зростання проституції.

Найпоширенішим проявом гендерної нерівності в Україні є обмеження доступу жінок до політичної влади та вищого державного управління. Низький рівень представництва жінок на найвищому рівні державного управління не узгоджується з високими показниками їх участі в системі державної служби в цілому. У системі державної служби є достатньо багато висококваліфікованих фахівців-жінок, які мають значний досвід роботи та професійні навички для того, щоб займати керівні посади на вищих щаблях державного управління. Проте, наявність гендерних стереотипів в українському суспільстві суттєво заважає їх кар’єрному росту.

Незначне представництво жінок у вищих органах державного управління є результатом упередженого ставлення як широких верств населення, так і державних службовців високого рівня. Хоча завдяки своєму високому рівню освіти жінки мають достатні можливості вести професійну діяльність найвищого кваліфікаційного рівня в окремих галузях економіки. Це зумовлює їх домінуванням, наприклад, у сфері освіти та охорони здоров'я, де робота потребує високого професійно-кваліфікаційного рівня та значної відповідальності, а оплата праці є низькою.

Гендерна рівність у сфері праці відповідно до концепції гідної праці МОП передбачає рівність можливостей у сфері зайнятості, рівну винагороду за працю рівної цінності, рівні можливості щодо професійного розвитку та кар'єрного росту, справедливий для чоловіків і жінок баланс між роботою та сімейним життям. На ринку праці України присутні кілька видів дискримінації жінок: дискримінація при наймі на роботу чи звільненні; дискримінація при доступі до певних посад; дискримінація при оплаті праці; дискримінація в професійній кар'єрі.

Принцип рівної оплати праці рівної цінності (відповідно до Конвенції МОП № 100 про рівну винагороду за працю рівної цінності) означає, що розмір заробітної плати і види винагороди повинні визначатися не на основі статевої приналежності працівника, а за об'єктивною оцінкою виконаної роботи. Робота, що виконується більшістю жінок, зазвичай, вважається менш кваліфікованою. Відмінності між зайнятістю жінок і чоловіків в Україні проявляються в рівні кваліфікації, посаді та галузях зайнятості. Жінки частіше використовують "гнучкі" форми зайнятості (наприклад, робота неповний робочий день чи тиждень, робота з нестандартним робочим місцем тощо) [125].

2. Стратегія державного регулювання гендерної рівності в Україні

Державна політика України стосовно гендерної рівності базується на таких міжнародних документах та договорах як Загальна декларація прав людини (прийнята в 1948 році), Європейська конвенція про захист прав і основних свобод людини (1950), Конвенція

про громадянські і політичні права (1976), Віденська декларація прав людини (1993), Конвенція про ліквідацію усіх форм дискримінації стосовно жінок (1979), Пекінська декларація і Платформа дій (1995), Декларація тисячоліття ООН (2000).

Впровадження гендерної політики в Україні ґрунтується на ряді нормативно-правових актів, зокрема на Законі України "Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків" (2005), Указі Президента України "Про вдосконалення роботи центральних і місцевих органів виконавчої влади щодо забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків" (2005), Постанові Верховної Ради України "Про Рекомендації парламентських слухань „Становище жінок в Україні: реалії та перспективи", Національному плані дій щодо поліпшення становища жінок та сприяння впровадженню гендерної рівності у суспільстві на 2001-2005 роки, програмі "Цілі Розвитку Тисячоліття: Україна" (табл.. 10.2), Державній програмі з утвердження гендерної рівності в українському суспільстві на період до 2015 року.

Таблиця 10.2

Індикатори, що характеризують досягнення гендерної рівності в Україні у рамках Цілей розвитку тисячоліття [161]

Індикатори досягнення	**1990**	**2001**	**2004**	**2007**	**2011**	**2015**
1	**2**	**3**	**4**	**5**	**6**	**7**
Завдання 1. Досягнення гендерного паритету у представницьких органах влади та на найвищих щаблях виконавчої влади шляхом забезпечення у цих структурах						
1.1. Гендерного співвідношення серед депутатів Верховної Ради України (жінки/чоловіки)	3/97	8/92	5/95	13/87	20/80	30/70
1.2. Гендерного співвідношення серед депутатів місцевих органів влади (жінки/чоловіки)	38/62	42/58	42/58	43/57	44/56	45/55
1.3. Гендерного співвідношення серед депутатів обласних органів влади (жінки/чоловіки)	9/91	11/89	15/85	19/81	20/80	30/70

Продовження табл. 10.2

1	2	3	4	5	6	7
1.4. Гендерного співвідношення серед депутатів районних органів влади (жінки/чоловіки)	18/82	21/79	24/76	27/73	28/72	30/70
1.5. Гендерного співвідношення серед депутатів міських (обласного значення) органів влади (жінки/чоловіки)	21/79	22/78	25/75	28/72	29/71	30/70
1.6. Гендерного співвідношення серед депутатів селищних органів влади (жінки/чоловіки)	42/58	47/53	47/53	48/52	48/52	50/50
1.7. Гендерного співвідношення серед депутатів сільських органів влади (жінки/чоловіки)	42/58	47/53	48/52	49/51	50/50	50/50
1.8. Гендерного співвідношення у складі членів Кабінету Міністрів України (жінки/чоловіки)		0/100	10/90	15/85	20/80	30/70
1.9. Гендерного співвідношення серед вищих державних службовців (1-2 посадових категорій) (жінки/чоловіки)		15/85	17/83	20/80	25/75	30/70
Завдання 2. Скорочення розриву у доходах жінок і чоловіків						
Співвідношення середнього рівня заробітної плати жінок і чоловіків, %	73	71	73	76	85	86

Проблемним є механізм державного управління у сфері гендерної політики. Це пов'язане з тим, що законодавство має переважно політико-декларативний характер, а органи виконавчої влади, що реалізують гендерну політику, не завжди враховують специфіку гендерних відносин в Україні.

У 2007 році в Україні було створено Міжвідомчу раду з питань сімейної, гендерної політики, демографії та протидії торгівлі людьми і затверджено її Положення. Головою вищеназваної ради призначався Міністр України у справах сім'ї, молоді та спорту. Результатами

роботи Міжвідомчої ради стали рішення, спрямовані на підтримку Національної кампанії „Стоп насильству!"; створення експертних робочих груп з гендерних питань при центральних органах виконавчої влади; призначення радника керівників центральних органів виконавчої влади з гендерних питань; розробка проекту Концепції Державної програми з утвердження гендерної рівності в українському суспільстві на період до 2015 року.

Гендерні ради в центральних органах виконавчої влади створювалися з 2006 року. До складу робочих груп входили спеціаліст з гендерних питань, консультант/радник з гендерних питань, представники підрозділів відповідних міністерств та члени громадських рад [122].

Позитивний результат роботи гендерних рад проявився у підвищенні обізнаності державних службовців щодо гендерної проблематики, сприянні у лояльному ставленні працівників до позитивної у гендерному відношенні динаміки у співвідношенні жінок і чоловіків на дипломатичній службі, проведенні різноманітних заходів гендерної тематики. У Держкомтелерадіо та МЗС України були призначені радники з питань політики гендерної рівності. У 2010 році радники з гендерних питань були при прем'єр-міністрі України, міністрі у справах сім'ї, молоді та спорту, міністрі оборони [122].

Прийняття обласних програм з утвердження гендерної рівності обумовлене Законом України „Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок та чоловіків". Обласні програми приймались в різний час протягом 2007–2010 років і були розраховані на різний термін дії. Вони є першими в Україні цільовими нормативними документами з утвердження гендерної рівності в суспільстві. Система моніторингу виконання обласних цільових програм щодо забезпечення рівності жінок і чоловіків спрямована на з'ясування таких трьох основних параметрів: відповідність цільової програми основним викликам часу (зокрема врахування у ній регіональної специфіки); рівень виконання та ефективність заходів у межах цільової програми відповідної області; вплив цільової програми на ситуацію щодо забезпечення рівності жінок і чоловіків у відповідній області [49].

Гендерні освітні центри створено у вищих навчальних закладах України. Зокрема, в Маріупольському державному університеті – Центр гендерних досліджень і освіти, в Київському національному

економічному університеті імені В. Гетьмана – Центр гендерної економічної освіти, в Прикарпатському національному університеті імені В. Стефаника – Центр гендерних студій, в Житомирському державному університеті імені І. Франка – Центр гендерної освіти, в Ужгородському національному університеті – Закарпатський обласний Центр гендерної освіти.

Для проведення гендерних досліджень в Україні на регіональному рівні створено кафедри гендерних студій вищих навчальних закладах. Зокрема, це кафедра гендерних досліджень Національного університету "Острозька академія", кафедра соціальної педагогіки і гендерних студій Сумського державного педагогічного університету імені А.С. Макаренка, кафедра педагогіки та гендерної рівності Тернопільського національного педагогічного університету імені В. Гнатюка, кафедра методики викладання суспільних дисциплін і гендерної освіти Національного педагогічного університету імені М. Драгоманова.

В Україні розроблена *Державна програма забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків на період до 2016 року.* В Програмі основними проявами нерівності жінок і чоловіків в Україні названі:

- великий розрив у кількісному представництві жінок і чоловіків у прийнятті політичних, економічних та соціально важливих рішень, а саме низький рівень представництва жінок у складі Верховної Ради України, серед депутатів обласних рад (12%), районних рад (23%), міських, сільських та селищних рад (28%, 51% та 46% відповідно);
- розрив в оплаті праці жінок і чоловіків, що становить 25%;
- неналежний рівень забезпечення умов для гармонійного поєднання сімейних і професійних обов'язків;
- наявність гендерних стереотипів щодо місця та ролі жінок і чоловіків у суспільстві;
- наявність фактів дискримінації за ознакою статі.

Програмою передбачено три можливі варіанти розв'язання проблеми. Перший варіант передбачає удосконалення законодавства з питань забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків шляхом приведення його у відповідність з міжнародними стандартами та законодавством Європейського Союзу. Другий варіант передбачає формування у суспільстві культури гендерної рівності шляхом заохочення роботодавців до запровадження європейських стандартів рівності співробітників у сфері праці, навчання фахівців з

гендерних питань, впровадження гендерних підходів у систему освіти, проведення інформаційних кампаній за участю засобів масової інформації, закладів культури та навчальних закладів з метою запобігання формуванню стереотипних уявлень про роль жінки і чоловіка. Третій варіант передбачає комплексний підхід до розв'язання проблеми шляхом як удосконалення законодавства з питань забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків, так і формування у суспільстві культури гендерної рівності. Для цього визначено, що необхідно:

- удосконалити нормативно-правову базу у сфері забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків, привести її у відповідність з міжнародними стандартами та законодавством Європейського Союзу;

- створити умови та можливості для паритетної участі жінок і чоловіків у прийнятті політичних, економічних та соціальних рішень;

- удосконалити механізм реагування на факти дискримінації за ознакою статі;

- створити належні умови для забезпечення жінкам і чоловікам можливості суміщати трудову діяльність із сімейними обов'язками;

- підвищити рівень поінформованості населення з питань рівного розподілу сімейних обов'язків та відповідальності між жінками і чоловіками щодо виховання дитини;

- забезпечити включення до навчальних програм стандартів гендерної освіти;

- підвищити рівень компетенції фахівців з питань забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків;

- забезпечити проведення інформаційних кампаній за участю засобів масової інформації, закладів культури та навчальних закладів з метою подолання стереотипних уявлень про роль жінки і чоловіка;

- забезпечити подальшу співпрацю з міжнародними та громадськими організаціями, діяльність яких спрямована на забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків.

З огляду на законодавче та інституціональне забезпечення гендерної політики в Україні та враховуючи результати моніторингу виконання різних її складових, найпріоритетнішими для вирішення гендерними проблемами в державі є: відсутність рівного для чоловіків та жінок доступу до владних та політичних інституцій; дискримінація жінок на ринку праці; побутове насильство над жінками; незадовільний стан здоров'я, висока смертність та низька

тривалість життя чоловіків. Для досягнення вищого рівня гендерної збалансованості в українському суспільстві в таблиці 10.3 запропоновано перелік основних складових визначених проблем, напрямків діяльності для зниження гостроти їх прояву та визначено гендерні індикатори для моніторингу заходів гендерної політики. Визначені індикатори можуть використовуватись для ведення гендерної статистики та проведення гендерного аналізу на державному та регіональному рівнях.

Таблиця 10.3

Напрями діяльності та індикатори для забезпечення гендерної демократії в Україні

Проблеми	Напрями діяльності	Гендерні індикатори
1	2	3
Забезпечення рівного доступу чоловіків та жінок до владних та політичних інституцій		
Низький рівень представництва жінок в найвищих органах державної законодавчої та виконавчої влади. Відсутність дієвої державної стратегії досягнення гендерної рівності в суспільстві.	Розвиток та удосконалення правового забезпечення державної політики гендерного паритету з врахуванням національних особливостей та міжнародного досвіду гендерної законотворчості. Вдосконалення державної стратегії досягнення гендерної рівності. Внесення змін та доповнень до виборчого законодавства та законодавства про державну службу, які б стимулювали розширення представництва жінок в законодавчих та виконавчих органах влади. Активізація діяльності уповноважених з питань забезпечення рівних прав чоловіків і жінок в органах виконавчої влади та місцевого самоврядування.	1. Частка жінок в державних та регіональних органах законодавчої влади. 2. Частка жінок на найвищих керівних посадах у виконавчій владі. 3. Частка жінок, що призначені на керівні посади регіонального рівня та в органи місцевого самоврядування. 4. Частка жінок в найвищих органах законодавчої та виконавчої влади в Україні (Верховній Раді, Кабінеті Міністрів України, органах судової влади). 5. Частка жінок в складі та упралінні політичних партій, рухів. 6. Гендерні відміни електоральних вподобань виборців.

Продовження табл. 10.3

1	2	3
Ліквідація дискримінації жінок на ринку праці		
Низький рівень доходів жінок. Витіснення жінок із робочих місць з високою заробітною платою. Обмежене працевлаштування жінок в сільській місцевості. Обмежений кар'єрний ріст жінок. Обмежений доступ жінок до посад, що передбачають значну відповідальність і високу заробітну плату. Труднощі поєднання сімейних обов'язків і професійної діяльності.	Підвищення оплати праці в соціальних галузях бюджетної сфери економіки з традиційно високою зайнятістю жінок (освіта, охорона здоров'я, культура тощо). Вдосконалення механізму контролю за здійсненням антидискримінаційних норм трудового законодавства. Стимулювання підприємницької діяльності жінок, насамперед, в сільській місцевості. Вдосконалення системи соціальних гарантій одиноким жінкам з дітьми.	1. Співвідношення заробітної плати чоловіків і жінок. 2. Співвідношення доходів жінок і прожиткового мінімуму. 3. Відсоток чоловіків і жінок, що живуть нижче рівня бідності. 4. Рівень безробіття чоловіків і жінок. 5. Тривалість безробіття чоловіків і жінок. 6. Частка жінок та чоловіків з вищою освітою. 7. Співвідношення чоловіків та жінок в керівництві підприємствами за галузями господарства та залежно від доходів підприємств. 8. Частка жінок в малому, середньому і великому бізнесі. 9. Використання гнучких форм зайнятості для жінок.

Продовження табл. 10.3

1	2	3
Зниження негативного впливу соціально-економічних факторів на здоров'я, рівень смертності та тривалість життя чоловіків		
Відсутність в суспільстві розуміння необхідності кризової підтримки чоловіків. Відсутність комплексної державної програми спрямованої на боротьбу із соціальними негараздами. Недостатня робота з профілактики безпеки на робочому місці.	Розробка програми спрямованої на скорочення робочих місць з шкідливими та небезпечними умовами праці. Реалізація програм боротьби з туберкульозом, алкоголізмом, наркоманією. Розвиток кризових центрів для чоловіків.	1. Очікувана тривалість життя чоловіків і жінок. 2. Рівень смертності чоловіків і жінок. 3. Рівень смертності чоловіків і жінок в працездатному віці. 4. Суїцидальна смертність чоловіків і жінок. 5. Частка чоловіків і жінок, що постраждали від нещасних випадків на робочому місці.
Протидія насильству над жінками		
Відсутність надійних гарантій і прав на особисту безпеку жінок, що постраждали від насильства. Недостатня підготовка різних структур (медичних, освітніх, правоохоронних) щодо вирішення проблеми насильства над жінками. Недостатня робота з профілактики та реабілітації жертв насильства. Розгляд насильства в побуті як приватного питання.	Вдосконалення законодавства щодо розробки механізмів ліквідації насильства по відношенню до жінок. Розвиток системи соціальної реабілітації жертв насильства. Забезпечення професійної підготовки та перепідготовки працівників різних структур з питань насильства щодо жінок в побуті і суспільстві. Запровадження інформаційно-просвітницької кампанії з питань гендерної культури в суспільстві.	1. Кількість згвалтувань. 2. Кількість випадків викрадення та торгівлі жінками і чоловіками. 3. Кількість випадків насилля щодо жінок та чоловіків в родині. 4. Частка чоловіків засуджених за насильство над особою. 5. Частка жінок на керівних посадах в правоохоронних органах.

Розділ 11
ГЕНДЕРНА ПОЛІТИКА В СКАНДИНАВСЬКИХ КРАЇНАХ

1. Гендерна політика в Скандинавських країнах

Скандинавські країни є лідерами у досягненні гендерної рівності в усіх сферах життєдіяльності суспільства. Досвід політичної емансипації жінок у Скандинавських країнах має свої особливості, пов'язані з історією, традиціями, партійно-політичними та виборчими системами, державним устроєм і соціальною структурою в державі. Однак, він дозволяє виділити і суттєві спільні риси.

Реформи, що сприяли інтеграції жінок у суспільство, були проведені в Норвегії, Швеції і Фінляндії раніше, ніж в інших країнах. Жінки Фінляндії першими в Європі в 1906 році отримали право брати участь у виборах до парламенту і бути обраними до нього. Норвезькі жінки слідом за жінками Нової Зеландії, Австралії і Фінляндії отримали право голосу в 1913 році. Шведські жінки були допущені до виборів в 1919 році. Однак, процес політичної діяльності жінок протікав досить повільно. У 1949 році частка жінок в парламентах Фінляндії, Швеції та Норвегії становила 12%, 10% та 5%. Але вже в 1966 році вона збільшилася до 17%, 13% та 6% відповідно. Динаміка представництва жінок у Парламентах Скандинавських країн представлена в таблиці 11.1.

Для збільшення представництва жінок в органах законодавчої та виконавчої влади в країнах Скандинавії застосовувалися різноманітні стратегії. Цікава політична технологія була використана жінками Норвегії в кінці 1960-х на початку 1970-х років. Під час виборів ініціативна група жінок в одному з округів викреслювала імена кандидатів-чоловіків для того, щоб жіночі кандидатури могли піднятися у верхню частину списку (згідно норвезьким правилами виборці мають право у своїх бюлетенях змінювати порядок кандидатур в партійних списках). У результаті жінки отримали в муніципалітеті цього округу 24 місця з 43, тобто більше половини [44, с. 278].

Таблиця 11.1

Частка жінок у парламентах Скандинавських країн в 1929-1999 роках

Країна	1929	1949	1966	1977	1984	1990	1999
Норвегія	1	5	8	24	26	35,8	36,4
Фінляндія	3	12	17	23	31	31,5	37,0
Швеція	1	10	13	21	28	38,1	42,7

У всіх Скандинавських країнах склалися державні механізми щодо подолання дискримінації за ознакою статі та забезпечення рівних можливостей для жінок і чоловіків. Ці механізми включають в себе, з одного боку, широку мережу установ і посад, зайнятих просуванням політики гендерної рівності, з іншого, систему антидискримінаційного законодавства. При цьому перші державні органи з рівності, створені ще до того, як були прийняті відповідні закони, сприяли їх розробці та затвердженню в Парламенті. До складу механізмів рівності також входять фінансування та організаційна підтримка державою мережі гендерних досліджень, що створена в кожній країні.

Виникнення державних інститутів рівного статусу в Скандинавії датується початком 1970-х років. У 1972 році в Норвегії на базі Ради з питань заробітної плати була створена Рада з рівного статусу. У тому ж році були створені Ради з питань рівності у Фінляндії й Швеції. Всі вони організовувалися як консультативні органи при урядах та парламентах і були покликані привернути увагу суспільства до проблеми гендерної дискримінації. До кінця 1970-х років у структурі та характері діяльності цих органів трьох країн не було відмін, але надалі національні відмінності збільшувалися.

Проілюструємо діяльність державних інституціональних структур з гендерної рівності на прикладі Ради з питань рівності у Фінляндії. Вона призначається урядом на термін у три роки з тих кандидатур, які запропоновані політичними партіями. До Ради входять тринадцять членів, які повинні пропорційно представляти всі великі політичні партії. Голова Ради та його заступник повинні обов'язково бути членами Парламенту Фінляндії. Обов’язками Ради з питань рівності є наступними: брати участь в підготовці реформ і

законів, що сприяють поширенню гендерної рівності у суспільстві, координувати дослідницьку діяльність з гендерних питань; здійснювати контроль над проведенням в життя принципу гендерної рівноправності; знайомитися з ситуацією щодо гендерної рівноправності в інших країнах і здійснювати співпрацю з ними.

У сферу діяльності Ради з питань рівності у Фінляндії потрапило дослідження становища жінок на виробництві та в сім'ї, в промисловості, в сільському господарстві, у сфері освіти, в парламенті і муніципальних радах, в адміністративних органах національного та місцевого рівня. Результати цих досліджень, що виявили картину гендерної дискримінації у фінському суспільстві, отримали широкий розголос і прискорили підготовку і проведення реформ в галузі гендерної рівноправності [101, с. 100].

Визначальну роль в процесі створення механізмів гендерної рівності у Фінляндії, Норвегії та Швеції відіграло ухвалення законів про рівність статей. У всіх Скандинавських країнах були прийняті плани щодо досягнення гендерної рівності. Перший урядовий план Норвегії на 1981 -1985 роки поширювався на сфери освіти та праці, наступні носили комплексний характер. У Швеції закон про гендерну рівність був схвалений парламентом в 1988 році. У Фінляндії план просування гендерної рівності на основі Пекінської платформи дій був прийнятий урядом в 1997 році. Хоча у всіх скандинавських країнах ці плани переслідували одну й ту ж мету, стратегії для її досягнення обиралися різні [104].

Наступним етапом після створення консультативних рад з гендерної рівності було впровадження інститутів контролю над виконанням законів з гендерної рівності.

Норвегія була першою країною в світі, яка в 1979 році призначила Омбудсмена – уповноваженого з гендерної рівності та апеляційну Комісію для розгляду питань, пов'язаних з гендерною рівністю. Швеція ввела посаду Омбудсмена і створила аналогічну комісію у 1980 році, Фінляндія в 1987 році. У всіх трьох країнах головним завданням Омбудсмена є контроль за дотриманням законодавства про рівність статей та інформування громадськості про відповідні вимоги закону. Омбудсмени домагаються добровільного виконання законів про гендерну рівність і не мають повноважень накладати будь-які покарання, у тому числі штрафи. У разі відмови дотримуватися закону, Омбудсмени звертаються до апеляційних комісії, які можуть заборонити якісь дії або вимагати прийняття

певних заходів. Практика показала, що в більшості випадків Омбудсменам вдається самостійно вирішувати спірні питання.

При спільності цілей цих посадових осіб та пов'язаних з ними комісій у Скандинавському регіоні, в їх діяльності існують певні відмінності. Так, у Норвегії у функції Омбудсмена та апеляційної комісії не входить розгляд гендерних конфліктів, пов'язаних з колективними угодами між профспілками і підприємцями. Конфлікти такого роду потрапляють у відання Суду з трудових відносин. Та ж ситуація існує в Швеції. На відміну від Норвегії та Швеції, в Фінляндії повноваження Омбудсмена можуть бути поширені і на колективні угоди [46, с. 153].

Органи рівного статусу в скандинавських країнах поширилися аж до урядового рівня, включаючи введення посад міністрів з питань рівності, що не є членами Кабінету (у Швеції в 1976 році, у Фінляндії – у 1980 році). У Норвегії в 1997 році при коаліційному уряді запроваджено посаду заступника прем'єр-міністра, відповідального за питання гендерної рівності. Проте спеціальних автономних міністерств з питань гендерної рівності не існує ні в одній із Скандинавських країн. Відповідні міністри та пов'язані з ними групи співробітників примикають до якихось іншим міністерствам, причому їхнє місце розташування може варіюватися.

У Норвегії в 1978 році за ініціативою Парламенту був створений відділ рівного статусу та сім'ї при Міністерстві споживання і сім'ї. У 1994 році він був перейменований у відділ гендерної рівності при Міністерстві у справах сім'ї та дітей. У Швеції Уряд виходить з того, що всі міністри кабінету зобов'язані займатися проблемами гендерної рівності у довіреній їм сфері. Однак і там був створений особливий урядовий відділ з питань рівності, в функції якого входить підготовка урядових рішень, координація політики з питань рівності і виступ з ініціативами проведення реформ. Він працює під егідою Міністерства охорони здоров'я і соціальних проблем. У Фінляндії міністр з питань рівності долучався в кінці 1990-х років до Міністерства із соціальних питань і охорони здоров'я. На відміну від Норвегії та Швеції він не має в своєму розпорядженні спеціального апарату на рівні Уряду для виконання покладених на нього обов'язків. Ці функції належать до сфери діяльності Ради з питань рівності

У Норвегії уряд на чолі з першою в Скандинавії жінкою прем’єр-міністром Г. Г. Брундтланд прийшов до влади у 1981 році, однак проіснував лише кілька місяців. Починаючи з 1986 року, коли

було сформовано другий уряд на чолі з Г. Г. Брундтланд, жоден норвезький Кабінет Міністрів не включав менше 42% міністрів-жінок. Найчастіше їм доручалися найпрестижніші посади – міністрів закордонних справ, фінансів, юстиції. Після того, як Г. Г. Брундтланд на посаді Прем'єра замінювали чоловіки, частка жінок на міністерських постах навіть дещо зростала. Тобто зміни, які відбулися у гендерному складі вищого керівництва країни, мали незворотній характер.

Скандинавські жінки опинилися серед перших у світі за досягненнями не лише в політиці та державному управлінні, а й у ряді інших сфер суспільного життя. Наприклад, жінки були допущені на посаду священиків в Норвегії в 1952 році, в Швеції – в 1958 році, у Фінляндії – у 1988 році. Раніше, ніж в інших країнах, у Швеції, Норвегії та Фінляндії було прийнято законодавство, яке встановлює рівну оплату за однакову працю чоловіків і жінок. І це не входить в суперечку з тим, що в Швеції в правліннях великих компаній чоловіки складають 95% директорів, що у шведських університетах 93% професорів – чоловіки, що чоловіками є всі єпископи Шведської церкви.

У Норвегії з 2003 року запровадили квоту на представництво жінок у керівництві підприємств. Нині їхня частка на керівних посадах перевищує 40%. Цей досвід Норвегії з 2007 року запровадили в Іспанії, з 2011 року – у Франції. Так, згідно з рішенням Парламенту Франції до 2017 року ради директорів підприємств на 40 відсотків складатимуться з жінок. Це стосується 650 підприємств, які є членами біржі, а також фірм, що мають у штаті понад 500 працівників чи прибутки обсягом понад 50 мільйонів євро. Реалізація заходу відбуватиметься в два етапи, на першому з яких до 2014 року підприємства повинні підняти квоти на жінок у своєму керівництві до 20 відсотків [90, с. 25].

2. Гендерні співвідношення у Фінляндії

Досягнення гендерної рівності у Фінляндії пов’язане із проектом здійснення Скандинавської моделі держави соціальної рівності та соціальної справедливості. Політична емансипація жінок, з одного боку, і створення державного механізму гендерної рівності, з іншого,

забезпечили у Фінляндії та Скандинавських країнах можливість досягнення гендерного паритету.

Президентом Фінляндії з 2000 по 2012 роки була жінка – Т. Халонен. В Уряді Фінляндії на чолі з Е. Ахо із 18 міністрів сім були жінками. В Уряді М. Ванханена із 19 міністрів 12 жінок – міністри юстиції, внутрішніх справ, міграції та європейських справ, освіти, сільського та лісового господарства, транспорту, комунікацій, праці, охорони довкілля, соціальних справ та здоров'я, медичного та соціального обслуговування, державного управління та локальних урядів. Тобто портфелі міністрів на 63,2% належали жінкам. Серед депутатів парламенту жінки складають 42%. За результатами виборів до Європарламенту 2004 року серед фінських представників жінки склали 35,7% при загальній їх частці серед членів Європарламенту 27,9%. В Європейському Центральному Банку Фінляндію також представляла жінка.

Це стало можливим в результаті того, що фінські жінки в 1906 році першими в Європі та третіми в світі (після Нової Зеландії та Австралії) отримали право брати участь у виборах до парламенту. Наступного року Фінляндія стала першою країною, яка надала жінкам право бути обраними до державних органів влади. Перші 19 жінок стали депутатами Парламенту і становили 9,5 % від депутатського складу. У 1926 році вперше у Фінляндії жінка зайняла посаду міністра та заступника міністра (М. Сілланпяя). У 1945 році керівником фракції Демократичний союз народу Фінляндії стала жінка (Х. Куусінен). У 1990 році Е. Рен стала першою в світі жінкою-міністром оборони. Р. Уоскайнен очолювала парламент в 1994 році. Вперше жінка стала прем'єр-міністром Фінляндії у 2003 році (А. Яяттеенмякі).

У 1959 році у Фінляндії було створено Раду з питань рівності як консультативний орган при Уряді і парламенті. Одночасно функціонувало бюро рівності. У 1980 році у Фінляндії було введено посаду міністра з питань рівності чоловіків і жінок, який не є членом Кабінету Міністрів, а входить до складу міністерства соціальних проблем та охорони здоров'я. А вже у 1986 році у Фінляндії було ухвалено Закон про рівність статей, в якому задекларовані їх рівні можливості у сфері освіти, професійної підготовки, при прийомі на роботу та оплаті праці. У 1995 році цей закон був доповнений положенням про представництво кожної статі серед членів

державних і муніципальних органів, які займаються розробкою і прийняттям рішень, в кількості не менше 40% [101, с. 101].

На муніципальних виборах 1996 року Рада з питань рівності звернулася до політичних партій із закликом використовувати принцип гендерного паритету при висуванні кандидатур, який вимагав рівномірного розподілу фінансової підтримки серед кандидатів обох статей. Ці вибори характерні тим, що жінки, які становлять 52% жителів Фінляндії, голосували більш активно, ніж чоловіки. У результаті частка жінок у муніципальних радах досягла 31,4%. Значним було зростання представництва жінок в міських муніципалітетах. У Гельсінкі воно досягло 45,9%, Тампере – 44,8%.

Демографічні проблеми у Фінляндії відсутні. У віковій структурі населення частка дітей і підлітків переважає частку людей віком 65 років і більше (16,9% та 16,4% відповідно). Середня тривалість життя у Фінляндії – 78,7 років, чоловіків – 75,2 років, жінок – 82,3 років. Середній вік населення складає 41,6 років, в т. ч. чоловіків 40,1 років, а жінок 43,1 років. На це вплинула не лише соціально-економічна стабільність в державі і високий рівень життя населення. Відсутність проблем також зумовлена і демографічною політикою держави. У Фінляндії існує система материнських відпусток (105 днів), відпусток для батька (від 6 до 18 днів) та батьківських відпусток (158 днів, які використовуються матір'ю або батьком). Фінляндія першою у світі у 1978 році ввела відпуску для батька по догляду за дитиною. Під час цієї відпустки допомога складає 66% від суми звичайного прибутку батька. Держава також виплачує допомогу по догляду за дітьми матері чи батьку, якщо хтось із них має бажання залишатися дома з дитиною, доки їй не виповниться 3 роки. У батьків малолітніх дітей також є можливість працювати скорочений робочий день аж до закінчення дитиною першого шкільного семестру. Всі ці заходи ілюструють спробу держави виділити роль чоловіка, батька в сім'ї, тобто спрямовані на забезпечення гендерної рівності при народженні і вихованні дітей.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Артемьева Е. Ю.* Основы психологии субъективной семантики / Артемьева Е. Ю. ; [под. ред. И. Б. Ханиной]. – Москва. : Наука; Смысл, 1999. – 350 с.
2. *Ахаладзе М. Г.* Права працюючих жінок в Україні / [Ахаладзе М. Г., Ахаладзе Т. Ю., Кострица В. І., Лібанова Е. М., Луценко Є. М.]. Державний комітет України у справах сім'ї та молоді; Український ін-т соціальних досліджень / О. О. Яременко (голова ред. кол.). – К. : УІСД, 1999. – 160 с.
3. *Балакірєва О. М.* Гендерний аналіз ціннісних орієнтацій в українському суспільстві / О. М. Балакірєва // Формування гендерного паритету в контексті сучасних соціально-економічних перетворень : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 5-7 груд. 2002 р.). – К. : Державний ін-т проблем сім'ї та молоді, 2002. – С. 22–24.
4. *Батиченко С. П.* Географічні аспекти захворюваність населення України / С. П. Батиченко // Економічна та соціальна географія: наук. зб. – 2011. – Вип. 62. – С. 119–125.
5. *Бевериджс Ф.* Стратегія рівності і процес формування політики: засоби, що ведуть до мети. Гендер і державна політика / Бевериджс Ф., Нот С., Стівен К. – К. : Основи, 2004. – С. 277–312.
6. *Берн І.* Гендерная психология / І. Берн. – Санкт-Петербург : Прайм-Еврознак, 2002. – 320 с.
7. *Беш С. Л.* Линзы гендера: Трансформация взглядов на проблему неравенства полов / С. Л. Беш. – Москва. : Российская политическая энциклопедия, 2004. – 336 с.
8. *Бова А. А.* Кримінологія гендера: дослідження подружнього насильства / А. А. Бова // Український соціум. – 2004. – № 2(4). – С.13–20.
9. *Богиня Д.* Соціально-трудові відносини в Україні в контексті організації оплати праці та регулювання доходів / Д. Богиня // Україна: аспекти праці. – 2003. – № 7. – С. 3–8.
10. *Бойченко Е.* Вплив демографічних чинників на функціонування ринку праці / Е. Бойченко // Україна: аспекти праці. – 2007. – № 8. – С. 24–29.
11. *Бойченко Е. Б.* Гендерні аспекти зайнятості та оплати праці в економіці України / Е. Б. Бойченко // Демографія та соціальна економіка. – 2007. – № 2. – С. 198–208.
12. *Брич В. Я.* Трансформація ринку праці та проблеми підвищення життєвого рівня населення: методологія, практика, шляхи вирішення / В. Я. Брич. – Тернопіль : Економічна думка, 2003. – 376 с.
13. *Верега С.* Жінки у системі соціально-трудових відносин в Україні / С. Верега // Україна: аспекти праці. – 2000. – № 8. – С. 27–32.
14. *Вілкова О. Ю.* Гендерні дослідження: [навч. посіб.] / О. Ю. Вілкова. – К. : ІПК ДС ЗУ, 2008. – 55 с.
15. *Возьний К.* Гендерні аспекти зайнятості: українські реалії і світовий досвід

/ Казимир Возьний // Вісник Тернопільського національного економічного університету. – Тернопіль. – 2009. – № 1. – С. 69–80.
16. *Волков О. В.* Ринок праці : [навч. посіб.] / О. В. Волков. – К. : Центр учбової літератури, 2007. – 624 с.
17. *Ворона М.* Надання рівних можливостей жінкам та чоловікам у сфері праці / М. Ворона // Україна: аспекти праці. – 2009. – № 6. – С. 38–40.
18. *Впровадження* гендерних підходів / ПРООН. – К., 2002. – 46 с.
19. *Гаєвська Н. С.* Соціальні фактори поширення бідності (на прикладі Луганської області) / Н. С. Гаєвська // Економічна та соціальна географія: наук. зб. –2011. – Вип. 63. – С. 92–101.
20. *Галицький В. М.* Поведінкові стратегії на ринку праці України / В. М. Галицький, Ю. О. Привалов, Г. І. Чепурко. – К. : Фоліант, 2005. – 227 с.
21. *Галустян Ю. М.* Деякі аспекти гендерної ідентифікації та соціалізації особистості / Ю. М. Галустян, В. П. Новицька // Український соціум. – 2004. – № 1(3). – С. 7–13.
22. *Гендерна* оцінка соціально-демографічної політики в Україні [за ред. Е. М. Лібанової]. – К. : Ін-т демографії та соціальних досліджень НАН України, 2007. – 34 с.
23. *Гендерна* політика в Україні. Методичний посібник для державних службовців, представників органів місцевого самоврядування та ЗМІ / [упоряд. О. Плахотнік, І. Лазарук]. – Х. : Райдер, 2007. – 44 с.
24. *Гендерна* та вікова дискримінація на ринку праці в Україні: порівняльний аналіз законодавства, дослідження та моніторинг, досвід громадського представництва / [Поцюрко Р. І., Трохим І. Б., Федькович Г. В., Чумало М. С.]. – Львів. : ВЛП, 2006. – 204 с.
25. *Гендерний* аналіз українського суспільства / Програма розвитку Організації Об'єднаних Націй. – К. : ПРООН, 1999. – 293 с.
26. *Гендерний* паритет в умовах розбудови сучасного українського суспільства [Алексєєва Г. Балакірєва О. Бондаровська В. та ін.]; – [2-е вид., доп. і уточн.]. – К. : Український інститут соціальних досліджень, 2003. – 129 с.
27. *Гендерний* підхід: історія, культура, суспільство / [під ред. Ліліани Гентош, Оксани Кісь]. – Львів. : ВНТЛ-Класика, 2003. – 254с.
28. *Гендерний* портрет українського суспільства. Аналітичне дослідження / [під ред. Н. Світало, В. Павленко]. – Суми : СумДУ, 2009. – 58 с.
29. *Гендерний* розвиток в Україні: Реалії і перспективи / ПРООН. – К. : Логос, 2003. – 103 с.
30. *Гендерні* аспекти державної служби : [монографія] / [кол. авт. М. І. Пірен, Н. В. Грицяк, Т. Е. Василевська та ін.]. – К. : Вид-во Соломії Павличко "Основи", 2002. – 335 с.
31. *Гендерні* стереотипи та ставлення громадськості до гендерних проблем в українському суспільстві / [упоряд. Ю. І. Саєнко]. – К. : Програма розвитку ООН в Україні, Програма рівних можливостей ПРООН, Інститут соціології НАН України, Центр соціальної експертизи, 2007. – 142 с.
32. *Географический* энциклопедический словарь: Географические названия /

[гл. ред. В.М. Котляков]. – 3-е изд., доп. – М. : Большая Российская энциклопедия, 2003. – 903 с; карт.
33. *Георгізова І.* Роль жіночих організацій у вирішенні соціально-економічних проблем / Ірина Георгізова // Політичний менеджмент. – 2006. – № 1(16). – С. 45–59.
34. *Герасименко Г. В.* Гендерні особливості рівня життя українського населення / Г. В. Герасименко // Формування гендерного паритету в контексті сучасних соціально-економічних перетворень : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 5-7 груд. 2002 р.). – К. : Державний ін-т проблем сім'ї та молоді, 2002. – С. 52–54.
35. *Герасименко Г. В.* Гендерні аспекти соціальної політики в Україні : [монографія] / Герасименко Г. В. – Умань, 2008. – 250 с.
36. *Герасимчук З.* Комплексна оцінка рівня сталого розвитку регіонів України / З. Герасимчук // Економіка України. – 2002. – № 2. – С. 34–42.
37. *Глосарій* основних гендерних понять. – Женева : Міжнародне бюро праці, 2007. – 11 с.
38. *Голіков А. П.* Вступ до економічної в соціальної географії : [підруч.] / А. П. Голіков, Я. Б. Олійник, А. В. Степаненко. – К. : Либідь, 1996. – 320 с.
39. *Головащенко І. О.* Гендерний підхід в системі освіти: узгодження національного досвіду з міжнародними стандартами / Ірина Олегівна Головашенко // Гуманізм та освіта : зб. матеріалів VIII між нар. наук.-практ. конф. (Вінниця, 19-21 верес. 2006 р.). – Вінниця : Вид-во ВНТУ "УНІВЕРСУМ – Вінниця", 2006. – С. 41–43.
40. *Горностай П. П.* Гендерний розвиток та гендерна ідентичність особистості, особливості чоловічої та жіночої соціалізації / П. П. Горностай // Гендерні студії: освітні перспективи. – К. : ПЦ "Фоліант", 2003. – С. 5–21.
41. *Горностай П. П.* Основи теорії гендеру : [навч. посіб.] / П. П. Горностай. – К. : К.І.С., 2004. – С. 132–156.
42. *Громадський* моніторинг державної програми з утвердження гендерної рівності в українському суспільстві (до 2010) / [Л. Магдюк, О. Ярош, Т. Іваніна та ін.]; за ред. М. Алєксєєнко. – К. : Жіночий консорціум України, 2011. – 36 с.
43. *Гуцалова І. В.* Суспільно-географічна концептуалізація якості життя населення / І. В. Гукалова // Регіон-2007: стратегія оптимального розвитку : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. – Х., 2007. – С. 33–36.
44. *Дармограй Н.* Культура гендерної рівності в політиці / Надія Дармограй // Збірник наукових праць Української академії державного управління при Президентові України. – 2001. – № 2. – С. 276–283.
45. *Дахно І. І.* Англо-український географічний глосарій: [навч. посіб.] / І. І. Дахно. – К. : Центр учбової літератури, 2007. – 390 с.
46. *Дашковська О.* Державно-правові механізми забезпечення гендерної рівності в Скандинавських країнах / О. Дашковська // Вісник Академії правових наук України. — 2007. – № 3. – С. 150–157.
47. *Дембицька Н. М.* Психосемантичне дослідження політичних уявлень

студентів / Н. М. Дембицька // Проблеми загальної та педагогічної психології. – К. : "ГНОЗИС", 2002. – Т. IV, ч. 7. – С. 48–53.
48. *Демографічна* криза в Україні: причини та наслідки : дослідження / Е. М. Лібанова [та ін.] ; ред. С. І. Пирожков. – К. : ІВЦ. Держкомстат України, 2003. – 230 с.
49. *Державна* програма з утвердження гендерної рівності в українському суспільстві на період до 2010 року: затв. постановою Кабінету Міністрів України від 27 груд. 2006 р. №1834 // Офіційний вісник України. – 2007. – № 1. – С. 92–99.
50. *Джаман В. О.* Регіональні системи розселення: демографічні аспекти / В. О. Джаман. – Чернівці : Рута, 2003. – 392 с.
51. *Діти*, жінки та сім'я в Україні : стат. збірн. – К. : Держкомстат України. – 353 с.
52. *Економічний* енциклопедичний словник. Т. 1 / [за ред. С. В. Мочерного]. – Львів: Світ, 2006. – С. 128.
53. *Енциклопедія* сім'ї та молоді / Державний інститут сімейної та молодіжної політики. – К. : ДІСМП, 2007. – С. 245–247.
54. *Каховська В. Л.* Проблеми збереження демографічного потенціалу сільських територій у регіонах України / В. Л. Жаховська // Регіон-2007: стратегія оптимального розвитку : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. – Х., 2007. – С. 107–110.
55. *Жінки* та чоловіки на ринку праці України. Порівняльне дослідження України та ЄС. – К. : ВАІТЕ, 2011. – 32 с.
56. *Зубаревич Н. В.* Социальное развитие регионов России: проблемы и тенденции переходного периода / Н. В. Зубаревич. – Москва, 2007. – 264 с.
57. *Інвестиційний* клімат в Україні: яким його бачить бізнес. – IFC, 2009. – С. 32–139.
58. *Іщук С. І.* Розміщення продуктивних сил і територіальна організація виробництва : [навч. посіб.] / С. І. Іщук. – К. : Вид. Паливода А. В., 2002. – 260 с.
59. *Іщук С. І.* Сучасні методи суспільно-географічних досліджень та їх гносеологічне значення / С. І. Іщук, О. В. Гладкий // Економічна та соціальна географія: наук. зб. –2011. – Вип. 62. – С. 17–24.
60. *Кікінеджі О. М.* Формування гендерної культури молоді / О. М. Кікінеджі, О. Б. Кізь // Практична психологія та соціальна робота. – 2007. – № 8. – С. 64–69.
61. *Кіммел М. С.* Гендероване суспільство / М. С. Кіммел. – К. : Сфера, 2004. – 336 с.
62. *Кісь О.* Моделі конструювання гендерної ідентичності жінки в сучасній Україні / О. Кісь // Незалежний культурологічний часопис "Ї". – 2003. – № 27. – С. 37–58.
63. *Конкурентоспроможність* робочої сили в системі соціально-трудових відносин : [монографія] / [Д. П. Богиня, Г. Т. Куліков, Л. С. Лісогор та ін.]; ред.-видав. гр. Л. Г. Томіліна, І. В. Нестеренко. – К., 2003. – 214 с.

64. *Концепція* державної програми з утвердження гендерної рівності в українському суспільстві на 2006-2010 роки : схвалено розпорядженням КМ України від 5 лип. 2006 р. №384-р // Офіційний вісник України. – 2006. – № 27. – С. 109–111.
65. *Кошулько О.* Проблеми управління та гендерні особливості накопичення людського капіталу: національний аспект / О. Кошулько // Україна: аспекти праці. – 2010. – № 4. – С. 31–35.
66. *Кресіна І.* Реформування виборчої системи України: гендерні аспекти / І. Кресіна, О. Ярош // Вісник Центральної Виборчої Комісії. –2007. – № 2(8). – С. 45–52.
67. *Кривець О. О.* Гендерна географія як напрям зарубіжних досліджень / Ольга Кривець // Шевченківська весна : матеріали Міжнародної міждисциплінарної науково-практичної конференції студентів, аспірантів та молодих вчених. – К., 2010. – Вип. VIII. – С.154–156.
68. *Кривець О. О.* Суспільно-географічний гендерний аналіз ринку праці в Україні / О. О. Кривець // Економічна та соціальна географія: наук. зб. – 2011. – Вип. 62. – С. 110–117.
69. *Кривець О. О.* Регіональні особливості гендерних співвідношень в науково-освітній сфері України / О. О. Кривець // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 4. Географія і сучасність. – 2011. – Вип. 14 (26). – С. 189–197.
70. *Кривець О. О.* Гендерні співвідношення та основні тенденції зайнятості на ринку праці України та країн ЄС / О. О. Кривець // Матеріали 9-ї Міжнародної міждисциплінарної науково-практичної конференції молодих вчених „Шевченківська весна 2011”. – К., 2011. – С.162–163.
71. *Кривець О. О.* Освітні аспекти гендерних досліджень в Україні / О. О. Кривець // Географічні проблеми розвитку продуктивних сил України: матеріали науково-практичної конференції. – 2011. – С. 62–64.
72. *Кулачек О.* Роль жінки у державному управлінні: старі образи, нові обрії / Ольга Кулачек. – К. : Вид-во Соломії Павличко “Основи”, 2005. – 301 с.
73. *Курило І. О.* Соціально-економічна структура населення: еволюція, сучасність, трансформації / І. О. Курило. – К. : Інститут демографії та соціальних досліджень НАН України, 2006. – 470 с.
74. *Куценко В. І.* Сфера охорони здоров’я: соціально-економічні та регіональні аспекти. / В. І. Куценко, Г. І. Трілленберг. – К. : Воля, 2005. – 366 с.
75. *Лабінська Г. М.* Жіноче населення регіону: суспільно-географічні аспекти (на матеріалах Львівської області): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. геогр. наук: спец. 11.00.02 економічна та соціальна географія / Г. М. Лабінська. — Львів, 2007. — 20 с.
76. *Лабінська Г.* Історія суспільно-географічного дослідження жіночого населення / Г. Лабінська // Вісник Львіського університету. Серія географія. – 2009. – Вип. 36. – С. 214–221.
77. *Лабур О. В.* Історіографічний абрис гендерних відносин в Україні : [монографія] / О. В. Лабур. – К. : КНУ-БА, 2007. – 107 с.

78. *Лабур О.* Історіографічні аспекти взаємовідносин гендеру і націотворення в Україні / О. Лабур // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 6. Історичні науки: зб. наук. праць. – 2008. – Вип. 6. – С 59–65.
79. *Лавріненко Н.* Гендерний аспект соціально-економічного статусу / Н. Лавріненко // Українське суспільство – 2003. Соціологічний моніторинг / [за ред. В. Ворони, М. Шульги]. – К. : Ін-т соціології НАН України, 2003. – С. 97–105.
80. *Лавріненко Н. В.* Гендерна динаміка соціально-економічного статусу / Н. В. Лавріненко // Українське суспільство 1992–2004. Моніторинг соціальних змін. / [за ред. В. Ворони, М. Шульги]. – К. : Ін-т соціології НАН України, 2004. – С. 81–89.
81. *Лавріненко Н. В.* Гендерні відносини на селі / Н. В. Лавріненко // Українське суспільство 1992–2006. Соціологічний моніторинг / [за ред. В. Ворони, М. Шульги]. – К. : Ін-т соціології НАН України, 2006. – С. 86–91.
82. *Шевченко К. Б.* Гендерна політика в Україні: визначення, формування, управління / К. Б. Левченко. – Х. : Вид-во Нац. ун-ту внутр. справ, 2003. – 344 с.
83. *Лібанова Е. М.* Ринок праці : (Соціально-демографічні аспекти) / Е. М. Лібанова. – К., 1996. – 132 с.
84. *Лібанова Е. М.* Доступ жінок до ринку праці: ситуація сьогодення й можливості розширення / Е. Лібанова, О. Макарова // Національна тристороння конференція "Жінки на ринку праці України", – К., 1998. – 210 с.
85. *Лібанова Е.* Ринок праці та соціальний захист : навчальний посібник із соціальної політики / Елла Лібанова, Олена Палій. – К. : Основи, 2004. – 491 с.
86. *Ліанова Е.* Гендерна диференціація доходів населення України / Е. Лібанова // Політика і час. – 2007. – № 3. – С. 36–40.
87. *Лобанова Л. С.* Гендерний аналіз сфери науково-технологічної діяльності / Л. С. Лобанова // Формування гендерного паритету в контексті сучасних соціально-економічних перетворень : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 5-7 груд. 2002 р.). – К. : Державний ін-т проблем сім'ї та молоді, 2002. – С. 120–123.
88. *Людський* розвиток регіонів України: аналіз та прогноз : [монографія] / [ред. Е. М. Лібанова]. – К. : Ін-т демографії та соціальних досліджень НАН України, 2007. – 327 с.
89. *Майор М.* Гендерні стереотипи і торгівля жінками / Марина Майор // Соціальна психологія. – № 2(40). – 2010. – С. 106–111.
90. *Макарова А. Г.* Політика рівних можливостей: аналіз моделей прийнятих в світі та стан гендерної політики в Україні / Антоніна Григорівна Макарова // Тези наукової конференції в рамках Всеукраїнського гендерного освітнього форуму. Через освіту до рівності (Київ 17-18 лют. 2010 р.). – К., 2010. – С. 24–27.
91. *Мамай Н.* Гендерні чинники у сфері управління соціальними процесами /

Наталія Мамай // Соціальна психологія. – 2011. – № 1(45). – С. 124–133.
92. *Марценюк Т.* Стан гендерної рівності в Україні: міжнародний аспект / Т. О. Марценюк // Наукові записки НаУКМА. Соціологічні науки. – 2007. – Т. 70. – С. 53–59.
93. *Марценюк Т.* Гендерні аспекти сфери зайнятості в Українському суспільстві (згідно з опитуванням ISSP 2009 року) / Т. О. Марценюк // Методологія, теорія та практика соціологічного аналізу сучасного суспільства. – 2010. – Вип. 16. – С. 328–333.
94. *Мезенцев К. В.* Регіональне прогнозування соціально-економічного розвитку / К. В. Мезенцев. – К. : ВПЦ "Київський ун-т", 2004. – 84 с.
95. *Мезенцев К. В.* Суспільно-географічне прогнозування регіонального розвитку : [монографія] / К. В. Мезенцев. – К. : Видавничо-поліграфічний центр "Київський університет", 2005. – 253 с.
96. *Мезенцев К.* Проблеми та перспективи української суспільної географії XXI століття / Костянтин Мезенцев // Часопис соціально-економічної географії. – Х., 2008. – Вип. 5 (2). – С. 23–31.
97. *Мезенцев К.* Регіональна соціальна безпека в Україні / К. В. Мезенцев, Н. І. Мезенцева // Економічна та соціальна географія: наук. зб. – 2001. – Вип. 51. – С. 121–128.
98. *Мезенцева Н. І.* Суспільно-географічний аналіз ринку праці в Україні / Н. І. Мезенцева // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Географія. – 2005. – № 51. – С. 32–34.
99. *Мезенцева Н. І.* Суспільно-географічні аспекти гендерних досліджень / Н. І. Мезенцева, О. О. Кривець // Економічна та соціальна географія: наук. зб. – 2010. – Вип. 60. – С. 37–42.
100. *Мезенцева Н. І.* Гендерні аспекти демографічних процесів в регіонах України / Наталія Мезенцева, Ольга Кривець // Часопис соціально-економічної географії. – Х., 2011. – Вип. 10 (1). – С. 96–101.
101. *Мезенцева Н. І.* Досвід Фінляндії щодо інтеграції України у Європейський гендерно збалансований простір / Н. І. Мезенцева, О. О. Кривець // Проблеми розвитку прикордонних територій та їх участі в інтеграційних процесах : матеріали VII міжнародної наук.-практ. конф. (Луцьк 14-15 жовт. 2010 р). – 2010. – С. 99–101.
102. *Мезенцева Н. І.* Гендерна географія як новий напрям суспільно-географічних досліджень в Україні / Н. І. Мезенцева // Регіональні проблеми України : географічний аналіз та пошук шляхів вирішення : зб. наук. праць. – Херсон: ПП Вишемирський, 2009. – С. 315–321.
103. *Мельник Т. М.* Гендерна експертиза українського законодавства: сутність, необхідність та методологічні основи / Мельник Т. М. – К. : Логос, 2001. – 48 с.
104. *Мельник Т. М.* Міжнародний досвід гендерних перетворень : закони зарубіжних країн з гендерної рівності / Мельник Т. М. – К. : Логос, 2004. – 320 с.

105. *Мельник Т.* Час обирати жінок: гендерний аналіз виборів 2006 року в Україні / Тамара Мельник, Лариса Кобелянська. – К. : К.І.С., 2006. – 70с.
106. *Методологія* та методика визначення інтегральних соціальних показників / Відп. Ред. Ю. І. Саєнко. – К. : Інститут соціології НАНУ, 2004. –372 с.
107. *Митина О. В.* Психосемантический анализ имиджа государства: реконструкция и измерение / О. В. Митина, В. Ф. Петренко // Психологический журнал, – 2009. – Т. 30, № 3. – С. 16–27.
108. *Моніторинг* стану виконання законодавства України щодо протидії насильству в сім'ї. 2001–2011 роки / [О. М. Бандурка, О. Ф. Бондаренко, В. О. Брижик, та ін.]; заг. ред. О. М. Бандурки, К. Б. Левченко;. – Х. : Видавництво "Права людини", 2011. – 240 с.
109. *Нємець Л. М.*, Олійник Я. Б., Нємець К. А. Просторова організація соціально-географічних процесів в Україні: [монографія] / Л. М. Нємець, Я. Б. Олійник, К. А. Нємець. – Х. : РВВ ХНУ, 2003. – 160 с.
110. *Нємець Л. М.* Гендерні проблеми сучасної України: соціально-економічні аспекти / Людмила Нємець, Олена Ткаченко // Часопис соціально-економічної географії. – 2008. – Вип. 5 (2). – С. 156–160.
111. *Нікітіна І. В*. Взаємодія ринку освіти і ринку праці як стратегічна складова науково-технологічної сфери національної безпеки України: гендерний аспект / І. В. Нікітіна // Актуальні проблеми економіки. – 2009. – № 9. – С. 180–189.
112. *Общая* декларация прав человека / Международные акты о правах человека. Сборник документов. – Москва. : Издательская группа НОРМА-ИНФРА, 1999. – 784 с.
113. *Олійник Я. Б.*, Степаненко А. В. Вступ до соціальної географії : навч. посіб. / Я. Б. Олійник, А. В. Степаненко. – К., Знання, 2000. – 204 с.
114. *Онікієнко В. В*. Розвиток ринку праці України: тенденції та перспективи / В. В. Онікієнко, Л. Г. Ткаченко, Л. М. Ємельяненко ; ред. В. В. Онікієнко – К., 2007. – 286 с.
115. *Онопрієнко Л.* Гендерні відносини у сім'ї і суспільстві / Лілія Онопрієнко // Соціальна психологія. – 2009. – № 2(34). – С. 152–159.
116. *Організаційні* та правові елементи інституційного механізму забезпечення гендерної рівності в Україні. – Запоріжжя : Друкарський світ, 2011. – 140 с.
117. *Павленко Ю. О.* Завдання у сфері попередження гендерного насильства / Ю. О. Павленко // Кримінальне право України. – 2006. – № 11. – С. 47–55.
118. *Паламарчук М. М.* Економічна і соціальна географія України з основами теорії : [навч. посіб.] / М. М. Паламарчук, О. М. Паламарчук. – К., 1998. – 415 с.
119. *Петренко В. Ф.* Психометрический анализ геополитических представлений Росси / В. А. Петренко, О. В. Митина, К. А. Бертников // Психологический журнал. – 2000. – Т. 21, № 2. – С. 49–69.
120. *Піщуліна О. М.* Соціально-культурні трансформації і виникнення нової гендерної парадигми / О. М. Піщуліна // Еволюція правового становища жінок: історія і сучасність. – Х. : Право, 2000.– С. 121–130.

121. *Покрищук В.* Проблеми гендерної зайнятості населення на ринку праці України / В. Покрищук, С. Коваль // Україна: аспекти праці. – 201. – № 2. – С. 3–5.
122. *Положення* про міжвідомчу раду з питань сім'ї, гендерної рівності, демографічного розвитку та протидії торгівлі людьми : затв. постановою Кабінету Міністрів України від 5 верес. 2007 р. №1087 // Офіційний вісник України. – 2007. – № 67. – С. 11–13.
123. *Приходькіна Н. О.* Гендерні стереотипи в уявленні студентів гуманітарного профілю / Н. О. Приходькіна. – К. : Національний Університет "КМА". – 2006. – 20 с.
124. *Проблема* насильства в українських сім'ях. Соціологічне опитування / [за ред. С. О. Павлиш]. – Запоріжжя : Друкарський світ, 2010. – 52 с.
125. *Про забезпечення* рівних прав та можливостей жінок і чоловіків : Закон України від 8 вересня 2005 р. № 2866 – IV. / Верховна Рада України. – Режим доступу: http://www.uazakon.com/document/fpart39/idx39537.htm
126. *Про затвердження* плану заходів з проведення Національної кампанії "Стоп насильству!" на період до 2015 року : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 1 грудня 2010 р. № 2154-р. /Верховна Рада України. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2154-2010-%D1%80
127. *Про об'єднання* громадян : Закон України від 16. 06. 1992 р. № 2461- XII // Вісник Верховної Ради України. – 1992. – № 34. – Ст. 504.
128. *Про попередження* насильства в сім'ї : Закон України від 15.11.2001 р. № 2789-III // Вісник Верховної Ради України. – 2002. – № 10. – Ст. 70.
129. *Проміжна* доповідь щодо виконання станом на 2010 рік рекомендацій, отриманих Україною під час проходження у 2008 році універсального періодичного огляду в рамках Ради ООН з прав людини / Міністерство закордонних справ України. – Режим доступу : http://www.mfa.gov.ua/mfa/ua/publication/content/48233.htm
130. *Регіони* України : проблеми та пріоритети соціально-економічного розвитку : [монографія] / За ред. З. С. Варналія. – К. : Знання України, 2005. – 497 с.
131. *Регіони* України : стат. збірн. Ч. 1 – К. : Держкомстат України, 2010. – 362 с.
132. *Регіони* України : стат. збірн. Ч. 2 – К. : Держкомстат України, 2010. – 798 с.
133. *Регіональний* людський розвиток : Статистичний бюлетень. – К. : Держкомстат України, 2010. – 43 с.
134. *Ренкін П.* Гендер і державна політика / Полін Ренкін. – К. : "Основи", 2004. – 394 с.
135. *Рівність* жінок і чоловіків в Україні : Правові аспекти. – К. : ПРООН, 2001. – 321 с.
136. *Рівність* заради демократії. Інформаційний бюлетень з актуальних питань гендерних перетворень в Україні. – К. : ПРООН, 2006. – 16 с.
137. *Розподіл* постійного населення України за статтю та віком (станом на 1

січня 2011 р.) : стат. збірн. – К. : Державна служба статистики України, 2011. – 417 с.
138. *Світовий* індекс гендерної рівності 2010: українки втрачають позиції / О. Гнатів // KyivPost, 2010 / Режим доступу : http://www.kyivpost.ua /ukraine/article/svitovij-indeks-gendernoyi-rivnosti-2010-ukrayinki-vtrachayut-pozitsiyi.html
139. *Сербин В. П.* Методы психосемантики : [учеб. пособ. для студ. ВУЗов] / В. П. Серкин. – М. : Аспект Пресс, 2004. – 207 с.
140. *Ситар О. В.* Порівняльний аналіз особливостей гендерної політики в галузі освіти України та країн Європи / Оксана Володимирівна Ситар, Наталія Борисівна Светлова // Тези наукової конференції в рамках Всеукраїнського гендерного освітнього форуму. Через освіту до рівності (Київ 17-18 лют. 2010 р.). – К., 2010. – С. 199–200.
141. *Силласте Г. Г.* Гендерная социология как частная социологическая теория / Г. Г. Силласте // Социологические исследования. – 2000. – № 11. – С. 5–15.
142. *Скорик М. М.* Місце гендерних стереотипів у соціально-нормативній сфері українського суспільства / М. М. Скорик // Формування гендерного паритету в контексті сучасних соціально-економічних перетворень : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 5-7 груд. 2002 р.). – К. : Державний ін-т проблем сім'ї та молоді, 2002. – С. 172–175.
143. *Скотт Дж.* Гендер – полезная категория анализа / Дж. Скотт // Гендерные исследования. – 2000. – № 5. – С. 142 – 171.
144. *Соціально-економічна* географія України : [навч. посіб.] / За ред. О. І. Шаблія. – Львів : Світ, 1994. – 608 с.
145. *Соціальне* становище сільської жінки в Україні / [Кушаков В. Ю., Левченко К. Б., Луценко Є. М. та ін.]; під ред. В. І. Довженко. – К. : Академпрес, 1998. – 136 с.
146. *Стан* та структура злочинності в Україні (2010 – 2011 рік) // Офіційний веб сайт МВС України. – Режим доступу: http://mvs.gov.ua/mvs/control/main/uk/publish/article/717134;jsessionid=A476C506293642AD821A90428BDAAC79
147. *Статистичний* щорічник України за 2010 рік / [за ред. О. Г. Осауленка]. – К. : Державна служба статистики України, 2011. – 560 с.
148. *Степаненко А.* Онтологія соціальної географії як науки / А. Степаненко // Часопис соціально-економічної географії. – 2011. – Вип. 10 (1). – С. 5–18.
149. *Стратегії* змін для досягнення гендерної рівності у місцевому самоврядуванні в Україні. – К. : Стилос, 2003 – 84 с.
150. *Стрельник О.* Поняття соціального потенціалу в інтерпретації проблеми гендерної нерівності (за матеріалами соціологічних досліджень) / О. Стрельник // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2006. – № 4. – С. 147–160.
151. *Табачник Д. В.* Гендерні стратегії сталого розвитку України / [за наук. ред. Л. С. Лобанової]. – К. : Фенікс, 2004. – С. 58–69.

152. *Територіальна* структура господарства і розселення населення в Україні / [за ред. В. П. Нагірної]. – К. : Академія праці і соц. відносин ФПУ, 2010. – 280 с.
153. *Ткалич М.* Жіночі гендерні ролі: рольові моделі та норми / Маріанна Ткалич // Соціальна психологія. – 2011. – № 6. – С. 158–168.
154. *Ткали М. Г.* Гендерна психологія: [навч. посіб.] / М. Г. Ткалич. – К. : Академвидав, 2011. – 248 с.
155. *Ткаченко Е. В.* Гендерні аспекти безробіття України / Е. В. Ткаченко // Регіон-2007: стратегія оптимального розвитку : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. – Х., 2007. – С. 192–195.
156. *Топчієв О. Г.* Основи суспільної географії : [навч. посіб.] / Олександр Григорович Топчієв. – Одеса : Астропринт, 2001. – 560 с.
157. *Топчієв О. Г.* Про предметну область і предмет суспільної географії / Олександр Григорович Топчієв // Український географічний журнал. – 2004. – № 2. – С. 3–7.
158. *Топчієв О. Г.* Суспільно-географічні дослідження : методологія, методи, методики : [навч. посіб.] / Олександр Григорович Топчієв. – Одеса : Астропринт, 2005. – 632 с.
159. *Україна* у цифрах 2011 : стат. збірн. – К. : Державна служба статистики України, 2012. – 251 с.
160. *Марченко Л. Г.* Представления о гендерных ролях в современном украинском обществе как фактор формирования современных гендерных стереотипов / Л. Г. Харченко // Соціальна педагогіка: теорія та практика. – 2005. – № 4. – С. 57–61.
161. *Цілі* Розвитку Тисячоліття. Україна. – К. : М-во економіки та з питань Європейської інтеграції України, 2007. – 106 с.
162. *Ціна* насильства для українського суспільства / [ред. К. Б. Левченко]. – Міжнародний жіночий правозахисний центр "Ла Страда – Україна". – 2008. – С. 4. Режим доступу: [електронна версія] // la-strada.org.ua/ucp_mod_library_download_62.html
163. *Чернова Ж.* Семейная политика в Европе и России: гендерный анализ / Ж. Чернова. – Санкт-Петербург. : "Норма", 2008. – 367 с.
164. *Чухим Н.* Гендер як аналітична категорія / Наталія Чухим // Філософсько-аналітичні студії : зб. стат. – Спецвипуск. – К. : Стилос, 2001. – С. 7–24.
165. *Чухим Н.* Гендер та гендерні дослідження в ХХ столітті / Наталія Чухим // Культурологічний часопис "Ї". – 2000. № 17. – С. 22–30.
166. *Шаблій О. І.* Основи загальної суспільної географії / Олег Іванович Шаблій. – Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2003. – 444 с.
167. *Шведова Н. А.* Гендерній подход как фактор политической культуры / Н. А. Шведова // Гендерній калейдоскоп. Москва., 2001. – С. 271–291.
168. *Швець О. Б.* Географічне вивчення соціальних процесів (теоретичний аспект) / О. Б. Швець, О. Й. Завальнюк // Український географічний журнал. – 1998. – № 1. – С. 45–49.
169. *Шевченко К. Б.* Концептуальні питання гендерної політики / К. Б. Шев-

ченко // Формування гендерного паритету в контексті сучасних соціально-економічних перетворень : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 5-7 груд. 2002 р.). – К. : Державний ін-т проблем сім'ї та молоді, 2002. – С. 118–120.
170. *Шнейдер Л. Б.* Личностная, гендерная и профессиональная идентичность: теория и методы диагностики / Л. Б. Шнейдер. – Москва., 2007. – 128 с.
171. *Яворська Н.* Проблеми гендерної соціалізації у підлітковому віці / Наталія Яворська // Соціальна психологія. – 2009. – № 3(35). – С. 130–137.
172. *Яковлева Ю.* Методичні підходи до дослідження соціального розвитку географічних систем / Ю. Яковлева // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Географія. – 2011. – № 59. – С. 39–43.
173. *Яременко О. О.* Об'єктивна необхідність врахування гендерних складових при формуванні реалізації соціальної політики / О. О. Яременко // Формування гендерного паритету в контексті сучасних соціально-економічних перетворень : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 5-7 груд. 2002 р.). – К. : Державний ін-т проблем сім'ї та молоді, 2002. – С. 206–211.
174. *Approaches* to Human Geography [ed. by Stuart Aitken and Gill Valentine]. – Oliver's Yard: SAGE Publications Ltd, – 2006. – P. 145–169.
175. *Booth C.* Gender Mainstreaming in the European Union / Booth C., Bennett // European Journal of Women's Studies. – 2002. – № 9 (4). – P. 430–460.
176. *Encyclopaedia* of Human Geography [ed. by B.Warf]. – Thousand Oaks: SAGE Publications Ltd, 2006. – P. 157–178.
177. *Encyclopaedia* of Human Geography [ed. by G. R. Pitzl]. – Greenwood Publishing, Westport, London, 2004. – P. 83–86.
178. *Geography* of gender in the third world [ed. by S. Momsen and S. Townsend]. – Hutchimson Educatin: London, 1987. – P.343.
179. *Geographical* thought: A Contextual History of Ideas [ed. by R. D. Dikshit]. – Prentice Hall of IPL, 2006. – P. 263–285.
180. *Golant I.* A Semantic Differential Experimental Experiment in the Interpretation and Grouping of Environmtntal Hazards / Golent S., Burton I. – Geographical Analisis. – 1970. – V. 2. – P. 120–134.
181. *Modern* geographical thought [ed. by Richard Peet]. – Blackwell Publishing Ltd, 1998. – P. 247–292.
182. *Osgood C.E.,* Suici G.J. and Tannenbaum P. H. The Measurement of Meaning, Urbana, 1957. – P. 290 – 304.
183. *Psychosocial* Impacts of Child Work: A Framework for Research, Monitoring and Intervention / International Journal of Children's Rights, 2004. – № 12(4). – P. 321–377.
184. *Social* Geographies [ed. by Ruth Panelli]. – SAGE Publications Ltd, London, 2009. – P. 54–86.
185. *The Dictionary* of Human Geography [ed. by D. Gregory, R. Johnston, G. Pratt, M. J. Watts, and S. Whatmore]. – Blackwell Publishing Ltd, 2009. – P. 244–269.
186. *The Rights* of the Child and the Wrongs of Child Labour: A Historical Perspective [Lieten K, White B]. – Child Labour: Policy Options.Amsterdam,

Aksant Academic Publishers, 2001. – P. 1–11.
187. *Trafficking* in Ukraine: an assessment of current response [ed. by Tevhenia Lutsenko, Lydia Matiaszek, Shivaun Scanlan, Inna Shvab]. – Published by UNICEF, OSCE, USAID, British Council, 2005. – P. 108–144.
188. *Gender* Mainstreaming // Офіційний сайт Структури ООН з питань гендернорї рівності та розширені прав і можливостей жінок („ООН-Жінки"). – Режим доступу: http://www.un.org/womenwatch/osagi/ gendermainstreaming. htm
189. *Women's* Empowerment // Офіційний сайт ПРООН (UNDP). Режим доступу: http://www.beta.undp.org/content/undp/en/home/librarypage/womens-empowerment.html.
190. *FAO Programme*: Gender equity // Офіційний сайт ФАО (FAO). Режим доступу: http://www.fao.org/gender/gender-home/gender-programme/gender-equity/en.
191. *WHO gender* mainstreaming strategy // Офіційний сайт ВООЗ (WHO). Режим доступу: http://www.who.int/gender/mainstreaming/ strategy/en/index.html.

ДОДАТКИ

Таблиця 1

Частка жінок серед голів рад народних депутатів різних рівнів у 2009 році, %

Регіони	Районні ради	Міські ради	Селищні ради	Сільські ради
Україна	**5,6**	**6,4**	**20,2**	**29,1**
АР Крим	-	-	16,7	32,4
Вінницька	3,7	5,6	8,0	25,7
Волинська	12,5	-	9,5	25,2
Дніпропетровська	18,2	-	20,5	34,9
Донецька	11,8	4,1	37,7	29,6
Житомирська	-	10,0	21,6	35,0
Закарпатська	-	10,0	5,6	15,8
Запорізька	-	-	18,2	37,5
Івано-Франківська	-	-	8,7	21,1
Київська (вкл. Київ)	4,0	-	14,3	34,6
Кіровоградська	19,0	-	12,0	32,1
Луганська	-	8,8	26,7	22,6
Львівська	-	7,0	22,6	20,3
Миколаївська	5,3	22,2	17,6	38,1
Одеська	7,7	5,9	29,0	31,8
Полтавська	-	13,3	19,0	26,5
Рівненська	12,5	-	11,8	26,8
Сумська	11,8	20,0	21,1	34,2
Тернопільська	6,7	5,9	26,7	24,2
Харківська	7,4	11,8	16,7	35,3
Херсонська	11,1	11,1	6,9	27,6
Хмельницька	-	18,2	21,7	29,7
Черкаська	5,0	-	21,4	31,4
Чернівецька	-	11,1	12,5	12,3
Чернігівська	13,6	13,3	20,0	39,4

Таблиця 2

Співвідношення чоловіків і жінок серед мерів міст України у 2009 році

Регіони	Мери міст			Питома вага мерів	
	всього	чоловіки	жінки	чоловіків	жінок
Україна	**455**	**426**	**29**	**93,6**	**6,4**
АР Крим	18	18	-	100,0	-
Вінницька	18	17	1	94,4	5,6
Волинська	11	11	-	100,0	-
Дніпропетровська	20	20	-	100,0	-
Донецька	52	50	2	96,2	3,8
Житомирська	11	10	1	90,9	9,1
Закарпатська	11	10	1	90,9	9,1
Запорізька	14	14	-	100,0	-
Івано-Франківська	15	15	-	100,0	-
Київська	25	24	1	96,0	4,0
Кіровоградська	12	12	-	100,0	-
Луганська	37	34	3	91,9	8,1
Львівська	44	41	3	93,2	6,8
Миколаївська	8	7	1	87,5	12,5
Одеська	19	17	2	89,5	10,5
Полтавська	15	13	2	86,6	13,3
Рівненська	11	11	-	100,0	-
Сумська	15	12	3	80,0	20,0
Тернопільська	18	16	2	88,9	11,1
Харківська	17	15	2	88,2	11,8
Херсонська	13	11	1	84,6	15,4
Хмельницька	9	8	2	88,9	11,1
Черкаська	16	16	-	100,0	-
Чернівецька	11	11	-	100,0	-
Чернігівська	15	13	2	86,7	13,3

Таблиця 3

Співвідношення чоловіків і жінок серед посадових осіб місцевого самоврядування в Україні у 2009 році

Регіони	Всього посадових осіб	Керівники				
		всього осіб	жінки		чоловіки	
			осіб	%	осіб	%
Україна	**100582**	**40562**	**24773**	**61,1**	**15789**	**38,9**
АР Крим	4129	1610	1011	62,8	599	37,2
Вінницька	4167	2064	1196	57,9	868	42,1
Волинська	2573	1175	682	58,0	493	42,0
Дніпропетровська	7251	2514	1733	68,9	781	31,1
Донецька	9495	3088	2245	72,7	843	27,3
Житомирська	3546	1640	1041	63,5	599	36,5
Закарпатська	2217	1032	547	53,0	485	47,0
Запорізька	3931	1388	883	63,6	505	36,4
Івано-Франківська	3029	1464	788	53,8	676	46,2
Київська	4546	2034	1275	62,7	759	37,3
Кіровоградська	3017	1282	795	62,0	487	38,0
Луганська	5811	1930	1230	63,7	700	36,3
Львівська	5590	2170	1165	53,7	1005	46,3
Миколаївська	2584	1150	785	68,3	365	31,7
Одеська	5064	1758	1020	58,0	738	42,0
Полтавська	4020	1239	580	46,8	659	53,2
Рівненська	2550	1087	612	56,3	475	43,7
Сумська	3405	1373	865	63,0	508	37,0
Тернопільська	2701	1478	823	55,7	655	44,3
Харківська	5720	2285	1473	64,5	812	35,5
Херсонська	2475	769	391	50,8	378	49,2
Хмельницька	3319	1699	1014	59,7	685	40,3
Черкаська	3900	1615	968	59,9	647	40,1
Чернівецька	1887	902	488	54,1	414	45,9
Чернігівська	3119	1615	1034	64,0	581	36,0
м. Київ	332	120	78	65,0	42	35,0
м. Севастополь	204	81	51	63,0	30	37,0

Таблиця 4

Співвідношення чоловіків і жінок державних службовців, які займають посади керівних працівників в Україні у 2009 році

Регіони	Загальна чисельність державних службовців	Керівники					
		всього осіб	в % до загальної чисельності	жінки		чоловіки	
				осіб	%	осіб	%
Україна	**278707**	**74432**	**26,7**	**47828**	**64,3**	**26604**	**35,7**
АР Крим	10291	2879	28,0	2052	71,3	827	28,7
Вінницька	10077	2925	29,0	1698	58,1	1227	41,9
Волинська	6644	1999	30,1	1242	62,1	757	37,9
Дніпропетровська	14496	3790	26,1	2848	75,1	942	24,9
Донецька	18231	3768	20,7	2827	75,0	941	25,0
Житомирська	8860	2302	26,0	1378	59,9	924	40,1
Закарпатська	6401	1695	26,5	1006	59,4	689	40,6
Запорізька	9583	2592	27,0	1832	70,7	760	29,3
Івано-Франківська	7623	2142	28,1	1271	59,3	871	40,7
Київська	10242	2942	28,7	2049	69,6	893	30,4
Кіровоградська	7472	2306	30,9	1536	66,6	770	33,4
Луганська	11327	2871	25,3	2091	72,8	780	27,2
Львівська	12018	2732	22,7	1627	59,6	1105	40,4
Миколаївська	7684	2182	28,4	1555	71,3	627	28,7
Одеська	12144	2985	24,6	2060	69,0	925	31,0
Полтавська	9126	2667	29,2	1698	63,7	969	36,3
Рівненська	7089	2043	28,8	1283	62,8	760	37,2
Сумська	7543	2154	28,6	1349	62,6	805	37,4
Тернопільська	7041	1905	27,1	1071	56,2	834	43,8
Харківська	14043	3546	25,3	2406	67,9	1140	32,1
Херсонська	7024	1942	27,6	1355	69,8	587	30,2
Хмельницька	7975	2218	27,8	1335	60,2	883	39,8
Черкаська	7835	2214	28,3	1404	63,4	810	36,6
Чернівецька	5295	1527	28,8	891	58,3	636	41,7
Чернігівська	9045	2671	29,5	1693	63,4	978	36,6
м. Київ	41115	10760	26,2	5774	53,7	4986	46,3
м. Севастополь	2483	675	27,2	497	73,6	178	26,4

Таблиця 5

Заробітна плата чоловіків і жінок в Україні у 2009 році

	Середньооблікова кількість жінок-працівників		Середньомісячна заробітна плата штатних працівників, грн.		Співвідношення заробітної плати жінок і чоловіків, %
	тис. осіб	у % до середньо-облікової кількості працівників	жінок	чоловіків	
Україна	**6053,7**	**53,2**	**1565**	**2080**	**75,2**
АР Крим	227,5	55,9	1491	1759	84,7
Вінницька	189,3	53,6	1277	1551	82,4
Волинська	120,4	54,4	1261	1522	82,9
Дніпропетровська	520,7	51,5	1536	2237	68,7
Донецька	663,5	51,9	1550	2516	61,6
Житомирська	153,2	55,4	1298	1536	84,5
Закарпатська	123,2	58,3	1333	1622	82,2
Запорізька	267,4	52,9	1528	2131	71,7
Івано-Франківська	131,8	53,3	1372	1739	78,9
Київська	203,3	52,0	1606	2118	75,8
Кіровоградська	120,2	53,8	1293	1586	81,5
Луганська	302,1	51,7	1390	2174	64,0
Львівська	305,7	51,9	1380	1775	77,8
Миколаївська	143,7	53,7	1410	1865	75,6
Одеська	294,0	53,9	1455	1842	79,0
Полтавська	209,3	51,6	1412	1925	73,4
Рівненська	126,2	54,3	1346	1733	77,7
Сумська	152,8	52,9	1300	1665	78,1
Тернопільська	109,4	55,6	1219	1430	85,3
Харківська	378,5	53,7	1471	1920	76,6
Херсонська	121,0	54,5	1289	1478	87,2
Хмельницька	145,0	54,2	1278	1607	79,6
Черкаська	161,0	53,5	1333	1604	83,1
Чернівецька	81,0	53,9	1317	1502	87,7
Чернігівська	141,6	55,3	1256	1511	83,1
м. Київ	613,7	52,3	2828	3344	84,6
м. Севастополь	48,2	61,7	1546	2017	76,6

Таблиця 6

Динаміка частки середньомісячної заробітної плати жінок до середньомісячної заробітної плати працівників в Україні, %

	2000	2005	2008	2009	2010	2011
Україна	**83,0**	**83,7**	**86,7**	**88,0**	**88,2**	**86,3**
АР Крим	87,6	89,2	92,7	94,1	95,2	92,9
Вінницька	90,6	91,6	91,0	92,5	93,7	90,6
Волинська	92,7	91,4	91,4	95,3	95,5	91,7
Дніпропетровська	76,9	78,1	81,9	82,8	82,4	81,5
Донецька	73,6	74,3	76,9	78,0	77,5	75,5
Житомирська	92,1	91,7	92,5	94,2	94,1	91,3
Закарпатська	87,2	90,2	91,7	93,7	95,7	93,2
Запорізька	77,5	80,7	84,3	86,1	85,3	83,1
Івано-Франківська	80,9	83,3	88,9	91,2	91,2	89,2
Київська	83,4	83,8	86,7	87,1	86,7	84,2
Кіровоградська	88,2	90,2	90,5	91,9	91,3	89,3
Луганська	77,2	77,6	78,6	78,9	78,7	75,1
Львівська	86,2	86,1	87,9	89,1	90,6	88,5
Миколаївська	82,8	85,8	87,0	86,5	86,1	84,8
Одеська	82,2	85,3	89,1	89,1	90,7	90,2
Полтавська	84,1	83,1	85,0	86,9	86,2	83,6
Рівненська	86,7	85,8	88,4	89,3	88,7	88,0
Сумська	86,6	87,5	88,3	88,7	90,0	87,7
Тернопільська	95,6	93,5	92,8	94,9	96,2	94,5
Харківська	83,5	87,1	87,6	89,0	90,6	88,7
Херсонська	91,3	91,5	93,7	94,7	96,3	95,3
Хмельницька	89,7	90,2	89,4	92,2	92,5	90,4
Черкаська	92,6	89,6	91,4	93,7	93,5	90,3
Чернівецька	92,4	92,9	93,9	95,5	97,1	96,0
Чернігівська	88,7	90,4	91,7	93,0	93,5	91,1
м. Київ	83,5	85,9	92,0	93,5	94,3	93,9
м. Севастополь	82,1	85,0	89,6	91,2	90,8	89,8

Таблиця 7

Динаміка співвідношення середньомісячної заробітної плати жінок і чоловіків за видами економічної діяльності в Україні

	2008			2009			2010		
	жінок, грн.	чоловіків, грн.	співвідношення, %	жінок, грн.	чоловіків, грн.	співвідношення, %	жінок, грн.	чоловіків, грн.	співвідношення, %
Усього	**1565**	**2080**	**75,2**	**1677**	**2173**	**77,2**	**1974**	**2538**	**77,8**
Сільське господарство, мисливство та пов'язані з ними послуги	994	1122	88,6	1123	1251	89,8	1361	1464	92,9
Лісове господарство та пов'язані з ним послуги	1229	1329	92,5	1260	1359	92,7	1714	1802	95,1
Рибальство, рибництво	951	905	105,2	1059	1022	103,7	1239	1182	104,9
Промисловість	1555	2315	67,2	1648	2412	68,3	2014	2925	68,8
Будівництво	1624	1883	86,2	1383	1543	89,6	1549	1805	85,8
Торгівля; ремонт автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку	1349	1679	80,4	1443	1688	85,5	1693	2048	82,6
Діяльність готелів та ресторанів	1158	1378	84,1	1199	1430	83,8	1371	1647	83,3
Діяльність транспорту та зв'язку	1822	2474	73,7	2028	2670	76,0	2309	2999	77,0
діяльність пошти та зв'язку	1523	2652	57,4	1782	2998	59,4	1972	3172	62,2
Фінансова діяльність	3279	4763	68,8	3537	5044	70,1	4068	5655	71,9
Операції з нерухомим майном, оренда, інжиніринг та надання послуг підприємцям	2001	2165	92,5	2114	2339	90,4	2366	2498	94,7
з них дослідження і розробки	2128	2537	83,9	2326	2776	83,8	2642	3094	85,4
Державне управління	2424	2898	83,6	2369	2804	84,5	2619	2982	87,9
Освіта	1392	1630	85,4	1561	1778	87,8	1830	2079	88,0
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	1150	1307	88,0	1277	1444	88,4	1599	1775	90,0
Надання комунальних та індивідуальних послуг; діяльність у сфері культури та спорту	1311	1829	71,7	1496	2223	67,3	1763	2499	70,6
з них діяльність у сфері культури та спорту, відпочинку та розваг	1330	1964	67,8	1530	2489	61,5	1831	2808	65,2

Таблиця 8

Динаміка економічної активності чоловіків і жінок в Україні, %

	2000		2005		2007	
	жінки	**чоловіки**	**жінки**	**чоловіки**	**жінки**	**чоловіки**
Україна	**58,4**	**68,5**	**57,0**	**67,9**	**57,1**	**68,9**
АР Крим	56,6	66,4	56,6	68,6	56,2	70,0
Вінницька	68,2	76,6	56,5	67,7	55,7	69,4
Волинська	69,1	75,0	59,2	67,4	60,2	66,8
Дніпропетровська	57,7	70,5	56,5	68,0	56,5	69,3
Донецька	58,7	69,6	57,8	68,1	57,9	69,7
Житомирська	57,0	67,3	61,1	67,5	59,4	69,2
Закарпатська	57,4	68,7	59,0	70,3	56,6	70,8
Запорізька	58,6	67,4	56,7	69,0	57,8	68,3
Івано-Франківська	60,2	69,4	53,6	59,6	53,1	62,1
Київська	58,8	67,3	57,6	68,5	58,3	68,3
Кіровоградська	56,6	67,0	57,4	67,0	57,9	69,2
Луганська	52,8	62,8	54,2	66,8	55,2	67,8
Львівська	62,2	68,4	56,5	66,2	56,5	66,3
Миколаївська	57,0	67,0	57,3	69,7	58,1	70,0
Одеська	56,5	68,2	52,6	65,6	51,8	69,1
Полтавська	58,4	67,1	57,8	68,7	57,3	70,2
Рівненська	54,3	64,5	56,9	65,8	57,2	67,6
Сумська	57,5	68,4	57,8	68,8	57,7	69,7
Тернопільська	53,8	62,9	54,3	61,8	52,9	62,9
Харківська	62,0	70,3	56,4	69,3	55,4	70,7
Херсонська	56,4	69,9	58,1	68,7	58,8	70,1
Хмельницька	56,9	69,9	59,8	67,3	59,1	68,8
Черкаська	54,4	64,8	56,3	70,9	58,2	69,6
Чернівецька	48,3	59,6	53,1	68,7	56,9	66,9
Чернігівська	61,7	68,3	61,6	68,6	61,2	67,5
м. Київ	61,3	71,7	60,5	72,6	61,8	72,0
м. Севастополь	54,4	75,5	57,4	69,2	59,1	71,6

Продовження табл. 8

	2008		2009		2010	
	жінки	**чоловіки**	**жінки**	**чоловіки**	**жінки**	**чоловіки**
Україна	**57,5**	**69,8**	**58,1**	**67,9**	**57,1**	**68,9**
АР Крим	57,3	70,1	56,7	68,6	56,2	70,0
Вінницька	56,2	70,1	58,2	67,7	55,7	69,4
Волинська	59,7	68,9	58,6	67,4	60,2	66,8
Дніпропетровська	56,9	70,2	58,3	68,0	56,5	69,3
Донецька	59,0	70,7	58,6	68,1	57,9	69,7
Житомирська	60,6	68,9	62,7	67,5	59,4	69,2
Закарпатська	55,8	72,6	57,2	70,3	56,6	70,8
Запорізька	57,7	69,7	58,3	69,0	57,8	68,3
Івано-Франківська	52,6	63,9	52,8	59,6	53,1	62,1
Київська	58,1	70,0	57,5	68,5	58,3	68,3
Кіровоградська	59,0	68,8	57,6	67,0	57,9	69,2
Луганська	55,1	70,0	56,8	66,8	55,2	67,8
Львівська	57,0	67,6	58,8	66,2	56,5	66,3
Миколаївська	57,3	72,2	57,6	69,7	58,1	70,0
Одеська	51,6	70,5	54,3	65,6	51,8	69,1
Полтавська	57,8	70,5	57,5	68,7	57,3	70,2
Рівненська	57,5	68,8	59,0	65,8	57,2	67,6
Сумська	58,4	70,8	59,4	68,8	57,7	69,7
Тернопільська	53,2	63,8	54,5	61,8	52,9	62,9
Харківська	56,4	71,0	57,2	69,3	55,4	70,7
Херсонська	58,7	71,9	56,9	68,7	58,8	70,1
Хмельницька	60,8	68,9	59,3	67,3	59,1	68,8
Черкаська	59,5	68,9	60,5	70,9	58,2	69,6
Чернівецька	61,7	63,2	57,4	68,7	56,9	66,9
Чернігівська	61,8	68,1	62,8	68,6	61,2	67,5
м. Київ	61,1	73,7	61,6	72,6	61,8	72,0
м. Севастополь	58,3	73,6	61,5	69,2	59,1	71,6

Таблиця 9

Динаміка рівня зайнятості чоловіків і жінок в Україні, %

	2000		2005		2007	
	жінки	**чоловіки**	**жінки**	**чоловіки**	**жінки**	**чоловіки**
Україна	**51,6**	**60,5**	**53,1**	**62,8**	**53,7**	**64,3**
АР Крим	51,7	61,4	52,9	65,5	52,6	68,0
Вінницька	62,4	69,8	52,9	62,8	52,5	65,0
Волинська	63,0	66,8	55,0	60,3	53,0	64,1
Дніпропетровська	50,1	63,4	53,0	64,7	53,5	66,1
Донецька	52,6	63,4	53,9	64,3	54,7	65,8
Житомирська	49,6	59,4	56,0	60,0	54,6	62,9
Закарпатська	51,2	60,2	54,9	65,4	52,9	66,4
Запорізька	50,9	59,2	53,7	63,2	54,7	63,8
Івано-Франківська	54,1	61,9	49,4	53,9	48,6	57,4
Київська	50,4	59,6	54,3	63,5	54,6	64,7
Кіровоградська	48,0	57,3	53,0	60,5	53,7	63,1
Луганська	46,5	56,2	49,8	61,7	51,3	63,7
Львівська	54,6	58,5	52,0	59,9	54,1	59,1
Миколаївська	49,2	56,7	52,0	63,3	54,3	62,9
Одеська	50,0	60,0	50,5	61,3	50,3	65,2
Полтавська	52,7	60,1	53,6	63,6	54,2	64,9
Рівненська	48,3	56,0	52,2	58,5	53,2	60,2
Сумська	49,6	57,5	52,5	64,6	52,9	64,8
Тернопільська	45,8	54,9	49,6	56,0	49,5	56,3
Харківська	53,8	61,3	53,3	64,0	53,2	66,1
Херсонська	49,2	59,6	52,6	63,0	53,0	65,4
Хмельницька	48,5	60,9	54,9	61,2	54,7	62,8
Черкаська	48,5	56,7	51,3	63,4	53,6	63,6
Чернівецька	41,6	47,7	49,5	60,1	54,7	58,4
Чернігівська	55,7	59,4	57,4	62,4	57,0	61,7
м. Київ	56,7	64,8	58,2	69,3	59,6	70,0
м. Севастополь	44,5	66,8	54,3	68,2	55,6	71,2

Продовження табл. 9

	2008		2009		2010	
	жінки	**чоловіки**	**жінки**	**чоловіки**	**жінки**	**чоловіки**
Україна	**54,0**	**65,2**	**53,9**	**62,1**	**54,4**	**63,1**
АР Крим	53,5	68,1	53,6	67,4	54,1	67,7
Вінницька	53,2	65,0	52,9	61,3	53,9	61,5
Волинська	55,3	62,6	54,5	60,6	55,3	61,2
Дніпропетровська	54,2	66,5	54,4	64,8	55,5	65,9
Донецька	55,9	66,4	53,4	61,8	54,0	63,3
Житомирська	54,8	63,5	58,1	58,6	57,8	61,3
Закарпатська	52,5	67,7	53,4	60,6	53,7	61,9
Запорізька	53,9	66,0	54,5	63,3	55,4	64,1
Івано-Франківська	48,6	58,7	49,7	54,3	49,2	55,6
Київська	56,3	64,2	53,7	62,2	53,9	63,9
Кіровоградська	54,9	62,6	53,1	59,7	53,6	60,6
Луганська	51,7	65,1	53,3	60,6	52,4	62,6
Львівська	52,9	62,3	54,6	60,1	54,5	61,6
Миколаївська	52,9	65,8	53,1	64,0	54,5	64,2
Одеська	50,2	66,3	51,3	63,0	51,8	63,8
Полтавська	54,2	65,8	53,0	60,8	53,7	61,3
Рівненська	53,9	61,1	53,6	57,5	54,6	58,9
Сумська	54,1	65,5	53,9	57,4	53,5	58,8
Тернопільська	48,3	58,4	49,8	56,2	52,1	56,6
Харківська	53,3	67,3	53,9	63,6	53,4	65,9
Херсонська	53,7	66,1	50,9	65,9	51,5	67,1
Хмельницька	55,3	64,1	54,2	63,2	56,2	62,3
Черкаська	53,7	64,4	54,7	60,3	56,3	60,9
Чернівецька	57,0	57,4	52,8	60,6	54,4	60,6
Чернігівська	58,3	61,5	57,1	59,6	58,5	60,0
м. Київ	59,2	71,4	58,2	68,8	59,1	68,8
м. Севастополь	53,9	73,6	57,7	64,9	58,5	66,2

Таблиця 10

Динаміка рівня безробіття чоловіків і жінок в Україні
(за методологією МОП), %

	2000		2005		2007	
	жінки	**чоловіки**	**жінки**	**чоловіки**	**жінки**	**чоловіки**
Україна	**11,6**	**11,6**	**6,8**	**7,5**	**6,0**	**6,7**
АР Крим	8,6	7,6	6,5	4,5	6,4	2,8
Вінницька	8,5	8,8	6,4	7,1	5,8	6,4
Волинська	8,9	11,0	7,1	10,6	...	...
Дніпропетровська	13,2	10,1	6,2	4,9	5,3	4,7
Донецька	10,4	8,9	6,7	5,7	5,5	5,6
Житомирська	12,9	11,8	8,3	11,2	8,1	9,1
Закарпатська	10,9	12,3	7,1	6,9	6,5	6,2
Запорізька	13,2	12,1	5,3	8,3	5,3	6,7
Івано-Франківська	10,1	10,9	7,9	9,6	8,5	7,6
Київська	14,2	11,4	5,8	7,3	6,5	5,3
Кіровоградська	15,3	14,4	7,7	9,8	7,3	8,9
Луганська	11,9	10,5	8,0	7,5	7,1	6,1
Львівська	12,3	14,4	8,0	9,5	4,4	10,7
Миколаївська	13,7	15,3	9,3	9,3	6,6	10,1
Одеська	11,5	12,1	4,0	6,5	2,8	5,7
Полтавська	9,8	10,5	7,2	7,4	5,5	7,6
Рівненська	11,0	13,2	8,2	11,1	6,9	10,9
Сумська	13,7	15,9	9,2	6,2	8,2	6,9
Тернопільська	14,9	12,8	8,7	9,4	6,5	10,5
Харківська	13,3	12,8	5,5	7,6	4,0	6,6
Херсонська	12,9	14,7	9,5	8,4	9,9	6,7
Хмельницька	14,7	12,9	8,3	9,1	7,5	8,7
Черкаська	10,8	12,6	9,0	10,5	7,9	8,6
Чернівецька	13,9	19,9	6,8	12,5	...	...
Чернігівська	9,6	13,0	6,7	9,1	6,9	8,6
м. Київ	7,6	9,6	3,9	4,6	3,5	2,7
м. Севастополь	18,3	11,5	5,3	1,4	...	...

Продовження табл. 10

	2008		2009		2010	
	жінки	**чоловіки**	**жінки**	**чоловіки**	**жінки**	**чоловіки**
Україна	**6,1**	**6,6**	**7,3**	**10,3**	**6,8**	**9,3**
АР Крим	6,6	2,9	5,5	8,0	6,4	6,1
Вінницька	5,4	7,3	9,1	12,1	7,8	12,0
Волинська	7,4	9,1	7,0	11,6	5,8	11,0
Дніпропетровська	4,8	5,3	6,6	8,8	6,8	7,4
Донецька	5,2	6,1	8,9	9,9	8,1	8,8
Житомирська	9,5	7,8	7,4	14,0	6,3	13,1
Закарпатська	5,9	6,9	6,6	12,8	6,1	10,9
Запорізька	6,6	5,3	6,6	9,6	6,1	8,8
Івано-Франківська	7,6	8,1	5,9	11,8	6,5	9,8
Київська	3,1	8,3	6,6	9,4	5,4	9,0
Кіровоградська	7,0	9,1	7,8	12,0	7,6	10,2
Луганська	6,1	7,0	6,1	9,2	7,6	6,8
Львівська	7,2	7,9	7,2	9,7	6,7	8,9
Миколаївська	7,7	8,9	7,8	10,7	6,4	10,3
Одеська	2,7	6,0	5,6	7,8	4,5	7,5
Полтавська	6,2	6,7	7,8	12,5	7,9	11,4
Рівненська	6,1	11,2	9,1	16,0	9,3	13,5
Сумська	7,3	7,5	9,2	12,9	8,6	12,6
Тернопільська	9,3	8,4	8,6	13,8	7,4	13,5
Харківська	5,5	5,1	5,7	9,5	6,2	8,0
Херсонська	8,5	8,1	10,6	8,5	9,7	7,6
Хмельницька	9,0	7,0	8,6	10,4	6,3	10,8
Черкаська	9,7	6,6	9,5	12,1	8,0	11,9
Чернівецька	7,6	9,2	8,0	10,6	6,1	10,8
Чернігівська	5,6	9,7	9,0	13,4	8,8	12,2
м. Київ	3,1	3,1	5,5	7,5	5,1	6,6
м. Севастополь	7,5	0,0	6,2	7,2	1,4	10,2

Таблиця 11

Динаміка зареєстрованого рівня безробіття чоловіків і жінок в Україні, %

	2000		2005		2007	
	жінки	**чоловіки**	**жінки**	**чоловіки**	**жінки**	**чоловіки**
Україна	**5,3**	**3,0**	**3,8**	**2,4**	**2,8**	**1,8**
АР Крим	3,1	1,2	4,0	1,8	2,5	0,9
Вінницька	5,4	2,9	5,2	3,4	4,0	2,6
Волинська	7,2	4,6	4,8	3,2	3,3	2,1
Дніпропетровська	5,6	2,9	3,0	1,7	2,0	1,3
Донецька	4,6	2,1	2,7	1,0	1,9	0,7
Житомирська	9,4	6,2	5,4	3,3	4,2	2,5
Закарпатська	7,6	4,5	4,7	2,2	3,3	1,5
Запорізька	4,3	2,5	3,6	2,3	2,7	1,9
Івано-Франківська	7,4	4,0	5,2	3,0	3,9	2,2
Київська	6,5	3,9	3,2	1,8	2,4	1,5
Кіровоградська	6,5	3,6	5,5	3,6	3,8	2,8
Луганська	5,3	2,5	3,1	1,6	2,4	1,3
Львівська	7,6	4,6	4,1	2,7	2,7	1,6
Миколаївська	4,6	2,9	4,7	3,6	3,3	2,6
Одеська	1,4	0,8	2,5	1,7	2,1	1,6
Полтавська	6,6	3,9	5,1	3,8	4,0	3,2
Рівненська	8,2	5,7	5,9	4,5	4,6	3,2
Сумська	8,0	4,7	5,0	3,2	3,6	2,5
Тернопільська	8,3	5,4	7,0	6,3	4,7	4,1
Харківська	4,3	2,6	3,2	2,0	2,6	1,6
Херсонська	4,7	2,7	4,8	3,2	3,3	2,2
Хмельницька	5,1	2,3	4,7	2,8	3,7	2,3
Черкаська	5,6	3,2	6,2	4,3	4,5	3,2
Чернівецька	5,2	3,2	5,3	4,5	3,3	2,4
Чернігівська	6,9	4,5	4,6	3,1	3,8	2,5
м. Київ	1,3	0,4	0,5	0,2	0,4	0,2
м. Севастополь	1,3	0,3	1,2	0,4	0,9	0,2

Продовження табл. 11

	2008		2009		2010	
	жінки	**чоловіки**	**жінки**	**чоловіки**	**жінки**	**чоловіки**
Україна	**3,4**	**2,6**	**2,1**	**1,7**	**2,2**	**1,7**
АР Крим	3,0	1,4	1,9	0,9	2,2	1,1
Вінницька	4,7	3,9	2,8	2,7	3,1	3,0
Волинська	4,6	3,7	2,3	1,9	2,5	1,9
Дніпропетровська	2,7	2,3	1,9	1,5	1,9	1,4
Донецька	2,5	1,5	1,8	1,2	1,6	0,8
Житомирська	5,1	3,7	3,4	2,6	3,4	2,5
Закарпатська	4,2	2,0	2,3	1,2	2,4	1,3
Запорізька	3,5	2,9	2,6	2,3	2,6	2,0
Івано-Франківська	4,5	3,0	2,4	1,8	2,3	1,7
Київська	2,9	2,3	1,8	1,5	1,8	1,4
Кіровоградська	4,4	4,0	3,1	2,8	3,3	3,1
Луганська	2,8	2,0	1,4	1,1	1,6	1,1
Львівська	3,2	2,3	1,9	1,5	2,0	1,5
Миколаївська	3,7	3,3	2,6	2,2	2,9	2,6
Одеська	2,2	1,9	1,3	1,1	1,5	1,3
Полтавська	4,8	4,6	3,4	3,4	3,9	3,8
Рівненська	5,2	4,2	3,0	2,5	3,2	2,7
Сумська	4,5	3,9	2,9	2,6	3,1	2,8
Тернопільська	5,3	4,9	2,3	2,3	2,5	2,8
Харківська	3,0	2,4	2,1	1,6	2,1	1,7
Херсонська	3,6	2,6	1,9	1,3	2,0	1,4
Хмельницька	4,7	3,9	2,6	2,5	2,7	2,6
Черкаська	5,3	4,6	3,5	3,3	3,4	3,2
Чернівецька	3,8	3,0	2,0	1,8	2,0	1,9
Чернігівська	4,8	4,6	2,8	2,6	3,1	2,7
м. Київ	0,7	0,5	0,4	0,3	0,4	0,3
м. Севастополь	1,3	0,5	1,0	0,4	0,8	0,4

Таблиця 12

Динаміка середньої очікуваної тривалості життя чоловіків і жінок при народженні в Україні та країнах Європейського Союзу, %

	1995		2000		2009	
	жінки	**чоловіки**	**жінки**	**чоловіки**	**жінки**	**чоловіки**
Австрія	80,1	73,4	81,2	75,2	83,2	77,6
Бельгія	80,4	73,5	81,0	74,6	82,8	77,3
Болгарія	74,9	67,4	75,0	68,4	77,4	70,1
Великобританія	79,3	74,0	80,3	75,5	82,5	78,3
Греція	80,1	75,0	80,6	75,5	82,7	77,8
Данія	77,9	72,7	79,2	74,5	81,1	76,9
Естонія	74,3	61,5	76,2	65,2	80,2	69,8
Ірландія	78,3	72,8	79,2	74,0	82,5	77,4
Іспанія	81,8	74,4	82,9	75,8	84,9	78,6
Італія	81,6	75,1	82,8	76,9	–	–
Кіпр	–	–	80,1	75,4	83,6	78,6
Латвія	–	–	–	–	78,0	68,1
Литва	75,1	63,3	77,5	66,8	78,7	67,5
Люксембург	80,6	73,0	81,3	74,6	83,3	78,1
Мальта	79,6	74,8	80,3	76,2	82,7	77,8
Нідерланди	80,5	74,6	80,7	75,6	82,9	78,7
Німеччина	79,9	73,3	81,2	75,1	82,8	77,8
Польща	–	–	78,0	69,6	80,1	71,5
Португалія	79,0	71,7	80,2	73,2	82,6	76,5
Румунія	73,3	65,3	74,8	67,7	77,4	69,8
Словакія	76,5	68,4	77,5	69,2	79,1	71,4
Словенія	78,5	70,8	79,9	72,2	82,7	75,9
Угорщина	74,8	65,5	76,2	67,5	78,4	70,3
Україна	**72,7**	**61,8**	**73,6**	**62,4**	**74,9**	**63,8**
Фінляндія	80,4	72,9	81,2	74,2	83,5	76,6
Франція	–	–	83,0	75,3	85,0	78,0
Чеська Республіка	76,8	69,7	78,5	71,7	80,5	74,2
Швеція	81,7	76,2	82,0	77,4	83,5	79,4

Таблиця 13

Динаміка кількості жінок на 100 чоловіків в Україні
та країнах Європейського Союзу

	1995	**2000**	**2005**	**2007**	**2009**	**2010**
Австрія	107,3	106,9	105,8	105,5	105,4	105,3
Бельгія	104,5	104,5	104,4	104,3	104,1	104,1
Болгарія	104,1	105,2	106,0	106,4	106,6	106,7
Великобританія	105,8	105,3	104,3	103,9	103,5	103,3
Греція	102,1	101,9	102,0	101,9	101,9	102,0
Данія	102,7	102,3	102,1	102,0	101,7	101,8
Естонія	115,7	116,9	117,1	117,1	117,1	117,1
Ірландія	101,3	101,3	100,6	99,9	100,9	101,6
Іспанія	104,2	104,3	103,3	102,7	102,5	102,8
Італія	106,2	106,5	106,0	105,9	106,0	106,0
Кіпр	101,7	103,3	102,9	103,1	101,7	101,8
Латвія	116,6	117,1	117,0	117,1	116,8	116,7
Литва	112,1	113,6	114,3	114,6	114,8	115,1
Люксембург	103,7	103,0	102,2	102,0	101,6	101,3
Мальта	102,1	101,6	101,8	101,3	100,9	100,8
Нідерланди	102,2	102,2	102,2	102,2	102,1	102,0
Німеччина	105,7	104,9	104,4	104,2	104,1	104,0
Польща	105,5	105,8	106,7	106,9	107,1	107,1
Португалія	107,5	107,3	106,7	106,6	106,7	106,6
Румунія	103,8	104,5	105,1	105,2	105,3	105,4
Словакія	105,3	105,7	106,0	106,0	105,8	105,7
Словенія	106,3	104,8	104,5	103,7	102,4	101,9
Угорщина	109,2	110,1	110,7	110,6	110,6	110,5
Україна	**115,6**	**116,0**	**116,7**	**116,9**	**116,9**	**116,8**
Фінляндія	105,5	105,0	104,4	104,2	103,9	103,9
Франція	105,7	106,1	106,6	106,6	106,6	106,6
Чеська Республіка	105,8	105,5	105,2	104,7	103,8	103,7
Швеція	102,4	102,3	101,8	101,5	101,1	100,9

Таблиця 14

Динаміка середнього віку жінки при народженні дитини
в Україні та країнах Європейського Союзу

	1995	**2000**	**2005**	**2007**	**2008**	**2009**
Австрія	27,65	28,22	29,03	29,36	29,48	29,67
Бельгія	28,44	28,81	29,33	29,52	29,55	29,58
Болгарія	24,15	24,96	25,96	26,36	26,46	26,61
Великобританія	–	28,52	29,07	29,29	29,34	29,42
Греція	28,16	29,56	29,85	29,98	30,09	30,22
Данія	29,20	29,71	30,25	30,43	30,43	30,51
Естонія	25,54	26,96	28,19	28,53	28,80	29,05
Ірландія	30,24	30,43	31,17	31,24	31,21	31,22
Іспанія	29,96	30,72	30,90	30,84	30,83	31,04
Італія	29,74	30,38	30,87	31,05	31,10	–
Кіпр	28,07	28,73	29,56	30,12	30,19	30,40
Латвія	24,56	–	27,70	27,94	28,08	28,44
Литва	25,58	26,63	27,58	27,94	28,20	28,60
Люксембург	28,92	29,27	29,78	30,21	30,54	30,66
Мальта	–	27,86	27,90	29,14	29,21	29,17
Нідерланди	30,03	30,29	30,55	30,64	30,70	30,74
Німеччина	28,30	28,80	29,50	29,88	30,06	30,23
Польща	26,88	27,36	28,19	28,41	28,46	28,61
Португалія	28,02	28,61	29,28	29,50	29,63	29,71
Румунія	24,88	25,71	26,67	26,87	26,88	26,94
Словакія	–	26,59	27,69	28,11	28,28	28,48
Словенія	27,04	28,20	29,36	29,77	29,91	29,95
Угорщина	26,31	27,27	28,45	28,83	28,91	29,07
Україна	–	**24,50**	**25,40**	**25,80**	**25,90**	**26,10**
Фінляндія	29,29	29,59	29,91	30,03	30,10	30,12
Франція	–	29,33	29,66	29,79	29,84	29,91
Чеська Республіка	25,76	27,18	28,61	29,14	29,33	29,43
Швеція	29,22	29,86	30,47	30,61	30,59	30,69

Таблиця 15

Динаміка рівня зайнятості чоловіків і жінок в Україні та країнах Європейського Союзу за статтю, %

	2000		2005		2010	
	жінки	**чоловіки**	**жінки**	**чоловіки**	**жінки**	**чоловіки**
Австрія	59,6	77,3	62,0	75,4	66,4	77,1
Бельгія	51,5	69,5	53,8	68,3	56,5	67,4
Болгарія	46,3	54,7	51,7	60,0	56,4	63,0
Великобританія	64,7	77,8	65,8	77,7	64,6	74,5
Греція	41,7	71,5	46,1	74,2	48,1	70,9
Данія	71,6	80,8	71,9	79,8	71,1	75,8
Естонія	56,9	64,3	62,1	67,0	60,6	61,5
Ірландія	53,9	76,3	58,3	76,9	56,0	63,9
Іспанія	41,3	71,2	51,2	75,2	52,3	64,7
Італія	39,6	68,0	45,3	69,9	46,1	67,7
Кіпр	53,5	78,7	58,4	79,2	63,0	76,6
Латвія	53,8	61,5	59,3	67,6	59,4	59,2
Литва	57,7	60,5	59,4	66,1	58,7	56,8
Люксембург	50,1	75,0	53,7	73,3	57,2	73,1
Мальта	33,1	75,0	33,7	73,8	39,2	72,3
Нідерланди	63,5	82,1	66,4	79,9	69,3	80,0
Німеччина	58,1	72,9	60,6	71,3	66,1	76,0
Польща	48,9	61,2	46,8	58,9	53,0	65,6
Португалія	60,5	76,5	61,7	73,4	61,1	70,1
Румунія	57,5	68,6	51,5	63,7	52,0	65,7
Словакія	51,5	62,2	50,9	64,6	52,3	65,2
Словенія	58,4	67,2	61,3	70,4	62,6	69,6
Угорщина	49,7	63,1	51,0	63,1	50,6	60,4
Україна	**55,1**	**63,3**	**57,3**	**66,1**	**57,8**	**65,6**
Фінляндія	64,2	70,1	66,5	70,3	66,9	69,4
Франція	55,2	69,2	58,4	69,2	59,9	68,3
Чеська Республіка	56,9	73,2	56,3	73,3	56,3	73,5
Швеція	70,9	75,1	70,4	74,4	70,3	75,1

Таблиця 16

Динаміка рівня безробіття чоловіків і жінок (за методологією МОП) в Україні та країнах Європейського Союзу, %

	2000		2005		2010	
	жінки	**чоловіки**	**жінки**	**чоловіки**	**жінки**	**чоловіки**
Австрія	4,3	3,1	5,5	4,9	4,2	4,6
Бельгія	8,5	5,6	9,5	7,6	8,5	8,1
Болгарія	16,2	16,7	9,8	10,3	9,5	10,9
Великобританія	4,8	5,9	4,3	5,2	6,8	8,6
Греція	17,1	7,4	15,3	6,1	16,2	9,9
Данія	4,8	3,9	5,3	4,4	6,6	8,2
Естонія	12,7	14,5	7,1	8,8	14,3	19,5
Ірландія	4,1	4,3	4,1	4,6	9,7	16,9
Іспанія	16,0	7,9	12,2	7,1	20,5	19,7
Італія	13,6	7,8	10,1	6,2	9,7	7,6
Кіпр	7,2	3,2	6,5	4,3	6,5	6,2
Латвія	12,9	14,4	8,7	9,1	15,7	21,7
Литва	14,1	18,6	8,3	8,2	14,5	21,2
Люксембург	2,9	1,8	6,0	3,6	5,3	3,9
Мальта	7,4	6,4	8,9	6,4	7,2	6,7
Нідерланди	3,9	2,4	5,8	4,9	4,5	4,4
Німеччина	7,5	7,5	10,9	11,4	6,6	7,5
Польща	18,2	14,4	19,2	16,6	10,0	9,3
Португалія	5,2	3,8	9,1	8,1	12,2	11,8
Румунія	6,5	8,0	6,4	7,7	6,5	7,9
Словакія	18,6	18,9	17,2	15,5	14,6	14,2
Словенія	7,0	6,5	7,1	6,1	7,1	7,5
Угорщина	5,6	7,0	7,4	7,0	10,7	11,6
Україна	**11,6**	**11,6**	**6,8**	**7,5**	**6,8**	**9,3**
Фінляндія	10,6	**9,1**	8,6	8,2	7,6	9,1
Франція	10,8	7,5	10,3	8,4	10,2	9,4
Чеська Республіка	10,3	7,3	9,8	6,5	8,5	6,4
Швеція	5,3	5,9	7,6	7,7	8,2	8,5

Таблиця 17

Питома вага дівчат і жінок серед учнів, студентів та аспірантів в регіонах України у 2011/12 навчальному році, %

	Денні загально-освітні навчальні заклади	Профе-сійно-технічні заклади	ВНЗ		Аспіран-тура	Докто-рантура
			I-II рівнів акреди-тації	III-IV рівнів акреди-тації		
Україна	**49,4**	**38,5**	**53,5**	**53,1**	**60,3**	**52,0**
АР Крим	49,7	35,7	46,9	62,5	65,4	61,3
Вінницька	49,0	39,5	59,4	55,1	58,0	56,3
Волинська	48,9	35,3	65,5	56,4	65,6	61,9
Дніпропетровська	49,6	39,2	51,8	48,7	57,3	32,3
Донецька	49,8	38,9	46,4	52,2	61,8	48,6
Житомирська	49,5	36,2	47,7	57,4	69,9	61,9
Закарпатська	49,3	38,1	69,0	60,2	53,4	0,0
Запорізька	49,6	38,0	55,6	57,4	64,2	47,5
Івано-Франківська	49,2	35,2	51,5	60,2	60,7	29,4
Київська	49,5	34,8	57,7	52,6	56,5	43,5
Кіровоградська	49,5	42,8	53,7	52,8	70,0	66,7
Луганська	49,7	41,8	48,6	53,8	61,3	55,3
Львівська	49,3	38,3	55,9	49,5	62,3	40,6
Миколаївська	49,4	42,7	60,4	51,0	54,0	63,6
Одеська	49,9	36,8	55,1	46,8	61,0	55,8
Полтавська	49,4	40,0	54,7	53,8	60,0	52,4
Рівненська	49,4	33,0	59,6	59,4	62,2	75,0
Сумська	49,3	40,8	71,6	51,6	57,5	33,3
Тернопільська	49,2	40,5	64,0	55,3	64,7	73,3
Харківська	49,3	40,4	43,9	51,0	59,2	49,8
Херсонська	49,7	38,6	55,3	49,1	69,1	73,3
Хмельницька	48,8	36,2	56,3	53,2	67,9	13,0
Черкаська	49,6	39,1	64,1	51,8	63,1	57,1
Чернівецька	48,8	39,4	57,8	61,3	59,6	50,0
Чернігівська	49,3	39,8	51,3	62,8	65,7	66,7
м.Київ	49,1	36,9	49,2	54,7	58,8	55,8
м.Севастополь	50,3	42,1	61,9	29,4	54,1	14,3

Таблиця 18

Випуск жінок серед аспірантів та докторантів за галузями наук в Україні у 2012 році

	Фактично випущено аспірантів – жінок				Фактично випущено докторантів – жінок			
	всього, осіб	у % до фактичного випуску аспірантів	у тому числі випущено		всього, осіб	у % до фактичного випуску докторантів	у тому числі випущено	
			НДІ	ВНЗ			НДІ	ВНЗ
Україна	**4843**	**57,0**	**688**	**4155**	**216**	**50,9**	**44**	**172**
Фізико-математичні науки	208	38,2	54	154	3	9,7	3	-
Хімічні науки	78	54,9	25	53	1	25,0	-	1
Біологічні науки	248	70,1	111	137	4	50,0	3	1
Геологічні науки	22	48,9	11	11	2	28,6	1	1
Технічні науки	530	33,6	54	476	12	16,0	2	10
Сільськогосподарські науки	151	50,0	67	84	-	-	-	-
Історичні науки	163	53,3	13	150	7	33,3	1	6
Економічні науки	966	64,7	97	869	52	72,2	12	40
Філософські науки	137	71,4	12	125	7	53,8	2	5
Філологічні науки	432	87,8	25	407	23	71,9	3	20
Географічні науки	45	50,0	7	38	1	33,3	-	1
Юридичні науки	261	50,0	40	221	10	71,4	2	8
Педагогічні науки	551	78,5	51	500	25	56,8	5	20
Медичні науки	256	58,6	45	211	9	100,0	5	4
Фармацевтичні науки	22	66,7	-	22	1	100,0	-	1
Ветеринарні науки	60	57,1	12	48	-	-	-	-
Мистецтвознавство	109	62,3	3	106	-	-	-	-
Архітектура	28	71,8	-	28	3	100,0	-	3
Психологічні науки	172	79,6	33	139	11	84,6	5	6
Військові науки	2	7,7	-	2	-	-	-	-
Національна безпека	58	49,2	12	46	1	16,7	-	1
Соціологічні науки	36	66,7	3	33	4	80,0	-	4
Політичні науки	69	53,5	6	63	7	63,6	-	7
Фізичне виховання та спорт	50	56,2	-	50	2	100,0	-	2
Державне управління	104	54,5	5	99	20	83,3	-	20
Культурологія	43	60,6	-	43	6	85,7	-	6
Соціальні комунікації	42	76,4	2	40	5	83,3	-	5

Таблиця 19

Співвідношення чоловіків та жінок серед докторів наук, які працювали в економіці України у 2009 році

Регіони	Всього	у т. ч. осіб		у т. ч. %	
		чоловіків	жінок	чоловіків	жінок
Україна	**13423**	**10666**	**2757**	**79,5**	**20,5**
Херсонська	95	65	30	68,4	31,6
Луганська	256	188	68	73,4	26,6
Тернопільська	198	149	49	75,3	24,7
Одеська	758	578	180	76,3	23,7
Полтавська	206	158	48	76,7	23,3
АР Крим	350	271	79	77,4	22,6
м. Київ	5103	3957	1146	77,5	22,5
Харківська	1923	1531	392	79,6	20,4
Донецька	760	607	153	79,9	20,1
Волинська	65	52	13	80,0	20,0
Вінницька	183	147	36	80,3	19,7
Запорізька	307	248	59	80,8	19,2
Дніпропетровська	848	692	156	81,6	18,4
Сумська	115	94	21	81,7	18,3
Рівненська	77	63	14	81,8	18,2
Івано-Франківська	201	165	36	82,1	17,9
Чернігівська	62	51	11	82,3	17,7
Київська	162	134	28	82,7	17,3
Черкаська	118	98	20	83,1	16,9
Чернівецька	198	169	29	85,4	14,6
Львівська	859	738	121	85,9	14,1
Закарпатська	146	126	20	86,3	13,7
Житомирська	63	55	8	87,3	12,7
Миколаївська	113	100	13	88,5	11,5
Хмельницька	92	82	10	89,1	10,9
м. Севастополь	122	109	13	89,3	10,7
Кіровоградська	43	39	4	90,7	9,3

Таблиця 20

Розподіл дітей у віці 0-17 років за статтю в Україні у 2010 році

Регіони	Всього дітей	Дівчата	Хлопці	Частка дівчат	Частка хлопців
Україна	**8081126**	**3932139**	**4148987**	**48,7**	**51,3**
АР Крим	335808	163583	172225	48,7	51,3
Вінницька	306354	148757	157597	48,6	51,4
Волинська	235058	114129	120929	48,6	51,4
Дніпропетровська	561123	272062	289061	48,5	51,5
Донецька	673129	326785	346344	48,5	51,5
Житомирська	252421	122893	129528	48,7	51,3
Закарпатська	286453	139424	147029	48,7	51,3
Запорізька	294130	142484	151646	48,4	51,6
Івано-Франківська	289761	141134	148627	48,7	51,3
Київська	305370	147907	157463	48,4	51,6
Кіровоградська	179152	87307	91845	48,7	51,3
Луганська	344691	167583	177108	48,6	51,4
Львівська	497339	243044	254295	48,9	51,1
Миколаївська	213021	103607	109414	48,6	51,4
Одеська	435405	212658	222747	48,8	51,2
Полтавська	245834	119291	126543	48,5	51,5
Рівненська	272106	132936	139170	48,9	51,1
Сумська	186702	90960	95742	48,7	51,3
Тернопільська	215125	104994	110131	48,8	51,2
Харківська	418867	203574	215293	48,6	51,4
Херсонська	202099	98441	103658	48,7	51,3
Хмельницька	249733	121269	128464	48,6	51,4
Черкаська	218936	106516	112420	48,7	51,3
Чернівецька	187560	91694	95866	48,9	51,1
Чернігівська	175915	85596	90319	48,7	51,3
м. Київ	439470	214535	224935	48,8	51,2
м. Севастополь	59564	28976	30588	48,6	51,4

Таблиця 21

Динаміка відмін середньої очікуваної тривалості життя чоловіків і жінок при народженні в Україні, років

Регіони	Разом для чоловіків і жінок				
	2000-2001	2005-2006	2008-2009	2009-2010	2011
Україна	68,33	68,10	69,29	70,44	71,02
АР Крим	68,52	67,91	69,3	70,45	70,84
Вінницька	69,31	68,78	70,37	71,49	71,89
Волинська	68,79	68,38	69,51	70,55	70,95
Дніпропетровська	67,16	66,56	67,85	69,16	69,64
Донецька	66,75	66,73	67,65	69,07	69,64
Житомирська	67,99	66,42	67,77	69,24	69,85
Закарпатська	69,59	68,42	69,17	70,23	70,95
Запорізька	67,58	68,22	69,64	70,53	70,95
Івано-Франківська	70,86	70,48	71,67	72,52	73,29
Київська	67,83	66,72	68,17	69,45	70,12
Кіровоградська	66,78	66,79	67,74	69,03	69,38
Луганська	66,41	67,14	68,35	69,58	70,00
Львівська	71,08	70,66	71,58	72,57	73,11
Миколаївська	66,43	66,88	67,65	68,71	69,72
Одеська	66,96	66,36	68,05	68,95	69,78
Полтавська	68,37	68,51	69,29	70,38	71,04
Рівненська	69,22	68,82	69,63	70,76	71,44
Сумська	67,87	68,08	69,2	70,36	71,22
Тернопільська	71,09	70,86	72,04	72,82	73,24
Харківська	68,27	68,99	70,11	71,20	71,60
Херсонська	66,2	66,93	67,94	69,28	69,82
Хмельницька	69,81	68,91	70,08	71,35	71,96
Черкаська	68,91	68,62	69,85	70,91	71,25
Чернівецька	71,18	70,54	71,83	72,64	72,97
Чернігівська	67,57	66,74	67,89	69,21	70,57
м. Київ	71,93	71,25	72,72	73,66	74,15
м. Севастополь	69,18	68,76	69,67	70,65	71,10

Продовження табл. 21

Регіони	Жінки				
	2000-2001	2005-2006	2008-2009	2009-2010	2011
Україна	74,08	74,06	74,86	75,50	75,88
АР Крим	74,15	73,8	74,75	75,41	75,75
Вінницька	74,61	74,78	75,83	76,27	76,55
Волинська	74,43	75,04	75,78	76,22	76,27
Дніпропетровська	73,27	72,67	73,54	74,37	74,59
Донецька	73,11	73,21	73,68	74,46	74,79
Житомирська	74,05	73,33	74,24	75,00	75,38
Закарпатська	73,92	72,78	73,69	74,33	74,75
Запорізька	73,89	73,96	74,98	75,49	75,90
Івано-Франківська	75,6	76,09	77,03	77,50	77,80
Київська	73,92	73,48	74,36	74,90	75,41
Кіровоградська	73,21	73,02	73,80	74,55	74,44
Луганська	72,98	73,17	74,05	74,88	75,02
Львівська	76,13	76,46	76,96	77,52	77,70
Миколаївська	72,84	73,05	73,32	73,94	74,53
Одеська	72,23	71,79	72,86	73,52	74,13
Полтавська	74,28	74,53	74,86	75,49	76,09
Рівненська	74,54	74,82	75,58	76,06	76,55
Сумська	74,22	74,54	75,01	75,69	76,31
Тернопільська	76,1	76,52	77,44	77,92	77,74
Харківська	74,03	74,41	75,21	75,82	76,08
Херсонська	73,05	73,23	73,83	74,58	75,03
Хмельницька	75,42	74,97	75,86	76,52	76,77
Черкаська	74,41	74,6	75,37	75,90	76,17
Чернівецька	75,49	75,45	76,61	77,06	77,34
Чернігівська	74,69	74,29	75,11	75,57	76,28
м. Київ	76,11	76,09	77,02	77,58	77,87
м. Севастополь	74,21	74,71	75,20	75,78	76,13

Продовження табл. 21

Регіони	Чоловіки				
	2000-2001	2005-2006	2008-2009	2009-2010	2011
Україна	62,77	62,38	63,79	65,28	65,98
АР Крим	63,00	62,10	63,74	65,24	65,62
Вінницька	63,98	63,00	64,91	66,54	66,93
Волинська	63,41	62,29	63,65	65,02	65,55
Дніпропетровська	61,38	60,72	62,21	63,82	64,45
Донецька	60,84	60,61	61,79	63,65	64,37
Житомирська	62,33	60,26	61,77	63,67	64,35
Закарпатська	65,32	64,18	64,75	66,08	66,93
Запорізька	61,56	62,58	64,18	65,32	65,68
Івано-Франківська	66,05	65,03	66,39	67,43	68,44
Київська	62,08	60,57	62,28	64,05	64,75
Кіровоградська	60,77	60,93	61,94	63,56	64,17
Луганська	60,40	61,38	62,74	64,23	64,81
Львівська	66,06	65,15	66,3	67,58	68,29
Миколаївська	60,44	61,05	62,08	63,45	64,61
Одеська	61,85	61,17	63,26	64,33	65,30
Полтавська	62,7	62,77	63,81	65,21	65,81
Рівненська	64,06	63,19	63,98	65,56	66,22
Сумська	61,92	62,05	63,53	65,01	65,96
Тернопільська	65,96	65,31	66,56	67,61	68,42
Харківська	62,61	63,55	64,87	66,28	66,70
Херсонська	59,96	61,04	62,26	63,99	64,45
Хмельницька	64,29	63,16	64,44	66,07	66,87
Черкаська	63,48	62,86	64,36	65,76	66,07
Чернівецька	66,64	65,6	66,94	67,96	68,30
Чернігівська	61,05	60,05	61,31	63,11	64,73
м. Київ	67,54	66,20	68,04	69,35	69,96
м. Севастополь	64,06	62,52	63,73	64,93	65,42

Таблиця 22

Середній вік чоловіків і жінок в Україні, років

Регіони	Жінки	Чоловіки	Середнє значення	Різниця за статтю
Україна	**42,0**	**37,0**	**40,1**	**5,0**
АР Крим	42,4	37,2	40,0	5,2
Вінницька	43,3	37,6	40,7	5,7
Волинська	39,7	34,7	37,3	5,0
Дніпропетровська	42,9	37,6	40,5	5,3
Донецька	44,1	38,8	41,7	5,3
Житомирська	42,5	36,9	39,9	5,6
Закарпатська	38,0	34,4	36,2	3,6
Запорізька	43,3	38,0	40,9	5,3
Івано-Франківська	40,4	35,6	38,1	4,8
Київська	42,8	37,2	40,2	5,6
Кіровоградська	43,4	38,1	41,0	5,3
Луганська	44,0	38,7	41,6	5,3
Львівська	40,9	36,2	38,7	4,7
Миколаївська	42,0	37,0	39,7	5,0
Одеська	41,4	36,7	39,2	4,7
Полтавська	43,9	38,4	41,4	5,5
Рівненська	38,9	34,3	36,7	4,6
Сумська	44,1	38,7	41,7	5,4
Тернопільська	41,8	36,6	39,4	5,2
Харківська	43,3	37,9	40,8	5,4
Херсонська	41,8	36,8	39,5	5,0
Хмельницька	43,1	37,5	40,5	5,6
Черкаська	44,0	38,5	41,5	5,5
Чернівецька	40,3	35,8	38,2	4,5
Чернігівська	45,7	39,2	42,7	6,5
м. Київ	40,4	36,5	38,6	3,9
м. Севастополь	43,3	37,4	40,6	5,9

Таблиця 23

Коефіцієнти смертності жінок за віковими групами в Україні у 2011 році, на 100 тис. населення

	Усього	У тому числі за віком, років						
		0 - 4	5 - 9	10 - 14	15 - 19	20 - 24	25 - 29	30 - 34
Україна	**1382,9**	**9,4**	**19,4**	**21,8**	**35,2**	**51,3**	**82,3**	**139,5**
АР Крим	1310,8	8,3	21,2	22,8	40,5	65,5	96,0	170,2
Вінницька	1547,8	11,4	19,1	20,5	37,5	40,7	51,1	93,3
Волинська	1262,4	9,8	23,9	13,7	18,1	25,2	42,3	130,9
Дніпропетровська	1451,8	10,0	24,2	20,1	31,0	54,3	109,8	214,6
Донецька	1490,8	11,8	25,7	23,4	43,9	74,1	128,3	195,6
Житомирська	1517,4	9,1	13,2	31,2	25,7	79,1	95,4	173,1
Закарпатська	1115,5	11,4	33,6	19,5	25,9	39,8	60,6	124,3
Запорізька	1394,4	10,0	27,1	23,3	41,2	52,8	53,9	139,7
Івано-Франківська	1164,2	9,0	11,5	13,5	44,0	35,4	36,8	59,8
Київська	1503,7	6,8	29,9	35,5	41,2	56,7	94,1	134,2
Кіровоградська	1580,4	15,8	9,3	26,8	60,3	75,2	92,2	141,3
Луганська	1521,5	9,5	19,3	24,5	38,0	56,7	92,2	130,1
Львівська	1182,3	9,0	24,7	24,0	22,2	27,6	47,6	94,0
Миколаївська	1366,5	8,6	23,1	23,0	66,1	58,2	141,5	241,6
Одеська	1347,8	9,7	18,3	26,8	24,6	72,2	111,7	211,1
Полтавська	1583,0	5,8	6,9	22,7	35,8	56,3	83,3	135,6
Рівненська	1171,5	9,3	17,8	20,2	27,6	36,0	58,1	68,4
Сумська	1562,0	8,8	4,6	4,2	39,6	41,5	82,8	93,4
Тернопільська	1358,2	8,6	15,6	18,0	20,3	24,7	28,9	50,5
Харківська	1404,8	9,3	19,1	12,2	37,3	40,4	65,2	112,3
Херсонська	1353,1	9,8	20,4	39,9	35,6	56,8	77,7	130,8
Хмельницька	1482,8	8,2	17,0	15,8	36,3	40,8	51,3	97,9
Черкаська	1576,5	9,0	15,7	24,8	48,8	53,2	89,3	125,2
Чернівецька	1187,0	9,0	8,9	4,1	35,7	30,8	49,1	85,1
Чернігівська	1810,0	8,3	28,4	9,0	47,8	45,2	74,7	136,1
м. Київ	896,6	8,0	8,4	30,2	23,9	45,8	80,5	107,7
м. Севастополь	1326,8	6,4	-	46,0	23,9	51,9	75,8	140,2

	У тому числі за віком, років							
	35 - 39	**40 - 44**	**45 - 49**	**50 - 54**	**55 - 59**	**60 - 64**	**65 - 69**	**70 і старші**
Україна	**195,6**	**258,1**	**345,0**	**498,9**	**760,5**	**1205,5**	**1894,6**	**7112,4**
АР Крим	209,0	249,4	354,1	523,9	753,8	1207,1	1845,9	6857,6
Вінницька	112,8	172,3	263,8	452,7	699,3	1156,2	1802,9	7472,5
Волинська	155,3	219,1	299,2	443,4	771,8	1231,1	1857,5	7447,3
Дніпропетровська	280,9	362,9	415,9	590,5	834,8	1288,7	2050,4	7041,8
Донецька	266,6	352,0	429,5	557,3	822,2	1315,6	1947,5	6658,6
Житомирська	234,9	268,5	428,6	543,6	815,4	1263,2	2015,1	7240,3
Закарпатська	143,3	258,3	333,2	549,9	850,0	1379,7	2248,2	7760,2
Запорізька	179,0	262,6	344,9	490,7	697,9	1203,0	1876,8	6923,4
Івано-Франківська	125,8	162,7	254,1	368,5	583,5	918,0	1525,7	6874,6
Київська	172,7	266,8	308,6	549,7	756,5	1323,0	2148,4	7619,8
Кіровоградська	243,2	303,1	396,8	621,3	858,1	1271,9	2016,5	7497,5
Луганська	238,4	290,6	392,5	538,6	848,2	1316,8	2024,5	7029,6
Львівська	120,9	190,4	259,4	364,7	604,4	1000,8	1512,1	6847,0
Миколаївська	313,2	343,4	395,5	496,6	818,3	1324,9	1930,4	7175,2
Одеська	284,9	351,6	442,8	647,8	1000,4	1437,5	2159,9	7165,8
Полтавська	182,0	214,1	335,6	474,5	723,2	1238,3	2091,4	7586,4
Рівненська	124,3	203,4	253,2	468,8	641,9	1121,1	1910,2	7483,6
Сумська	150,9	176,0	291,8	482,3	806,4	1236,2	1807,1	7483,0
Тернопільська	132,9	125,8	235,0	369,1	680,2	914,0	1569,2	7303,2
Харківська	153,4	248,7	336,2	497,0	731,0	1166,0	1967,3	7200,0
Херсонська	213,3	259,0	388,3	559,9	851,0	1253,9	1987,0	7158,3
Хмельницька	154,0	207,0	269,4	408,7	753,5	1110,0	1841,8	7291,3
Черкаська	138,5	223,7	307,9	459,3	716,8	1070,8	1908,3	7477,8
Чернівецька	98,5	152,3	244,0	309,7	625,0	1137,1	1747,3	7227,5
Чернігівська	188,7	240,4	303,9	465,9	733,7	1164,2	1797,4	7638,7
м. Київ	171,7	211,1	308,2	414,9	586,2	947,6	1521,9	5921,0
м. Севастополь	267,2	245,6	372,9	459,8	730,8	1251,9	1623,2	6747,2

Таблиця 24

Коефіцієнти смертності чоловіків за віковими групами в Україні у 2011 році, на 100 тис. населення

	Усього	У тому числі за віком, років						
		0 - 4	5 - 9	10 - 14	15 - 19	20 - 24	25 - 29	30 - 34
Україна	**1549,6**	**11,9**	**28,5**	**32,2**	**83,1**	**159,8**	**249,8**	**433,9**
АР Крим	1525,3	12,3	35,7	29,0	71,8	165,8	262,3	477,4
Вінницька	1566,2	13,2	31,0	40,9	82,5	142,9	213,5	401,4
Волинська	1421,6	11,2	22,5	32,2	108,2	143,5	262,7	390,5
Дніпропетровська	1704,3	12,8	28,1	23,3	77,8	188,2	272,1	517,6
Донецька	1759,5	14,3	25,4	30,4	89,6	215,1	372,2	590,4
Житомирська	1693,6	12,2	59,3	45,0	108,5	231,8	343,4	547,0
Закарпатська	1230,4	15,2	15,8	21,3	79,0	117,8	140,6	226,5
Запорізька	1637,9	12,2	40,7	38,1	70,0	181,2	250,5	416,4
Івано-Франківська	1260,3	11,4	19,0	38,6	62,9	97,6	166,7	194,9
Київська	1641,8	9,4	40,2	41,5	120,6	212,7	322,8	489,3
Кіровоградська	1776,3	16,5	35,5	51,9	106,7	180,5	324,7	523,0
Луганська	1772,0	12,4	22,8	32,3	91,1	203,4	294,0	497,5
Львівська	1292,5	12,6	17,3	35,3	64,8	103,9	131,3	251,3
Миколаївська	1608,2	10,3	36,4	29,1	98,0	182,9	243,5	614,7
Одеська	1495,6	12,5	34,7	46,4	93,0	165,7	273,9	541,3
Полтавська	1737,0	9,3	33,0	37,1	97,3	161,8	245,9	416,7
Рівненська	1294,1	11,9	33,7	13,8	89,9	159,8	278,6	404,6
Сумська	1713,1	10,6	21,9	23,7	62,6	144,9	263,2	433,3
Тернопільська	1392,8	10,1	7,4	61,4	67,4	109,9	120,9	206,1
Харківська	1539,0	10,8	34,5	21,4	69,4	126,5	180,4	340,6
Херсонська	1583,3	14,0	38,9	30,5	93,0	192,7	277,8	572,4
Хмельницька	1570,8	8,0	22,0	35,9	98,8	156,6	187,2	412,0
Черкаська	1697,4	9,9	37,4	30,3	87,1	152,0	249,2	444,9
Чернівецька	1302,7	11,7	37,5	15,8	73,6	108,2	167,3	261,9
Чернігівська	1920,7	10,8	13,6	21,4	102,5	186,9	260,3	503,6
м. Київ	1073,2	10,1	17,3	22,4	53,7	86,7	213,5	331,5
м. Севастополь	1536,2	13,6	-	14,5	63,8	151,1	264,6	554,2

Продовження табл. 24

	У тому числі за віком, років							
	35 - 39	**40 - 44**	**45 - 49**	**50 - 54**	**55 - 59**	**60 - 64**	**65 - 69**	**70 і старші**
Україна	**591,7**	**757,3**	**1049,1**	**1499,3**	**2184,0**	**3216,2**	**4423,5**	**9190,0**
АР Крим	693,2	872,7	1010,7	1514,9	2149,6	3341,4	4277,1	8918,9
Вінницька	405,1	613,6	867,5	1415,7	1966,1	3067,5	4223,8	9399,1
Волинська	569,4	725,3	1076,5	1599,6	2328,5	3544,3	4462,9	10448,0
Дніпропетровська	746,3	943,1	1318,9	1683,2	2374,2	3500,9	4723,2	9334,6
Донецька	854,3	991,1	1246,2	1712,9	2427,6	3290,6	4442,9	8444,1
Житомирська	649,7	831,3	1221,7	1557,3	2589,2	3474,7	4502,1	9806,7
Закарпатська	358,3	594,0	884,7	1376,0	1960,5	3492,4	4629,4	10119,3
Запорізька	587,6	708,0	1003,2	1573,8	2190,4	3420,7	4576,5	9386,4
Івано-Франківська	366,9	528,4	835,1	1243,7	1780,2	2788,9	3905,2	9298,6
Київська	670,4	847,2	1101,2	1568,7	2291,1	3497,2	4914,2	9682,2
Кіровоградська	682,5	831,0	1235,3	1625,8	2519,8	3369,3	4830,1	9325,5
Луганська	635,5	820,9	1149,8	1699,7	2390,6	3449,7	4645,8	9546,8
Львівська	428,4	584,7	811,6	1311,0	1896,6	2777,1	3825,1	8965,9
Миколаївська	745,1	972,2	1069,5	1586,7	2330,0	3528,7	4725,7	9343,6
Одеська	697,0	883,1	1165,9	1606,2	2224,3	3194,1	4420,4	8603,4
Полтавська	572,9	786,1	1042,8	1428,7	2248,7	3424,9	4607,4	9801,6
Рівненська	495,2	610,2	977,6	1464,6	2189,3	3074,0	4467,9	9891,4
Сумська	563,5	694,1	1035,7	1394,9	2279,4	3326,7	4775,1	9741,0
Тернопільська	405,5	567,6	714,6	1217,0	1884,7	2855,0	4097,4	9701,8
Харківська	489,3	643,9	1021,8	1480,9	2134,4	3212,7	4573,2	9237,2
Херсонська	681,0	908,9	1078,7	1653,3	2190,4	3351,8	5239,9	9399,3
Хмельницька	457,4	632,6	966,5	1328,4	2060,1	3357,6	4539,9	9581,2
Черкаська	580,3	687,8	1021,1	1504,3	2190,1	3071,4	4649,3	9295,1
Чернівецька	354,2	509,8	809,3	1225,6	2021,0	2848,7	4072,6	9280,1
Чернігівська	655,6	928,3	1194,0	1546,3	2448,7	3673,5	4789,7	9972,3
м. Київ	460,0	549,9	827,0	1075,9	1571,1	2208,2	3309,1	7116,9
м. Севастополь	618,5	711,8	1212,7	1505,3	2095,9	3220,3	4320,6	9018,6

Таблиця 25

Коефіцієнти смертності чоловіків і жінок у 2009 році, осіб на тис. жителів

Регіони	Коефіцієнт смертності чоловіків	Коефіцієнт смертності жінок	Співвідношення коефіцієнтів
Україна	**16,6**	**14,4**	**1,15**
АР Крим	16,0	13,3	1,20
Вінницька	16,7	16,0	1,04
Волинська	15,2	13,2	1,15
Дніпропетровська	18,2	14,9	1,22
Донецька	18,8	15,4	1,22
Житомирська	18,4	16,0	1,15
Закарпатська	13,7	11,5	1,19
Запорізька	17,0	14,3	1,19
Івано-Франківська	13,7	11,9	1,15
Київська	18,0	15,8	1,14
Кіровоградська	19,1	16,3	1,17
Луганська	18,6	15,6	1,19
Львівська	13,9	12,2	1,14
Миколаївська	17,3	14,3	1,21
Одеська	16,1	14,2	1,13
Полтавська	18,6	17,1	1,09
Рівненська	14,4	12,5	1,15
Сумська	19,2	17,2	1,12
Тернопільська	15,3	13,7	1,12
Харківська	16,2	14,8	1,09
Херсонська	17,0	14,1	1,21
Хмельницька	17,0	15,8	1,08
Черкаська	17,8	16,4	1,09
Чернівецька	13,7	12,2	1,12
Чернігівська	21,7	19,0	1,14
м. Київ	11,4	9,4	1,21

Таблиця 26

Злочинність чоловіків і жінок в Україні у 2010 році

Регіони	Жінки-злочинниці, осіб	Чоловіки-злочинці, осіб	Коефіцієнт злочинності жінок, на 100 тис. осіб
Україна	**17682**	**129176**	**71,7**
АР Крим	5	8220	0,5
Вінницька	8	5736	0,9
Волинська	921	1961	167,9
Дніпропетровська	1096	12020	60,2
Донецька	337	16435	13,8
Житомирська	1623	2156	234,7
Закарпатська	1669	346	257,8
Запорізька	626	8377	63,5
Івано-Франківська	288	2410	39,5
Київська	1024	3558	110,7
Кіровоградська	320	3263	58,3
Луганська	594	10488	47,4
Львівська	411	4330	30,8
Миколаївська	1255	3740	196
Одеська	882	6434	69,7
Полтавська	601	3811	74,3
Рівненська	909	1847	149,9
Сумська	507	3131	79,6
Тернопільська	423	1488	72,7
Харківська	400	9574	26,9
Херсонська	379	3889	64,6
Хмельницька	1031	2529	143,9
Черкаська	533	3034	75,8
Чернівецька	471	1253	98,2
Чернігівська	502	3026	83,2
м. Київ	231	5214	15,6

Таблиця 27

Динаміка зареєстрованих випадків викрадення людей
та торгівлі людьми в Україні

Регіони	Незаконне позбавлення волі або викрадення людини				Торгівля людьми			
	2008	**2009**	**2010**	**2011**	**2008**	**2009**	**2010**	**2011**
Україна	**279**	**338**	**292**	**259**	**322**	**279**	**257**	**197**
АР Крим	15	30	14	13	7	7	13	9
Вінницька	11	9	9	10	5	2	-	1
Волинська	6	4	5	4	17	17	20	17
Дніпропетровська	20	21	28	16	36	36	30	8
Донецька	40	50	64	27	35	25	30	30
Житомирська	7	8	6	12	11	11	6	4
Закарпатська	2	7	3	2	2	4	3	2
Запорізька	4	21	12	13	11	12	14	9
Івано-Франківська	4	4	2	2	5	4	5	5
Київська	12	11	12	3	11	7	10	13
Кіровоградська	8	11	7	6	12	4	1	3
Луганська	22	20	21	19	30	31	29	12
Львівська	6	8	7	7	7	3	3	4
Миколаївська	6	12	7	1	7	10	6	1
Одеська	25	26	23	24	6	9	11	11
Полтавська	10	3	4	6	5	4	2	2
Рівненська	1	3	4	2	6	6	8	3
Сумська	11	8	11	7	4	15	4	5
Тернопільська	8	3	3	2	3		2	2
Харківська	10	14	7	12	30	14	9	14
Херсонська	12	4	5	8	13	13	8	1
Хмельницька	6	16	9	13	3	2	1	1
Черкаська	6	8	7	4	9	5	3	12
Чернівецька	9	5	3	2	24	19	16	8
Чернігівська	3	3	2	2	8	2	7	4
м. Київ	13	23	15	42	5	7	7	8

Таблиця 28

Динаміка зареєстрованих випадків зґвалтувань в регіонах України

Регіони	2008	2009	2010	2011	Коефіцієнт згвалтувань, на 100 тис. жінок
Україна	**880**	**758**	**635**	**630**	**3,1**
АР Крим	57	47	30	30	4,4
Вінницька	21	29	24	11	3,3
Волинська	27	19	16	21	3,5
Дніпропетровська	62	51	32	38	2,8
Донецька	137	92	86	98	3,8
Житомирська	26	20	18	18	2,9
Закарпатська	18	26	14	12	4,0
Запорізька	39	31	25	32	3,1
Івано-Франківська	16	20	10	7	2,7
Київська	30	54	39	37	5,8
Кіровоградська	17	20	21	12	5,3
Луганська	44	33	31	28	1,6
Львівська	39	33	28	23	2,5
Миколаївська	25	16	19	11	5,2
Одеська	61	46	39	31	1,3
Полтавська	18	13	15	12	5,7
Рівненська	8	8	12	7	2,1
Сумська	15	17	14	21	1,3
Тернопільська	17	8	3	2	1,4
Харківська	45	50	33	51	1,1
Херсонська	23	29	20	25	1,4
Хмельницька	31	19	24	13	7,0
Черкаська	20	16	18	13	4,1
Чернівецька	19	17	10	16	4,0
Чернігівська	15	7	10	18	2,7
м. Київ	29	29	26	33	1,2

Таблиця 29

Час надання жінкам виборчого права в окремих країнах світу

Країна	Рік	Країна	Рік	Країна	Рік
Нова Зеландія	1893	Монголія	1924	В'єтнам	1946
Фінляндія	1906	Ірландія	1918, 1928	Гватемала	1946
Норвегія	1913	Велика Британія	1918, 1929	Пакистан	1935, 1947
Данія	1915	Еквадор	1929	Японія	1945, 1947
Австрія	1918	Іспанія	1931	Аргентина	1947
Німеччина	1918	Уругвай	1932	Мексика	1947
Польща	1918	Бразилія	1932	Бельгія	1919, 1948
Естонія	1918	Таїланд	1932	Ізраїль	1948
Латвія	1918	Туреччина	1930, 1934	Південна Корея	1948
Білорусія	1918	Куба	1934	Чилі	1949
Росія	1918	Сальвадор	1939	Коста-Ріка	1949
Вірменія	1918	Домініканська Республіка	1942	Китай	1949
Азербайджан	1918	Франція	1944	Індія	1935, 1950
Нідерланди	1919	Угорщина	1918, 1945	Непал	1951
Люксембург	1919	Болгарія	1918, 1946	Болівія	1938, 1952
Литва	1919	Італія	1945	Греція	1952
Україна	**1919**	Хорватія	1945	Ліван	1952
Ісландія	1915	Румунія	1929, 1946	Сирія	1949, 1953
Чеська Респубілка	1920	Панама	1941, 1946	Бутан	1953
Словаччина	1920	Словенія	1946	Колумбія	1954
Албанія	1920	Боснія і Герцеговина	1946	Перу	1955
Грузія	1918, 1921	Македонія	1946	Нікарагуа	1955
Швеція	1919, 1921	Венесуела	1946	Гондурас	1955

Продовження табл. 29

Країна	Рік	Країна	Рік	Країна	Рік
Камбоджа	1955	Замбія	1962	Кабо-Верде	1975
Ефіопія	1955	Кенія	1919, 1963	Сан-Томе і Прінсіпі	1975
Єгипет	1956	Фіджі	1963	Ангола	1975
Малайзія	1957	Іран	1963	Мозамбік	1975
Гаїті	1957	Марокко	1963	Португалія	1931, 1976
Лаос	1958	Багамські Острови	1961, 1964	Гвінея-Бісау	1977
Туніс	1959	Лівія	1964	Вануату	1975, 1980
Канада	1917, 1960	Судан	1964	ЦАР	1986
Кіпр	1960	Ботсвана	1965	Намібія	1989
Конго	1947, 1961	Лесото	1965	Самоа	1948, 1990
Парагвай	1961	США	1920, 1965	Казахстан	1924, 1993
Мавританія	1961	Конго	1967	Молдова	1924, 1993
Руанда	1961	Свазіленд	1968	ПАР	1930, 1994
Бурунді	1961	Швейцарія	1971	Бахрейн	1973, 2002
Сьєрра-Леоне	1961	Бангладеш	1935, 1972	Індонезія	1945, 2003
Австралія	1902, 1962	Ємен	1967, 1970	Оман	1994, 2003
Алжир	1962	Йорданія	1974	Катар	2003
Уганда	1962	Соломонові Острови	1974	Кувейт	2005

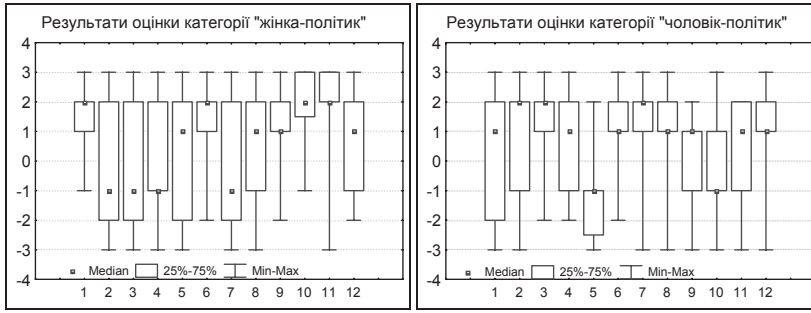

а

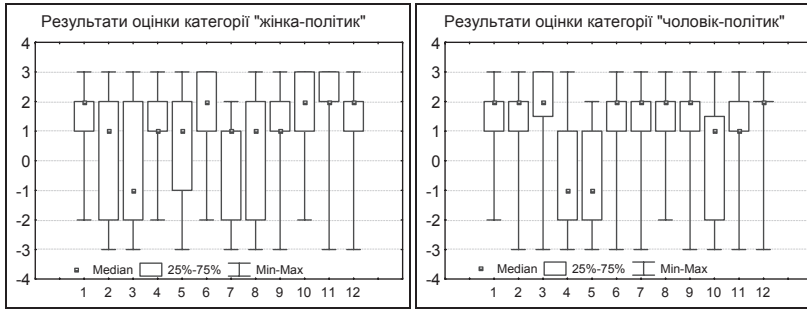

б

в

Рис. 1. Графіки розходження відповідей респондентів Києва (а), Харкова (б) та Луцька (в) щодо сприйняття чоловіка та жінки політиків

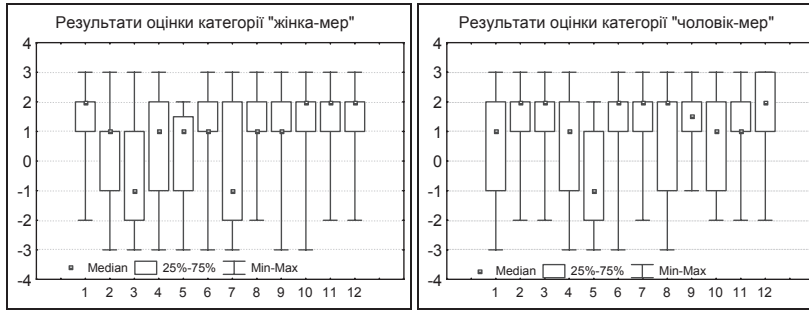

а

б

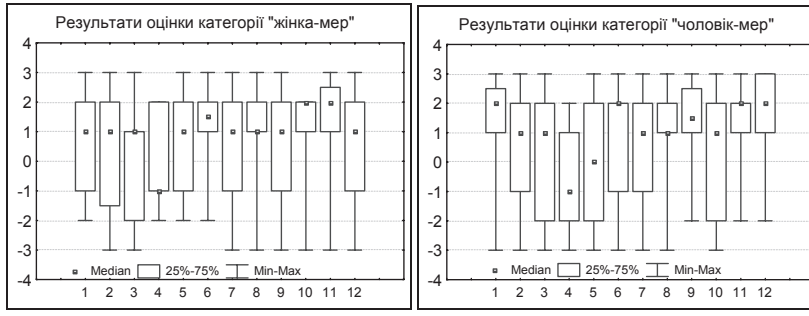

в

Рис. 2. Графіки розходження відповідей респондентів Києва (а), Харкова (б) та Луцька (в) щодо сприйняття чоловіка та жінки мерів

а

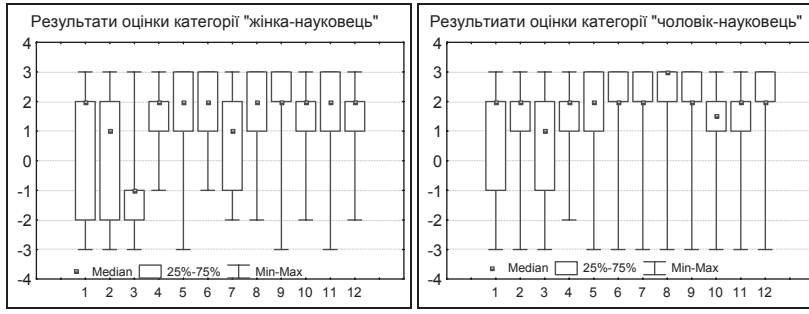

б

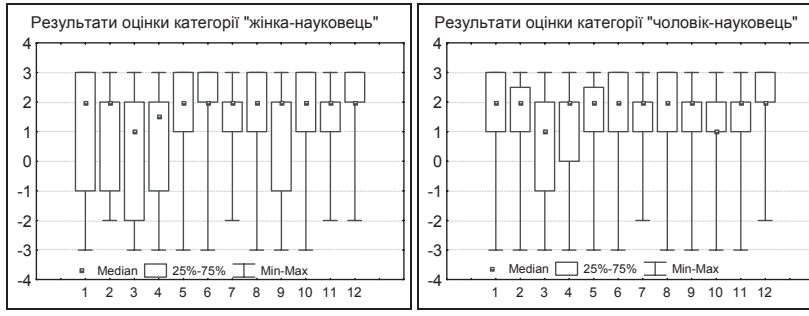

в

Рис. 3. Графіки розходження відповідей респондентів Києва (а), Харкова (б) та Луцька (в) щодо сприйняття чоловіка та жінки науковців

а

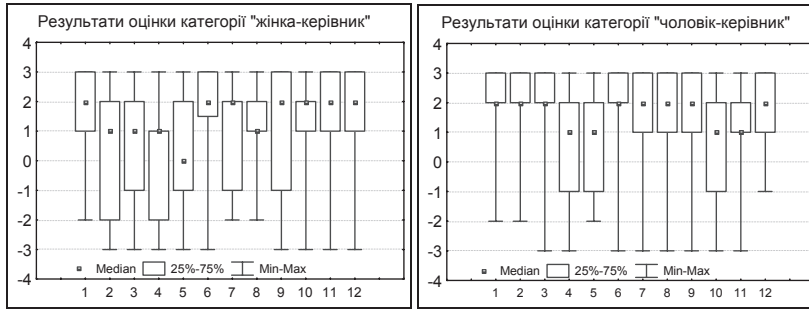

б

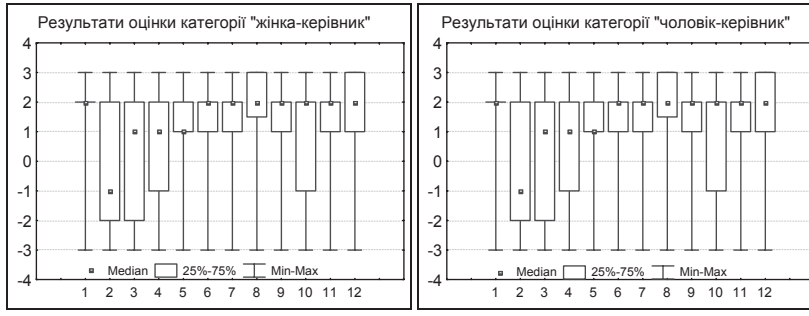

в

Рис. 4. Графіки розходження відповідей респондентів Києва (а), Харкова (б) та Луцька (в) щодо сприйняття чоловіка та жінки керівників

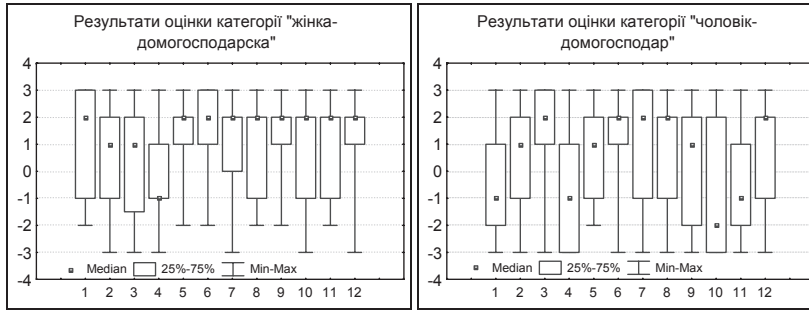

а

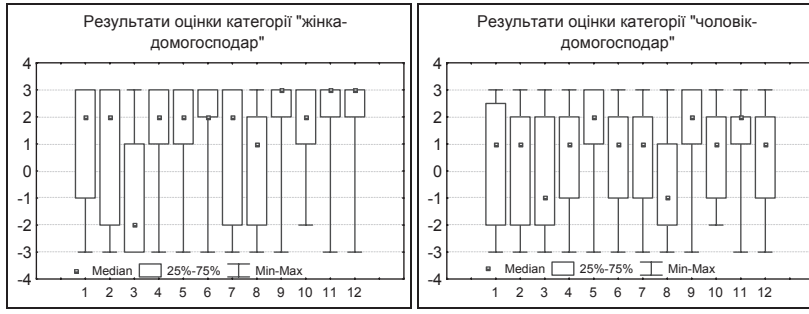

б

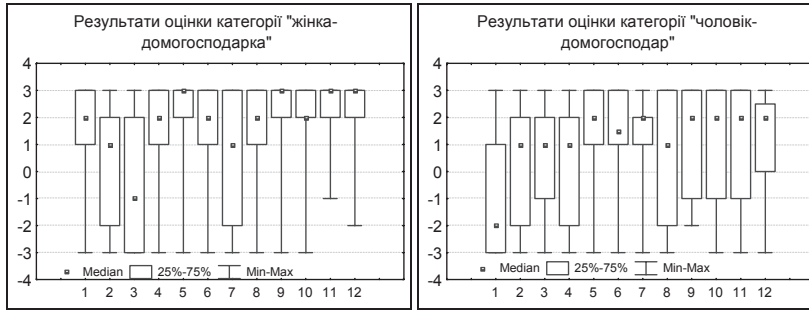

в

Рис. 5. Графіки розходження відповідей респондентів Києва (а), Харкова (б) та Луцька (в) щодо сприйняття чоловіка та жінки домогосподарів

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

МЕЗЕНЦЕВА Наталія Іванівна
КРИВЕЦЬ Ольга Олександрівна

ГЕНДЕР І ГЕОГРАФІЯ В УКРАЇНІ

Оригінал-макет авторський

Підписано до друку 29.04.2013. Формат 60x84/16. Папір офсетний.
Умовн. друк. арк. 11,28. Наклад 300 пр. Зам. № 43.

ТОВ НВП «Ніка-Центр». 01135, Київ-135, а/с192
т./ф. (044) 39-011-39; e-mail: psyhea@i.com.ua, psyhea9@gmail.com
www.nika-centre.kiev.ua
Свідоцтво про внесення до Державного реєстру суб'єктів
Видавничої справи ДК №1399 від 18.06.2003

Віддруковано у ТОВ «Зеніт».
21100, м. Вінниця, вул. 1 Травня, буд.30а.
Свідоцтво №34213919 від 15.08.2005